

Міністерство закордонних
справ Норвегії

МОМ
ООН МІГРАЦІЯ

УКРАЇНСЬКИЙ ІНСТИТУТ
СОЦІАЛЬНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ
ІМЕНІ
Олександр Яремська
ГРОМАДСЬКА ОРГАНІЗАЦІЯ

УКРАЇНА
Ла Страда

ЗМІНА РОЛЕЙ У СВІТІ, ЩО ЗМІНЮЄТЬСЯ: АНАЛІЗ РОЛІ ГРОМАДСЬКИХ ОБ'ЄДНАНЬ У ДІЯЛЬНОСТІ З ПРОТИДІЇ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ

**За результатами дослідження
в рамках проекту «Адвокація для покращення
реагування держави та політики
з протидії торгівлі людьми»**

Київ 2019

УДК 343.431:[061.2:323.21](047.3)

З-69

Авторський колектив:

О. М. Балакірева, канд. соціол. наук, Т. В. Бондар, канд. соціол. наук,
Г. В. Герасименко, канд. екон. наук, К. Б. Левченко, д-р юрид. наук,
О.А. Калашник, М.М. Легенька, К.В. Черепаха, О.В Швед, канд. соціол. наук.

Рецензенти:

А.М.Орлеан, д-р юрид.наук,
Ю.Л.Белоусов, канд.соціол.наук.

Коректор: С.І. Губін

Рекомендовано до друку вченою радою Громадської організації «Український інститут соціальних досліджень імені Олександра Яременка» (протокол № 3 від 10 вересня 2019 р.)

Видання здійснено в рамках проекту «Адвокація для покращення реагування держави та політики з протидії торгівлі людьми», який підтримується Міжнародною організацією з міграції за фінансування Міністерства закордонних справ Королівства Норвегія. Міжнародна організація з міграції та донор не обов'язково поділяють точку зору авторів видання.

Не для продажу (розповсюджується безкоштовно).

Цю публікацію можна без обмежень цитувати та копіювати за умови посилання на ГО «Ла Страда – Україна» та ГО «УІСД ім. О. Яременка»

З-69

Зміна ролей у світі, що змінюється: аналіз ролі громадських об'єднань у діяльності з протидії торгівлі людьми / ГО «УІСД ім. О. Яременка», ГО «Ла Страда – Україна». – К. : ТОВ «Агентство»Україна», 2019. – 98 с.

ISBN 978-966-137-124-7

Представлено результати дослідження «Зміна ролей у світі, що змінюється: аналіз ролі громадських об'єднань у діяльності з протидії торгівлі людьми», в рамках проекту «Адвокація для покращення реагування держави та політики з протидії торгівлі людьми».

Публікація буде корисною для представників органів державної влади, науковців, представників громадських об'єднань, міжнародних організацій, донорських організацій, представників органів місцевого самоврядування та політиків, які працюють у сфері протидії торгівлі людьми.

УДК 343.431:[061.2:323.21](047.3)

ISBN 978-966-137-124-7

© Балакірева О. М., Бондар Т. В., Герасименко Г. В., Левченко К. Б., Швед О.В., 2019

© Громадська організація «Український інститут соціальних досліджень імені Олександра Яременка», 2019

© Громадська організація «Ла Страда - Україна», 2019

ЗМІСТ

Подяки	5
Перелік скорочень	6
Розділ 1. Торгівля людьми у світі, що змінюється	7
1.1. Торгівля людьми: від «білого рабства» до сьогодення	7
1.2. Міжнародне право: динаміка ХХ та початку ХХІ ст.	8
1.3. Падіння залізної завіси: історія виникнення торгівлі людьми в Україні	12
1.4. Розвиток українського законодавства з протидії торгівлі людьми	13
1.5. Державна політика: від запобігання до протидії	16
Розділ 2. Стратегічне партнерство: міжнародний досвід участі громадських об'єднань у протидії торгівлі людьми	17
2.1. Громадські об'єднання як стратегічні партнери держави	17
2.2. Участь громадських об'єднань у розбудові спроможності національних координаційних механізмів протидії торгівлі людьми.....	20
2.3. Роль громадських об'єднань у запобіганні торгівлі людьми	28
2.4. Роль громадських об'єднань в організації захисту постраждалих від торгівлі людьми	32
2.5. Сприяння в доступі до правосуддя та правова підтримка постраждалих під час розслідування злочинів	36
Розділ 3. Роль громадських об'єднань України: від de jure до de facto (1995–2019 рр.)	39
3.1. Висвітлення ролі та місця громадських об'єднань в українському законодавстві та державних програмах	39
3.2. Діяльність громадських об'єднань з протидії торгівлі людьми в Україні як відповідь на виклики часу	48

3.3. Форми діяльності громадських об'єднань	52
3.4. Донори громадських об'єднань, які здійснюють роботу з протидії торгівлі людьми	62
Розділ 4. Успіхи та проблеми в діяльності вітчизняних громадських об'єднань з питань протидії торгівлі людьми	65
4.1. Оцінка організаційного розвитку та поточних проблем у діяльності громадських об'єднань	65
4.2. Розвиток співпраці ГО з державними установами	72
4.3. Критерії оцінки діяльності громадських об'єднань	78
Розділ 5. Процеси змін: виклики чи перспективи для громадських об'єднань?	80
5.1. Зміни інтересів, напрямів діяльності та сфер впливу громадських об'єднань.....	80
5.2. Сильні сторони та організаційні недоліки громадських об'єднань у процесі сучасних трансформаційних змін	82
Висновки	86
Рекомендації	89
Додатки	91
Додаток А. Перелік громадських об'єднань, державних установ та ЗМІ, представники яких були залучені до проведення опитування	91
Додаток Б.Зміни у напрямках роботи громадських об'єднань у сфері протидії торгівлі людьми, 1998–2019 рр.....	94
Додаток В. Цільові групи, з якими працюють громадські об'єднання у сфері протидії торгівлі людьми.....	95
Додаток Г. Цільові групи спеціалізованих навчань і тренінгів з питань протидії торгівлі людьми, які проводять громадські об'єднання	96

ПОДЯКИ

Публікацію «Зміна ролей у світі, що змінюється: аналіз ролі громадських об'єднань у діяльності з протидії торгівлі людьми» підготовлено Громадською організацією «Український інститут соціальних досліджень імені Олександра Яременка» спільно з Громадською організацією «Ла Страда - Україна» в рамках проекту «Адвокація для покращення реагування держави та політики з протидії торгівлі людьми», який підтримується Міжнародною організацією з міграції за фінансування Міністерства закордонних справ Королівства Норвегія.

Для підготовки цієї публікації використано нормативно-правові документи; офіційну статистику; матеріали та дані громадських організацій, які працюють у сфері протидії торгівлі людьми; результати спеціальних досліджень із питань торгівлі людьми; аналіз інтерв'ю з експертами та представниками ЗМІ, які проведені в процесі підготовки цієї аналітичної роботи; а також наведено огляд кращих практик залучення НУО до протидії торгівлі людьми за даними ГРЕТА (Групи експертів із заходів стосовно протидії торгівлі людьми) за 2016–2018 рр.

Щиро дякуємо Голові Всеукраїнської коаліції громадських об'єднань з протидії торгівлі людьми Марині Пасечник за співпрацю в процесі роботи над дослідженням.

Висловлюємо подяку Ганні Завериці, фахівцю з управління проектами, яка провела рекрутинг респондентів та напівструктуровані інтерв'ю; Юлії Арабській, завідувачу сектору опрацювання первинної інформації, яка організувала розшифровку та первинний аналіз інтерв'ю.

Безмежно вдячні всім 65-ти респондентам, які погодилися взяти участь у дослідженні, за довіру та щирі розповіді під час інтерв'ю, а саме: представникам громадських об'єднань, які працюють у сфері протидії торгівлі людьми; працівникам державних інституцій, що задіяні до формування та реалізації політики з протидії торгівлі людьми; представникам мас-медіа, які активно висвітлюють проблеми торгівлі людьми; експертам, які працюють у сфері протидії торгівлі людьми. (Перелік громадських організацій, державних інституцій та засобів масової інформації, залучених до проведення опитування, міститься в Додатку А).

ПЕРЕЛІК СКОРОЧЕНЬ

БФ	Благодійний фонд
ВІЛ	Вірус імунодефіциту людини
ВПО	Внутрішньо переміщені особи
ГРЕТА	Група експертів із заходів стосовно протидії торгівлі людьми
ГО	Громадське об'єднання
ЄС	Європейський Союз
ЗМІ	Засоби масової інформації
МВС	Міністерство внутрішніх справ
МДГ	Мультидисциплінарні групи
МОП	Міжнародна організація праці
МОМ	Міжнародна організація з міграції
НПД	Національний план дій
ОБСЕ	Організація з безпеки та співробітництва в Європі
ООН	Організація Об'єднаних Націй
ХНУВС	Харківський національний університет внутрішніх справ

РОЗДІЛ 1. ТОРГІВЛЯ ЛЮДЬМИ У СВІТІ, ЩО ЗМІНЮЄТЬСЯ

1.1. Торгівля людьми: від «білого рабства» до сьогодення

Увага проблемі торгівлі людьми починає приділятися з кінця XIX ст. Саме тоді з'являється поняття «біле рабство», яке описувало торгівлю білими жінками з різних країн Європи на протипагу тим формам рабства, що існували в Південній та Північній Америці до його відміни, і були пов'язані з вивезенням рабів з африканського континенту¹. Необхідно зазначити, що головну роль в актуалізації проблеми торгівлі жінками та приверненні уваги до неї відігравали неурядові організації: Міжнародна аболіціоністська федерація, Міжнародне бюро боротьби з торгівлею білими людьми, Міжнародне бюро боротьби з торгівлею жінками та дітьми тощо.

Перші визначення торгівлі людьми та перші міжнародні документи, які були розроблені та прийняті для протидії цьому явищу, були спрямовані на протидію торгівлі жінками з метою використання в проституції – «Міжнародний договір по боротьбі з торгівлею білими рабами» (1904 р.), «Міжнародна конвенція по боротьбі з торгівлею білими рабами» (1910 р.), «Міжнародна конвенція по боротьбі з торгівлею жінками та дітьми» (1921 р.), розроблена та прийнята під егідою Ліги Націй.

Тож не випадково створена в 1945 р. Організація Об'єднаних Націй в прийняла Конвенцію про боротьбу з торгівлею людьми та експлуатацією проституції третіми особами (1949 р.)², що відображала існуючі на той час підходи до визначення торгівлі людьми.

Протягом історії свого існування феномен торгівлі людьми постійно розвивався, мав чимало змін – видів і способів експлуатації та вербування, географічних регіонів поширення, соціально-демографічних особливостей тощо. Південно-Східна Азія, Латинська Америка, Центральна та Східна Європа, а потім, після падіння «залізної завіси» та розпаду СРСР – нові незалежні держави стикнулись із цим явищем.

В обійми торгівлі втягувалися не лише жінки і дівчата, але й чоловіки, люди старшого віку, діти. Експлуатація не обмежувалася сексуальним бізнесом, поширюючись на втягнення у збройні конфлікти, сферу праці, кримінальну діяльність, торгівлю органами. З розвитком інформаційних технологій популярним стало вербування через Інтернет, зокрема, соціальні мережі. Змінювались і форми примусу: ставали більш завуальованими та використовувалися різні прояви вразливості людей.

Водночас у кожному випадку торгівлі людьми порушуються такі важливі права людини, як право на життя, свободу та особисту недоторканність; свободу від рабства; право на свободу від катувань, жорстокого чи нелюдського поводження; рівність перед

¹ Наутц Юрген. Кампанія по боротьбі з торгівлею жінками в Австрії перед Першою світовою війною. Україна модерна. 27.01.2017. URL: <http://uamoderna.com/md/nautz-traffic-in-women>

² Конвенція про боротьбу з торгівлею людьми і з експлуатацією проституції третіми особами від 02.12.1949 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_162

законом; свободу пересування та проживання; право на працю, створення профспілок і приєднання до профспілок; право на відповідний рівень життя; право на відпочинок; свобода одруження та ін., що зобов'язує держави та уряди країн формувати та реалізувати політику протидії таким порушенням і забезпечення прав постраждалих осіб³.

Проблема торгівлі людьми в правовому, кримінологічному, соціальному та педагогічному аспектах активно вивчається українськими вченими правознавцями та соціологами з кінця 90-х років минулого століття. Різні аспекти цього явища, у тому числі формування національного законодавства (кримінального, кримінально-процесуального, адміністративного) та його відповідності міжнародно-правовим стандартами, розвиток і реалізація державної політики, діяльність правоохоронних органів щодо протидії торгівлі людьми, становлення превентивної роботи та організація захисту й надання допомоги постраждалим, взаємодія держави та громадських організацій досліджувалися рядом науковців, зокрема, О. Бандуркою, К. Левченко, В. Венедиктовим, О. Телічкіним, В. Куцом, Ю. Римаренком, Я. Кондратьєвим, О. Проневичем, А. Орлеаном, Я. Лизогубом, Б. Лизогубом, О. Швед, Г. Жуковською, Т. Возною, експертами та практиками: І. Шваб, О. Горбуновою, О. Калашник, К. Черехаю, М. Євсюковою та іншими.

Як і століття тому, важлива роль у винесенні проблеми торгівлі людьми на порядок денний міжнародних організацій і національних урядів у різних країнах, у тому числі в Україні знову належала неурядовим організаціям – саме вони виявилися тими дзвонами тривоги, які продовжують ними бути.

1.2. Міжнародне право: динаміка ХХ та початку ХХІ ст.

Разом із змінами в самому явищі торгівлі людьми розвивалася система міжнародно-правової протидії, розроблялися й приймалися міжнародні документи, в яких закладалися не тільки стандарти боротьби, попередження та надання допомоги постраждалим, але й розвивалося змістовне наповнення визначення цього феномену.

На просування проблеми в політичний порядок денний вплинула діяльність міжнародних організацій – ООН, Ради Європи, ОБСЄ та інших. Увага до проблеми формувалася завдяки наполегливим зусиллям неурядових організацій. Саме з позицій захисту прав людини в останні роки розроблялася низка міжнародних документів щодо боротьби з торгівлею людьми: Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (1979 р.), Гаазька міністерська декларація європейських рекомендацій щодо ефективних заходів з попередження та боротьби з торгівлею жінками з метою сексуальної дискримінації (1997 р.), Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності та Факультативний протокол про попередження та припинення торгівлі людьми, особливо жінками та дітьми, та покарання за неї, що доповнює згадану Конвенцію (2000 р.), Брюссельська декларація (2002 р.), Конвенція Ради Європи щодо заходів із протидії торгівлею людьми (2005 р.) та ін., в яких підкреслюється, що торгівля людьми – це порушення людських прав.

³ Докладніше про порушення прав людини в ситуації торгівлі людьми див.: Левченко К.Б., Калашник О.А., Євсюкова М.В. Права людини в Україні – 2006. ХХІ. Основні проблеми порушення прав людини в торгівлі людьми». Харків: Права людини, 2007. С. 395–406. URL: <http://khpg.org/index.php?id=1186675000>

Протягом кількох десятиліть Конвенція ООН про боротьбу з торгівлею людьми і з експлуатацією проституції третіми особами 1949 р. була основним документом, націленим на протидію торгівлі людьми, ратифікованим майже 70 державами. Конвенція сприяла тому, що феномен торгівлі людьми здебільшого розглядався як торгівля жінками з метою використання в проституції. Її термінологія та методологічні підходи були покладені в основу формування національного законодавства багатьох країн.

Наступним важливим міжнародним документом, спрямованим, у тому числі і на боротьбу з торгівлею людьми, була Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок. Стаття 6 Конвенції наголошує на необхідності вживання «всіх відповідних заходів, включаючи законодавчі, щодо припинення всіх видів торгівлі жінками та використання проституції жінок»⁴. Водночас у тексті Конвенції не розкривається зміст поняття «всі види торгівлі жінками», але розуміється, що використання проституції жінок – це є тільки один з видів експлуатації постраждалих від цього злочину жінок. Цей недолік частково нівелюється в тексті загальних рекомендацій Конвенції, де звертається увага на те, що крім вже існуючих форм торгівлі з'явилися нові, такі як секс-туризм, вербування робочої сили з країн третього світу для використання в домашньому господарстві громадян розвинутих країн, а також фіктивні шлюби жінок країн третього світу з іноземцями й «наречені за листуванням». У 2018 р. Комітет ООН з ліквідації дискримінації жінок ініціював розробку загальної рекомендації до Конвенції, спрямованої на боротьбу з торгівлею жінками та дівчатами в умовах зростаючих глобальних міграційних процесів, створив для цього робочу групу, але робота над текстом поки не завершена.

Методологічні підходи Конвенції 1979 р. знайшли відображення в Пекінській Платформі дій – підсумковому документі Четвертої Всесвітньої Конференції ООН зі становища жінок (1995 р.). У них, зокрема, підкреслювалося, що «недостатньо ефективна боротьба проти торгівлі жінками й дівчатами з метою проституції є проблемою, що викликає серйозне міжнародне занепокоєння... Використання жінок у міжнародних мережах торгівлі живим товаром і проституції стало однією з основних сфер докладання зусиль для міжнародної організованої злочинності»⁵.

У цьому ж документі були запропоновані конкретні заходи для держав – учасниць конференції. Так, урядам країн походження, транзиту та призначення, регіональним і міжнародним організаціям рекомендується «активізувати співробітництво та узгодження дій усіх відповідних правоохоронних органів і закладів з метою ліквідації мереж торгівлі жінками»⁶. Виділити ресурси «на потреби розробки всеосяжних програм, розрахованих на надання терапевтичної допомоги і повернення в суспільство осіб, що стали жертвами торгівлі, у тому числі через професійну підготовку, надання правової допомоги й медичних послуг з дотриманням лікарської таємниці, вжиття заходів для налагодження співпраці з неурядовими організаціями з метою надання жертвам торгівлі соціальних послуг і медичної та психотерапевтичної допомоги»⁷.

Гаазька міністерська декларація європейських рекомендацій щодо ефективних заходів з попередження та боротьби з торгівлею жінками з метою сексуальної експлуата-

⁴ Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок від 06.10.1999 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207

⁵ Четвертая Всемирная конференция по положению женщин (4–15 сентября 1995 г., Пекин). ООН, 1995. С. 62.

⁶ Той самий документ. 66.

⁷ Той самий документ. 67.

ції (1997 р.), про яку вже йшлося, присвячена саме торгівлі жінками, оскільки особливі запити жінок та насилля, спрямоване проти жінок, потребують особливих дій і відповіді, як було підкреслено у Пекінській декларації 1995 р. Відповідно до Декларації, «торгівля жінками є кричущим порушенням людських прав жінок, з яким можна боротися тільки шляхом застосування багатодисциплінарного та координованого підходу, в якому брали б участь усі зацікавлені учасники, недержавні організації, організації соціального захисту, правові, законотворчі та міграційні. Така боротьба потребує як національних, так і європейських і міжнародних спільних дій і співробітництва»⁸.

Водночас серед практичних працівників, юристів, представників неурядових організацій почало зростати незадоволення термінологією та підходами існуючих міжнародних документів, яка не описувала всього явища торгівлі людьми. Паралельно з поширенням розуміння необхідності змін на рівні ООН почалися процеси з формування нових документів щодо боротьби з торгівлею людьми, оскільки Конвенція 1949 р. застаріла та не відповідала сучасним вимогам. Дві хвилі (діяльність на рівні міжурядової організації (ООН) та діяльність неурядових організацій) збіглися, доповнюючи та збагачуючи одна одну. Як результат, з'явилися «Стандартні принципи прав людини стосовно осіб, які потерпіли від міжнародної торгівлі людьми»⁹, розроблені та запропоновані неурядовими організаціями – Всесвітнім Альянсом проти торгівлі жінками (Таїланд), Фундацією проти торгівлі жінками (Нідерланди) та Міжнародною юридичною групою (США). Ці Стандартні принципи покликані були культивувати поважне ставлення до прав людини та захищати людей, які стали жертвами торгівлі, у тому числі тих, які були примушені працювати або учинити інші дії в умовах рабства. Зокрема, Стандарти встановлюють права людей, які стали жертвами торгівлі, на судовий захист, гуманітарну допомогу та відшкодування збитків, компенсацію й реабілітацію. Заходи для захисту людей, що зазначені в цих Стандартах, стосуються всіх потерпілих від торгівлі: жінок, чоловіків і дітей. Визнаючи та захищаючи права осіб, які стали об'єктами торгівлі, Стандарти дають їм стимул звертатися до влади та виступати свідками. Державам пропонується оцінити та переглянути свої закони, кодекси та процедури таким чином, щоб вони відображали гуманне ставлення до потерпілих. Відповідно до документа, основними принципами всіх прав людини є принципи недискримінації й універсальності стандартів прав людини. Так, держави не можуть під приводом «захисту» жінок від шкоди позбавляти їх будь-яких прав людини. Так само держави зобов'язані гарантувати захист усіх прав, у тому числі право на недискримінаційне застосування або інтерпретацію закону.

«Стандартні принципи прав людини стосовно осіб, які потерпіли внаслідок міжнародної торгівлі людьми» були покладені в основу протоколу про попередження й припинення торгівлі людьми, особливо жінками й дітьми, та покарання за неї, що доповнив Конвенцію ООН проти транснаціональної організованої злочинності (2000 р.)¹⁰.

Одне з головних досягнень цього Протоколу – прийняття загальновизнаного визначення торгівлі людьми, яке вже не зводить її до торгівлі жінками з метою сексуальної експлуатації. З прийняттям Протоколу торгівля людьми почала розглядатись як

⁸ Гаазька міністерська декларація європейських рекомендацій щодо ефективних заходів з попередження та боротьби з торгівлею жінками з метою сексуальної експлуатації. Довідник з проблем запобігання торгівлі жінками для консультантів «телефонів довіри». Київ, 1998. Вип. 2. С. 26.

⁹ Посібник по наданню допомоги потерпілим від торгівлі людьми. Київ-Харків, 1999. С. 126–149; Горбунова О., Шваб І. Стандартні принципи прав людини стосовно осіб, які потерпіли від міжнародної торгівлі людьми. Дотримання прав жінок та діяльність правоохоронних органів України. Харків, 1999.

¹⁰ Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності від 04.02.2004 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_789

«здійснювані з метою експлуатації вербування, перевіз, передача, приховування або отримання людей шляхом погрози, силою або її застосуванням і застосуванням інших форм примушення, викрадання, шахрайства, зловживання владою або вразливістю стану, або шляхом підкупу, у вигляді платежів або вигід, для отримання згоди особи, яка контролює іншу особу. Експлуатація включає щонайменше експлуатацію проституції інших осіб або інші форми сексуальної експлуатації, примусову працю або послуги, рабство або звичаї, подібні до рабства, підневільний стан і вилучення органів». Важливість принципового підходу документів полягає у визначенні того, що згода жертви торгівлі людьми на заплановану експлуатацію не береться до уваги, якщо було використано будь-який із зазначених заходів впливу»¹¹.

Прийняття всеохоплюючого визначення торгівлі людьми було дуже важливим для організації адекватної протидії цьому явищу та його попередження. Воно дало змогу підкласти правову основу для подолання пануючих довгий час у суспільстві стереотипів, відповідно до яких ототожнювалася торгівля людьми та проституція. Нечітке визначення понять призводить до розмитості розуміння, до того, що під одним поняттям розуміються різні явища, що спричиняє неузгодженість або практичну відсутність дій. Причиною «легкості» ототожнення торгівлі людьми з проституцією є також і те, що значна кількість потерпілих від торгівлі людьми – це жінки, які залучені до секс-бізнесу. Тому в законодавстві багатьох європейських держав використовувалося поняття «торгівля жінками» замість «торгівля людьми». І тільки під впливом Палермського протоколу, а потім і Конвенції Ради Європи про заходи з протидії торгівлі розпочалися масштабні зміни в національних законодавствах європейських держав.

На початку XXI ст. Рада Європи, яка вже мала на той час низку рекомендацій стосовно протидії торгівлі людьми, дійшла висновку про необхідність підготовки окремого європейського документа щодо протидії торгівлі людьми та захисту потерпілих від цього злочину – Європейської конвенції проти торгівлі людьми. І вона була відкрита для підписання в травні 2005 р. Європейська конвенція базується на визначенні Протоколу 2000 р., але враховує особливості свого регіону та вдосконалює деякі положення. Конвенція є договором, що кваліфікує торгівлю людьми як порушення прав людини й посягання на гідність і цілісність людської особистості, підтверджує необхідність підвищення рівня захисту всіх жертв торгівлі людьми, інтегруючи у свої положення принцип гендерної рівності. Цілями Конвенції є: запобігання та боротьба проти торгівлі людьми, гарантуючи гендерну рівність; захист прав людини жертв торгівлі людьми, розробка належних механізмів захисту й допомоги жертвам і свідкам, гарантуючи гендерну рівність, а також забезпечення ефективного слідства та кримінального переслідування; сприяння міжнародному співробітництву в боротьбі проти торгівлі людьми. Порівняно з іншими міжнародними документами, сферу застосування Конвенції (застосовується до всіх форм торгівлі людьми, національних або міжнародних, пов'язаних або не пов'язаних з організованою злочинністю) розширено: започатковано механізм ідентифікації жертв торгівлі людьми, встановлюються положення про необхідність криміналізації користування послугами особи, яка є постраждалою від торгівлі людьми, діянь щодо проїзних і посвідчувальних документів, закладено положення про координацію зусиль у сфері протидії торгівлі людьми та розроблено механізм моніторингу виконання Конвенції. Визначаючи попередження торгівлі людьми як пріоритетне завдання, Конвенція

¹¹ Протокол про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї, що доповнює Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності від 04.02.2004 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_791

вимагає від держав системного програмного підходу, до якого, крім належної інституційної складової, мають входити адекватні соціально-економічні ініціативи, інформаційні, просвітницькі, виховні кампанії, запровадження навчальних програм для осіб, які можуть опинитися в групі ризику, та фахівців, які працюватимуть із ними. Важливим розділом Конвенції є третій – «Заходи для захисту та підтримки прав жертв, що гарантують гендерну рівність». Такий підхід вперше запроваджений в міжнародно-правовому документі. «Кожна Сторона прагне сприяти гендерній рівності і використовує гендерну активізацію при розробці, упровадженні й оцінці заходів, передбачених цією главою» (стаття 17).

Україна, ратифікувавши в 2004 р. Конвенцію та протоколи ООН 2000 р., а в 2010 р. Конвенцію Ради Європи, визнала широке визначення торгівлі людьми, яке не зводить її лише до торгівлі жінками та лише з метою сексуальної експлуатації, як це було в Конвенції ООН про боротьбу з торгівлею людьми й експлуатацією проституції іншими особами (1949 р.) і втілила його в своєму законодавстві та державній політиці.

1.3. Падіння залізної завіси: Історія виникнення торгівлі людьми в Україні

Проблема торгівлі людьми з'явилася в Україні, як і в інших нових незалежних державах на початку 90-х років ХХ ст., коли з падінням «залізної завіси» українські громадяни отримали можливість виїзду за кордон. У ті роки торгівля людьми в Україні мала найчастіше вияв торгівлі жінками з метою сексуальної експлуатації. Країнами призначення були Балканські країни, охоплені в той час війною, Туреччина, Італія, Іспанія, Німеччина, Нідерланди, Угорщина, Чехія, Греція, Росія, Арабські Емірати, Ізраїль, Сполучені Штати Америки тощо. Головними чинниками були економічні – низький рівень життя та високий рівень безробіття серед жінок змушували їх до пошуку роботи за межами держави. За даними досліджень, які були проведені у фокус-групах у 1998 р., 80% опитаних жінок висловили бажання працювати за кордоном, а уявлення про життя в інших країнах були значною мірою прикрашені. Воно також показало низький рівень правової грамотності та інформаційної обізнаності про права та працевлаштування за кордоном. Важливими були і суб'єктивні чинники: послаблення почуття самозахисту, погіршення психологічного стану; за принципом «уже гірше не буде», жінки погоджуються на різні авантюрні пропозиції, навіть не думаючи про їх наслідки. Серед зовнішніх чинників слід зазначити відкриття кордонів і падіння «залізної завіси», спрощення можливості для українських громадян подорожувати світом як у пошуках розваг, так і праці. Водночас – інтернаціоналізація тіньової економіки, утворення міжнародних кримінальних об'єднань, корумпованість працівників державних органів, відсутність законодавства проти торгівлі людьми на той час у багатьох країнах, попит на дешеву та нелегальну робочу силу. Чинники мають власну динаміку. Так, якщо 20–25 років тому головним чинником було безробіття, сьогодні – погані умови праці, корупція та соціальна незахищеність: низькі заробітні плати, які не досягають межі бідності навіть за висококваліфіковану працю (лікарів, медичних працівників, вчителів, серед яких абсолютна більшість – жінки), що тягне за собою бідність і безвихідність. Спостерігається різке зниження рівня життя тієї частини населення, що за світовими стандартами належить до «середнього класу». Все це змушує громадян шукати роботу за межами України.

Торгівля живим товаром як асоціальне, кримінальне явище має особливість пристосовуватися до нових умов життя, міняти свої форми та методи, залежно від економічної та соціальної ситуації у кожній конкретній країні й у світі в цілому. Тому з'являються нові тенденції в торгівлі людьми. Під час опитування, яке проводилось у 2003 р. Державним інститутом сім'ї та молоді на замовлення Державного комітету України у справах сім'ї та молоді, усі опитані експерти одностайно відмічали наявність еволюції в ситуації з торгівлею людьми в Україні, зростанні масштабів проблеми, зміна методів і підходи злочинних угруповань, методи вербування, групи ризику. Так, із запуском широкої інформаційної кампанії, почали вербувати потерпілих з невеликих міст, де рівень інформованості є набагато нижчим.

Еволюція цього явища перейшла до нового етапу: потерпілими від торгівлі людьми стали і чоловіки; збільшився вік постраждалих жінок, з'явилися випадки торгівлі дітьми, розширилася географія експлуатації, активно розвивається так звана «внутрішня» торгівля людьми, з'явилися і нові форми експлуатації: домашнє господарство, напівлегальні та нелегальні мануфактури та фабрики; нові місця пошуку товару, торгівці переходять до вербування в сільську місцевість; вербування стає більш завуальованим і законспірованим; активно використовуються соціальні мережі. Нові аспекти з'явилися з введенням безвізового режиму для українських громадян з країнами Європейського Союзу (2016 р.) Змінюються форми торгівлі людьми, шляхи вивезення, але масштаби проблеми залишаються.

1.4. Розвиток українського законодавства з протидії торгівлі людьми

Вперше визначення «торгівля людьми» з'явилося в українському законодавстві в березні 1998 р. в статті 124-1 Кримінального кодексу «Торгівля людьми», що була внесена в Кримінальний кодекс України за ініціативою Уповноваженої Верховної Ради з прав людини Н.І. Карпачової, яка однією з перших серед державних структур почала приділяти серйозну увагу цьому питанню. Введення до чинного Кримінального кодексу цієї статті відповідало нагальним потребам захисту українських громадян від цього злочину.

З прийняттям у 2001 р. нового Кримінального кодексу торгівля людьми залишилася криміналізованою (стаття 149), а в 2006 р. до Кримінального кодексу були внесені зміни відповідно до ратифікованого Україною в 2004 р. Палермського протоколу. «Торгівля людиною, а так само вербування, переміщення, переховування, передача або одержання людини, вчинені з метою експлуатації, з використанням примусу, викрадення, обману, шантажу, матеріальної чи іншої залежності потерпілого, його уразливого стану або підкупу третьої особи, яка контролює потерпілого, для отримання згоди на його експлуатацію – караються позбавленням волі на строк від трьох до восьми років». Дії, вчинені щодо неповнолітнього або щодо кількох осіб, або повторно, або за попередньою змовою групою осіб, або службовою особою з використанням службового становища, або поєднані з насильством, яке не є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого чи його близьких, або з погрозою застосування такого насильства – караються позбавленням волі на строк від п'яти до дванадцяти років з конфіскацією майна або без такої. Дії, вчинені щодо неповнолітнього його батьками, усиновителями, опіку-

нами чи піклувальниками, або вчинені щодо малолітнього, або організованою групою, або поєднані з насильством, небезпечним для життя або здоров'я потерпілого чи його близьких, або з погрозою застосування такого насильства, або якщо вони спричинили тяжкі наслідки – караються позбавленням волі на строк від восьми до п'ятнадцяти років з конфіскацією майна або без такої¹². Запровадження кримінальної відповідальності за торгівлю людьми в 2001 р. стало поштовхом до формування відповідних структурних підрозділів у Міністерстві внутрішніх справ України (далі – МВС України) та розвитку системної протидії.

Водночас не вистачало комплексного правового підходу для здійснення цілісної системи заходів не тільки щодо боротьби із злочином, але й веденням превентивної роботи та надання допомоги постраждалим. Науковцям і неурядовим організаціям, експертам була зрозумілою важливість розробки комплексного закону щодо протидії торгівлі людьми. Декілька законопроектів були розроблені науковцями Харківського національного університету внутрішніх справ (далі – ХНУВС), обговорювалися під час семінарів і конференцій, організованих ГО «Ла Страда – Україна», Міжнародною організацією з міграції, Агентством з міжнародного розвитку США та ін. Робота над узгодженим проектом велася декілька років, стикаючись з неналежною політичною підтримкою з боку законодавців. І все ж таки 20.09.2011 р. Верховна Рада України ухвалила Закон України «Про протидію торгівлі людьми», який декількома місяцями раніше отримав негативний відгук¹³. Політична доцільність прийняття закону обумовлювалася тим, що його прийняття було одним із пунктів Національного плану з виконання Плану дій щодо лібералізації ЄС візового режиму для України, (Указ Президента від 22.04.2011 р. № 494/2011). Крім того, Україна в 2010 р. ратифікувала Конвенцію Ради Європи щодо заходів із протидії торгівлі людьми і взяла на себе відповідальність привести національне законодавство та політику у відповідність до європейських стандартів.

Закон визначає основні напрями реалізації державної політики, спрямованої на протидію торгівлі людьми; повноваження органів виконавчої влади під час здійснення заходів з протидії торгівлі людьми; механізм запобігання торгівлі людьми, боротьби з нею, надання допомоги та захисту постраждалим особам; права постраждалих від торгівлі людьми осіб, які звернулися за допомогою; засади міжнародного співробітництва у сфері протидії торгівлі людьми. Законом визначена процедура репатріації іноземців та осіб без громадянства, які постраждали від торгівлі людьми, а також спеціальні принципи протидії торгівлі дітьми. Є положення, які стосуються захисту прав іноземців або осіб без громадянства, які потерпіли від торгівлі людьми на території України.

У законі також визначені суб'єкти державної політики у сфері протидії торгівлі людьми (стаття 5). Ними є: Кабінет Міністрів України; центральні органи виконавчої влади; місцеві органи виконавчої влади; закордонні дипломатичні установи України; заклади допомоги особам, які постраждали від торгівлі людьми. Крім них, у здійсненні заходів, спрямованих на попередження протидії торгівлі людьми, беруть участь органи місцевого самоврядування, а також, за згодою, підприємства, установи, організації незалежно від форми власності, громадські організації та окремі громадяни.

¹² Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. Зі змінами 2018р., № 2539-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2539-19>

¹³ Проект був внесений народним депутатом О.О. Зарубінським 10.05.2011 р. В основу покладено проект Закону, який розроблявся робочою групою, створеною в Міністерстві України у справах сім'ї, молоді та спорту ще в 2008 р., яка працювала при підтримці Офісу координатора проектів ОБСЄ, за участі представників міжнародних і громадських організацій.

У законі міститься низка інноваційних положень, особливо тих, які стосуються захисту потерпілих від торгівлі людьми. Так, з метою ефективної допомоги особам, які постраждали від торгівлі людьми, та їх захисту створюється Національний механізм взаємодії суб'єктів, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми (стаття 13). Особа, яка вважає себе постраждалою від торгівлі людьми, має право звернутися до місцевої державної адміністрації із заявою про встановлення статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми, та до органів внутрішніх справ щодо захисту прав і свобод (стаття 14). Статус особи, яка постраждала від торгівлі людьми, встановлюється на строк до двох років (стаття 15). Особа, якій встановлено статус особи, яка постраждала від торгівлі людьми, має право на забезпечення особистої безпеки, поваги, а також на безоплатне одержання (стаття 16): медичної, психологічної, соціальної, правової та іншої необхідної допомоги; тимчасового розміщення, за бажанням постраждалої особи та у разі відсутності житла, в закладах допомоги для осіб, які постраждали від торгівлі людьми, на строк до трьох місяців, який у разі необхідності може бути продовжено за рішенням місцевої державної адміністрації, зокрема у зв'язку з участю особи як постраждалого або свідка у кримінальному процесі; відшкодування моральної та матеріальної шкоди за рахунок осіб, які її заподіяли, у порядку, встановленому Цивільним кодексом; одноразової матеріальної допомоги у порядку; допомоги у працевлаштуванні, реалізації права на освіту та професійну підготовку тощо.

Протягом 2012 р. Кабінетом Міністрів України було прийнято низку підзаконних актів на виконання цього закону: «Про національного координатора у сфері протидії торгівлі людьми» (постанова КМУ від 18.01.2012 р. № 29), «Про затвердження Порядку встановлення статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми» (постанова КМУ від 23.05.2012 р. № 417), «Про затвердження Положення про створення та функціонування Єдиного державного реєстру злочинів торгівлі людьми» (постанова КМУ від 18.04.2012 р. № 303), «Про затвердження Державної цільової соціальної програми протидії торгівлі людьми на період до 2015 року» (постанова КМУ від 21.03.2012 р. № 350), «Порядок взаємодії суб'єктів, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми» (постанова КМУ від 22.08.2012 р. № 783), «Про затвердження Порядку виплати одноразової матеріальної допомоги особам, які постраждали від торгівлі людьми» (постанова КМУ від 25.07.2012 р. № 660). Міністерством соціальної політики України разом з громадськими та міжнародними організаціями були розроблені й прийняті стандарти ведення превентивної роботи, надання допомоги постраждалим від торгівлі людьми та надання допомоги дітям, постраждалим від торгівлі¹⁴. Усі зазначені документи уточнюють положення закону та визначають шляхи його реалізації. Серед основних позитивних моментів слід відзначити таке: встановлюється статус особам, які постраждали від торгівлі людьми, що дає можливість отримати допомогу, в тому числі матеріальну від держави; визначається відповідальність різних державних структур за діяльність у сфері надання допомоги постраждалим особам. Відповідно до прийнятих документів Міністерство соціальної політики України визначено національним координатором у сфері протидії торгівлі людьми. Запроваджуваний Національний механізм взаємодії суб'єктів, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми, стосується лише одного напрямку протидії – захист і надання допомоги постраждалим від торгівлі людьми.

¹⁴ Див., наприклад: Наказ Міністерства соціальної політики України «Про затвердження стандартів надання соціальних послуг особам, які постраждали від торгівлі людьми» від 30.07.2013 р. № 458, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1327-13>; Впровадження стандартів у сфері протидії торгівлі людьми в Україні. Київський міський центр сім'ї «Родинний дім». 16.10 2013 д. URL: <http://kmcs.com.ua/vprovadzhennya-standartiv-u-sferi-protidii%D1%97-torgivli-lyudmi-v-ukra%D1%97ni/>

1.5. Державна політика: від запобігання до протидії

У процесі формування та реалізації державної політики протидії торгівлі людьми в Україні можна виділити декілька етапів.

1 етап – від початку 90-х років до 1998 р., - роки криміналізації торгівлі людьми. Етап визнання проблеми. Включення до Кримінального кодексу України статті 124-1 про протидію торгівлі людьми.

2 етап – 1999–2002 рр. Від підготовки та прийняття першої в Україні Програми запобігання торгівлі жінками та дітьми до другої Комплексної програми запобігання торгівлі людьми¹⁵. Період початку формування цілісного розуміння проблеми та протидії.

3 етап – 2003–2009 рр. Етап активного формування інструментів протидії торгівлі людьми, становлення спеціалізованих підрозділів у правоохоронних органах, ведення превентивної роботи, обміну міжнародним досвідом, пошук підходів і механізмів надання допомоги постраждалим від торгівлі людьми.

4 етап – 2010–2013 рр. Етап формування сучасного законодавчого та нормативно-правового забезпечення протидії торгівлі людьми. Від ратифікації Верховною Радою України Конвенції Ради Європи щодо заходів із протидії торгівлі людьми, прийняття Закону України «Про протидію торгівлі людьми» та прийняття низки постанов на його виконання.

5 етап – 2014 р. – дотепер. Етап активної європейської інтеграції.

На всіх етапах розвитку та формування державної політики неурядові організації були її активними суб'єктами, впливали на прийняття рішень і формування спільних планів дій, впроваджували їх у життя, здійснювали моніторинг стану державної політики та виконання міжнародних зобов'язань України в цій сфері та ініціювали наступні зміни, доводячи, що ефективна політика протидії торгівлі людьми може будуватися лише на засадах співпраці держави та громадянського суспільства.

¹⁵ З огляду на назву документа, увага приділяється запобіганням тільки частині злочину, залишаючи поза увагою проблеми чоловіків. (Див.: Постанова Кабінету Міністрів України «Про Програму запобігання торгівлі жінками та дітьми» від 25.09.1999 р. № 1768. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1768-99-%D0%BF>; Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Комплексної програми протидії торгівлі людьми на 2002–2005 роки» від 05.06.2002 р. № 766. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/7-66-2002-%D0%BF>).

РОЗДІЛ 2. СТРАТЕГІЧНЕ ПАРТНЕРСТВО: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД УЧАСТІ ГРОМАДСЬКИХ ОБ'ЄДНАНЬ У ПРОТИДІЇ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ

2.1. Громадські об'єднання як стратегічні партнери держави

Громадські об'єднання (ГО) відіграють важливу роль у сучасному суспільстві, виступаючи повноцінними агентами надання соціально значимих послуг і захисту прав людини. Коли йдеться про такі структури, суспільно-політичний дискурс пропонує багато рівнозначних термінів – неурядові організації, громадські організації, організації громадського суспільства тощо. Комітет з допомоги розвитку Організації з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ)¹⁶ відносить до об'єднань громадянського суспільства *«всі неринкові та недержавні організації за межами сім'ї, в яких люди організують для себе спільні інтереси. Прикладами є громадські організації та сільські асоціації, екологічні групи, групи з питань прав жінок, асоціації фермерів, релігійні організації, трудові спілки, кооперативи, професійні асоціації, незалежні наукові інститути та некомерційні ЗМІ»*.

У міжнародній практиці ГО пов'язують з діяльністю так званого «третього сектору», що функціонує в суспільстві поряд із державними та приватними інститутами та виконує «посередницькі» функції для їх взаємовигідного поєднання. Організації «третього сектору» активно включені до перерозподілу суспільних ресурсів шляхом надання послуг у сферах освіти, охорони здоров'я, культури, спорту, дозвілля, захисту навколишнього середовища, прав людини, демократизації; перерозподільна роль сектору реалізується також у процесі надання безкоштовних послуг незахищеним групам населення. Важливою перевагою ГО є можливість представництва інтересів окремих груп населення, наприклад, жінок, мігрантів або постраждалих від торгівлі людьми. Ці структури можуть мобілізуватися для вирішення конкретних проблем, зокрема, протидії домашньому насильству або захисту довкілля. Так, ефективною стратегією, яку ГО можуть запропонувати, щоб подолати розрив між вразливими категоріями громадян і структурами, які надають підтримку, є підхід «рівний-рівному», коли інформація про підтримку і захист поширюється через власні мережі комунікацій.

Тому роль представників неурядового або «третього» сектору стає дедалі важливою у всіх секторах повсякденного життя, а партнерські відносини з організаціями громадянського суспільства стають незамінними для урядових структур у досягненні їх стратегічних цілей. Агентство ЄС з питань захисту фундаментальних прав людини наголошує, що громадські об'єднання відіграють роль «охоронця» стосовно дотримання

¹⁶ Development Assistance Committee (DAC). URL: <http://www.oecd.org/dac/development-assistance-committee/>

державними інститутами власних зобов'язань, оскільки вони допомагають «чути голос людей стосовно тих питань, які важливі для них, допомагати власникам прав контролювати діяльність урядів і парламентів, давати поради органам законодавчої влади щодо утримування влади та відповідальності за свої дії»¹⁷. Таким чином, ГО допомагають державі виконувати власні зобов'язання та реалізовувати політику, виконуючи роль субпідрядника для конкретних послуг або видів діяльності. Більше того, просуваючи конкуренцію на цьому ринку, вони сприяють підвищенню продуктивності та якості відповідних послуг, впровадженню нових, інноваційних підходів до їх надання.

Водночас результати міжнародних моніторингів і досліджень дають підстави для висновків, що ГО переживають сьогодні складний період важливих трансформацій. Європейський парламент у доповіді «Скорочення простору для громадянського суспільства: відповідь ЄС» наголошує, що з 2004 р. спостерігається значне зменшення кількості ГО та їх діяльності¹⁸. Крім того, протягом 2012–2015 рр. було прийнято понад 120 обмежувальних законів у 60 країнах, включаючи країни ЄС. Обмеження, що були спрямовані на ГО, були пов'язані із закордонним фінансуванням, суворими процедурами ліцензування об'єднань.

Хоча в рамках міжнародних зобов'язань у сфері протидії торгівлі людьми наголошується на першочерговій ролі держави, різноплановий характер цих злочинів та їх зв'язок із транснаціональною організованою злочинністю потребують співпраці багатьох суб'єктів, у тому числі залучення ГО на міжнародному, національному, регіональному та місцевому рівні¹⁹. Неурядовий сектор відіграє ключову роль у протидії торгівлі людьми, при цьому участь представників громадянського суспільства та заснування багатосторонніх партнерств є критично важливою на всіх етапах формування та реалізації відповідної політики, включаючи запобігання, захист потерпілих і притягнення до відповідальності злочинців. Неурядові організації та ГО мають потужний потенціал у сфері підвищення обізнаності населення щодо ризиків потрапляння в ситуації торгівлі людьми, проведення досліджень та оцінки ризиків, виявлення та ідентифікації постраждалих, представництва їх інтересів у суді та надання їм тимчасового притулку, підтримки постраждалих у процесах кримінального правосуддя, надання послуг із комплексної реабілітації, включаючи психологічну підтримку тощо. Не менш важливим завданням неурядового сектору залишається моніторинг та оцінка виконання національними урядами зобов'язань у сфері протидії торгівлі людьми, участь в розробці державної політики та адвокатування необхідних змін для посилення захисту постраждалих і покарання злочинців. Тому Конвенцією Ради Європи про заходи щодо торгівлі людьми заохочується співпраця органів державної влади з ГО, іншими заінтересованими структурами та членами громадянського суспільства, яке базується на принципі стратегічного партнерства між всіма сторонами Конвенції (стаття 35)²⁰.

Незалежний моніторинг дотримання положень цієї Конвенції здійснює Група експертів із заходів з протидії торгівлі людьми (ГРЕТА). Під час моніторингових візитів до країн – учасниць Конвенції, експерти ГРЕТА проводять окремі зустрічі з представника-

¹⁷ Агентство Европейского Союза по защите основных прав человека. Вызовы, стоящие перед организациями гражданского общества, работающими в области прав человека в ЕС (2017 г.). С. 13. URL: <https://www.osce.org/ru/secretariat/411182?download=true>

¹⁸ Европейский парламент, Генеральный директорат по внешней политике, Департамент политики, Сокращение пространства для гражданского общества: реакция ЕС (2017 г.). С. 9.

¹⁹ OSCE, Decision No. 1107, Addendum to the OSCE Action Plan to Combat Trafficking in Human Beings: One Decade Later, PC.DEC/1107/Corr.1, Chapter V. 1. URL: <https://www.osce.org/addendum?download=true>

²⁰ Council of Europe, CETS No. 197, Article 35. URL: якщо є <https://rm.coe.int/168008371d>

ми громадянського суспільства (спеціалізовані ГО, профспілки, наукові інститути тощо) та відвідують притулки для постраждалих, що підтримуються ГО. ГРЕТА вітає подання інформації ГО відповідно до структури стандартного запитальника як в повному обсязі, так і на окремі запитання²¹. Організації можуть також подавати спільні звіти. Надана інформація розглядається як конфіденційна, якщо респонденти не вимагають її оприлюднення, та використовується в процесі моніторингу виконання Конвенції державами-підписантами. Крім того, ГРЕТА періодично організовує слухання з ГО, що працюють у сфері протидії торгівлі людьми, представники міжнародних неурядових об'єднань можуть запрошуватися на засідання Комітету. У своїй моніторинговій роботі ГРЕТА регулярно наголошує на «потребі впровадження інклюзивного підходу та проведення офіційних і систематичних консультацій між урядовими та неурядовими суб'єктами, які беруть участь у заходах щодо боротьби з торгівлею людьми. Громадянське суспільство, у тому числі профспілки мають бути залученими до розробки та впровадження заходів із протидії торгівлі людьми та їх оцінки»²².

Відповідно до міжнародного досвіду, моделі співпраці державних структур із представниками ГО можуть відрізнятися за рівнем координації, розподілом повноважень, спрямуванням фінансування тощо. За результатами проведеного аналізу, представимо огляд кращих практик участі неурядового сектору в роботі національних механізмів протидії торгівлі людьми в європейських країнах, які є Сторонами Конвенції. Інформаційною базою огляду, що наведений у цьому розділі, стали звіти ГРЕТА, підготовлені протягом 2016–2019 рр.²³. Детальний контент-аналіз звітів було проведено для 18 держав: Албанії, Азербайджану, Бельгії, Білорусі (не є членом Ради Європи, але є стороною Конвенції), Болгарії, Великої Британії, Вірменії, Греції, Грузії, Естонії, Італії, Іспанії, Латвії, Молдови, Нідерландів, Північної Македонії, Польщі та Португалії. Використано тематичні огляди ОБСЄ²⁴, узагальнено звіти ГРЕТА²⁵ та інші матеріали за темою дослідження.

Структура огляду відображає особливості залучення ГО до протидії торгівлі людьми за такими аспектами співпраці з державними інститутами:

1. Розбудова спроможності координаційних механізмів:

- участь і повноваження в роботі національних координаційних структур;
- участь у процесах законотворення та розробки політики;
- співпраця та стратегічні партнерства з іншими представниками громадянського суспільства;
- оцінка та моніторинг національної політики;
- збір і захист персональних даних, проведення досліджень;
- підготовка фахівців, які задіяні до протидії торгівлі людьми;

²¹ Guidance for NGOs to report to GRETA. La Strada International and Anti Slavery International. URL: <http://lastradainternational.org/Isidocs/Guidance%20for%20NGOs%20to%20report%20to%20GRETA.pdf>

²² Council of Europe (2017). 6th General Report on GRETA's Activities. P. 31.

²³ Country reports. Action against Trafficking in Human Beings. URL: <https://www.coe.int/en/web/anti-human-trafficking/country-reports>

²⁴ The Critical Role of Civil Society in Combating Trafficking in Human Beings. Occasional Paper No. 8. Office of the Special Representative and Co-ordinator for Combating Trafficking in Human Beings. OSCE. 2018. URL: <https://www.osce.org/secretariat/405197?download=true>

²⁵ Compendium of good practices on the implementation of the Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings. Council of Europe. URL: <https://rm.coe.int/16806af624>

- фандрейзинг і фінансування заходів з протидії торгівлі людьми.

2. Превентивна діяльність:

- заходи з підвищення обізнаності населення щодо ризиків торгівлі людьми;
- навчання представників ЗМІ стосовно висвітлення інформації про торгівлю людьми;
- заходи зі скорочення попиту;
- проактивні заходи раннього виявлення постраждалих.

3. Захист постраждалих:

- ідентифікація та перенаправлення постраждалих від торгівлі людьми;
- надання допоміжних послуг постраждалим від торгівлі людьми (безпечне проживання, медичні, соціальні, консультаційні послуги, психологічна підтримка, сприяння в працевлаштуванні);
- сприяння в отриманні дозволу на проживання, репатріація та повернення постраждалих.

4. Доступ до правосуддя та правова підтримка постраждалих під час розслідування злочинів:

- розробка програм захисту постраждалих і свідків;
- представництво постраждалих у судових процесах;
- надання незалежної правової експертизи у справах, пов'язаних із торгівлею людьми.

2.2. Участь громадських об'єднань у розбудові спроможності національних координаційних механізмів протидії торгівлі людьми

Повноваження в роботі національних координаційних структур. У більшості країн – підписантів Конвенції спеціалізовані ГО залучаються до роботи національних координаційних структур із питань протидії торгівлі людьми. Ця співпраця може мати різні форми та відображати різні рівні формалізації відносин між державними установами та неурядовим сектором. ГО можуть залучатися до роботи дорадчих і консультативних органів як незалежні спостерігачі або повноправні учасники, що мають право голосу при ухваленні рішень. Рівень залучення ГО до національних координаційних механізмів відрізняється в різних країнах Європи: якщо в **Австрії, Бельгії, Вірменії, Грузії, Латвії, Нідерландах, Сербії та Словенії** ГО визнано повноправними членами відповідних структур, то в інших країнах НУО відіграють лише дорадчу роль або можуть виступати спостерігачами.

Так, представники ГО та міжнародних об'єднань можуть відвідувати лише як дорадчі структури засідання Національних комітетів з протидії торгівлі людьми в **Молдові та Болгарії**, Керівного комітету з протидії торгівлі людьми в Італії, Міжвідомчої координаційної ради в **Грузії**, Міжміністерського комітету з протидії торгівлі людьми у

Польщі тощо. Водночас у багатьох випадках ГО виступають повноправними членами експертних і консультативних груп, які співпрацюють з Національними координаторами з протидії торгівлі людьми (**Албанія, Польща** та інші країни). У **Греції** створено Постійний консультативний форум як рамковий механізм обміну та координації між Офісом Національного Доповідача та представниками 11-ти ГО, які спеціалізуються на протидії торгівлі людьми. В Іспанії функціонує Соціальний форум проти торгівлі людьми та сексуальної експлуатації, до складу якого крім інших учасників входять дві ГО. У **Великій Британії** спеціалізовані ГО створили Групи зацікавлених сторін з протидії сучасному рабству, що регулярно зустрічаються з міністром у справах попередження насильства та експлуатації, представниками департаменту внутрішніх справ та інших урядових структур.

Ще більш поширеною є практика залучення ГО до мультидисциплінарних координаційних рад, що засновуються на регіональному або місцевому рівні. ГО є повноправними членами таких рад у **Німеччині, Литві** та інших країнах. Зокрема, в **Албанії** ГО беруть участь у місцевих мультидисциплінарних комітетах з протидії торгівлі людьми, що засновані у всіх територіально-адміністративних одиницях країни. У Німеччині регулярно проводяться міждисциплінарні круглі столи з питань протидії торгівлі людьми на регіональному рівні, до участі в них залучаються місцеві ГО, представники влади та інші заінтересовані сторони.

Існують успішні приклади, коли повноваження ГО суттєво розширюються, і саме громадський сектор відіграє провідну роль у координації зусиль з протидії торгівлі людьми. Зокрема, в **Нідерландах** роль координаційного центру відіграє ГО CoMensha, яка з моменту створення є повноправним членом Робочої групи з протидії торгівлі людьми. На цю організацію на національному рівні покладено повноваження щодо збору та адміністрування даних про потенційних та ідентифікованих постраждалих від торгівлі людьми, вона надає регулярні консультації Уряду, а її пропозиції враховуються при підготовці Національного плану дій з протидії торгівлі людьми (НПД).

В **Естонії** представники ГО мають повне членство в Національній координаційній мережі з питань протидії торгівлі людьми, що свідчить про готовність органів влади забезпечити багатосторонній підхід до розробки та впровадження політики в цій сфері. Членство в Національній координаційній мережі відкрите для громадських об'єднань, що працюють з цією проблемою. Крім державних органів і ГО (зокрема, Living For Tomorrow, Lifeline, SOS «Дитячі містечка» та Естонський центр прав людини), до Мережі входить Представництво Міжнародної організації з міграції (МОМ) і Посольство США в Естонії, та представники приватного сектору (телекомунікаційна компанія Ericsson). Хоча діяльність Мережі не регулюється офіційним технічним завданням або іншими нормативними документами, робота цієї координаційної структури дозволяє всім зацікавленим сторонам брати участь у обговоренні та підготовці політичних документів щодо протидії торгівлі людьми. Водночас у рекомендаціях ГРЕТА наголошується на доцільності встановлення формалізованих процедур або угод, які б роз'яснювали ролі та відповідальність різних зацікавлених сторін у роботі Мережі.

Проте не всі європейські країни можуть повідомити про позитивний досвід співпраці ГО та державних структур у рамках координаційного механізму протидії торгівлі людьми. Зокрема, жодна з ГО на момент подання звіту країною не була представлена в національних координаційних структурах **Білорусі**. Координацією всіх державних та інших організацій, згідно з постановою «Про затвердження положення про порядок ідентифікації постраждалих від торгівлі людьми, порядок заповнення і форми анкети

громадянина, який міг постраждати від торгівлі людьми або пов'язаного з цим злочинном, порядок надання в ній даних» від 11.06.2015 р. № 485, зазначено, що МВС здійснює координацію по ідентифікації постраждалих, збирає дані про заходи захисту та реабілітації.

Деякі ГО представлені в регіональних мультидисциплінарних групах (МДГ), що були створені в шести областях країни (Брестській, Гомельській, Гродненській, Мінській, Могилевській та Вітебській) за ініціативою Білоруського товариства Червоного Хреста в 2011 р. для координації дій та обміну інформацією. Регіональні мультидисциплінарні групи працюють на підставі підписання меморандумів щодо співпраці між усіма учасниками. Членами МДГ є представники всіх державних структур обласного рівня, які залучені в протидію торгівлі людьми, представники МОМ та ГО, що працюють у сфері протидії торгівлі людьми в цій області.

Єдиного координаційного органу в Білорусі сьогодні немає. Єдиною платформою, де спеціалізовані ГО користуються повним членством, є Координаційна Рада Проекту міжнародної технічної допомоги «Зміцнення національного потенціалу Республіки Білорусь у сфері боротьби з торгівлею людьми», що реалізується МОМ. Проте ця Координаційна Рада діє тільки за наявності проекту технічної допомоги МВС та МОМ, що не дозволяє піднімати всі питання в рамках обговорень, оскільки вирішуються тільки питання в рамках проекту. Формально для країни – це проект допомоги МВС, де донором є МОМ. І саме МВС вирішує, що має робитись у рамках проекту, які питання обговорювати, хоча формально ГО є членами цієї Координаційної Ради. Ця Координаційна Рада не може замінити справжній Координуючий орган у Білорусі, але державні органи не бачають необхідності його створювати і виступають категорично проти²⁶.

Хоча формалізовані рамки співпраці між урядами та ГО дозволяють представникам громадянського суспільства впливати на розробку та реалізацію політики, деякі з них зазначають, що вони стикаються з труднощами, які ускладнюють їхню повсякденну роботу та роблять їх внесок формальним. Зокрема, такі обмеження стосуються встановлення урядами стислих і нереалістичних термінів для участі в конкурсах відбору, недостатню прозорість вибору, формалізовані рамки співпраці, а також брак ресурсів або відсутність гарантій фінансування заходів НПД, виконання яких покладається на ГО.

Участь у процесах законотворення та розробки політики. Зважаючи на досвід, знання та навички роботи з постраждалими від торгівлі людьми, ГО мають значний потенціал у сфері вдосконалення законодавства та національної політики. У більшості держав – підписантів Конвенції органи державної влади залучають ГО до розробки НПД щодо протидії торгівлі людьми у форматі спеціальних консультацій, круглих столів або мультидисциплінарних робочих груп. Крім того, до НПД зазвичай включають заходи, що мають бути реалізовані в співпраці з ГО.

Є також багато прикладів активної участі та безпосереднього внеску ГО до процесу законотворчості в сфері протидії торгівлі людьми. Одним з перспективних прикладів є внесок ГО до розробки Стратегії протидії сучасному рабству та відповідного закону у **Великій Британії** в рамках Форуму стейкхолдерів з питань сучасного рабства. Коаліція спеціалізованих ГО також представляла альтернативний законопроект парламентарям у процесі обговоренні нових норм законодавства.

Деякі ГО повідомляють, що їх доступ до процесів формування політики та стратегічного планування зменшується. Національні уряди дедалі прагнуть залучати ГО лише

²⁶ Інтерв'ю з ГО «Ла Страда – Білорусь», 10 травня 2019 р.

до безпосереднього надання допомоги постраждалим. Зі специфічними обмеженнями можуть стикатися ГО, які отримують закордонне фінансування: в деяких країнах вони практично не мають можливості впливати на національну політику та сприймаються державними структурами як ненадійні партнери, незважаючи на багаторічний досвід роботи. Зокрема, в **Азербайджані** можливості отримання зовнішнього фінансування будь-якими представниками ГО суворо регламентуються, що обмежує можливості розвитку та надання комплексної допомоги потерпілим.

Співпраця та стратегічні партнерства з іншими представниками громадянського суспільства. Для посилення ефективності заходів із протидії торгівлі людьми ГО часто об'єднують власні зусилля з іншими представниками громадянського суспільства, які поділяють спільні цінності та завдання. Так, ГО засновують соціальні платформи для планування спільних дій, адвокаційних та інформаційних кампаній, спільних інтервенцій і проектів, проведення досліджень та планування стратегій впливу на національну політику.

Одним з найкращих прикладів такої співпраці є міжнародна платформа громадських об'єднань «La Strada International», яка діє з 2005 р. як об'єднання (хоча Міжнародна програма «Ла Страда: запобігання торгівлі жінками та дітьми в країнах Центральної та Східної Європи» працювала ще з 1995 р.) і включає близько 30 європейських ГО, що працюють з постраждалими від торгівлі людьми та іншими вразливими групами населення. Платформа адвокатує політику захисту прав людини та реалізує спільні заходи²⁷.

Мережа ARIADNE – Протидія торгівлі людьми в Південно-Східній і Східній Європі є регіональною мережею 16 неурядових організацій з 12 країн. Мережа була створена в червні 2005 р. в Афінах (Греції). Місія Мережі – це боротьба з торгівлею людьми шляхом тісних та узгоджених дій між країнами походження, транзиту та призначення. Співпраця відбувається на тристоронній основі (державні агенції, міжнародні та неурядові організації) з метою кращої допомоги постраждалим у вирішенні існуючих та виникаючих проблем. Членами-засновниками Мережі є 16 громадських організацій з 12 країн (Албанії, Боснії і Герцеговини, Болгарії, Хорватії, Колишньої Югославської Республіки Македонії, Греції, Молдови, Чорногорії, Румунії, Сербії, Туреччини та України). Координатором Мережі визначено Центр захисту прав людини в Греції²⁸.

Досить поширеною практикою є створення коаліцій ГО, що спеціалізуються на протидії торгівлі людьми для вироблення спільної позиції та посилення впливу на формування національної політики. Зокрема, в **Азербайджані** Коаліція ГО для боротьби з торгівлею людьми була створена ще в 2007 р. Завдяки підписанню меморандуму про взаєморозуміння з Міністерством внутрішніх справ члени коаліції ГО залучаються до робочих груп як спостерігачі, а також надають дорадчу підтримку Національному Координатору (заступнику міністра внутрішніх справ). У **Латвії** Коаліція ГО з протидії торгівлі людьми була створена в 2013 р. (на момент підготовки останнього звіту до ГРЕТА, до Мережі входило 13 ГО). У **Португалії** функціонує Мережа із захисту та підтримки постраждалих від торгівлі людьми, до складу якої входить 13 ГО.

«Ла Страда – Україна» в 2000 р. виступила ініціатором та створила Національну тренерську мережу, яка спрямовує свою роботу в тому числі на попередження торгівлі людьми.

²⁷ La Strada International NGO Platform. URL: <http://lastradainternational.org/ngo-platform>

²⁸ Ariadne. Against Trafficking in Human Beings in South-Eastern and Eastern Europe. URL: <http://www.ariadnet.net/>

У 2005 р. в **Україні** створена Всеукраїнська мережа проти комерційної сексуальної експлуатації дітей, яка є членом Всесвітньої організації ЕКПАТ (Покінчимо з дитячою проституцією, порнографією і торгівлею дітьми). У 2011 р. створено Всеукраїнську коаліцію громадських організацій щодо протидії торгівлі людьми, яка налічує 30 організацій (2019 р.).

Серед інших партнерів, з якими об'єднуються ГО для реалізації спільних зусиль у сфері протидії торгівлі людьми, слід виокремити: дослідницькі інститути, які беруть участь у проведенні досліджень і оцінок ризиків; профспілки, які працюють у сфері запобігання торгівлі людьми та ідентифікації можливих постраждалих від трудової експлуатації; релігійні об'єднання; ЗМІ та медійні платформи, які долучаються до інформаційних кампаній.

Оцінка та моніторинг національної політики. ГО відіграють провідну роль в організації незалежного моніторингу та звітування щодо дотримання міжнародних зобов'язань у сфері торгівлі людьми. Так, за ініціативи Національного комітету з протидії торгівлі людьми в **Молдові**, ГО «Ла Страда – Молдова» здійснила незалежну зовнішню оцінку державної політики та її впливу на захист прав постраждалих, у тому числі заходів НПД на 2010–2011 рр. та 2012–2013 рр. Дослідження ґрунтувалося на інтерв'ю з експертами та постраждалими. Одержані результати були використані для розробки практичних рекомендацій щодо майбутньої політики та заходів. У 2016 р. ГО «ASTRA» у співпраці з іншими представниками громадянського суспільства **Сербії** розробили посібник щодо моніторингу та оцінки законодавства з питань торгівлі людьми, політики та програм.

Підготовка альтернативних (тіньових) доповідей є важливим інструментом моніторингу ГО державної політики, результати якого представляються на міжнародному рівні²⁹. Подаючи альтернативні звіти, ГО можуть привернути увагу до проблем, які не висвітлюються належним чином урядами, або оскаржити позицію держави. На міжнародному рівні розроблено низку спеціалізованих інструментів, які покликані підтримати ГО в процесі звітування. Так, у 2013 р. La Strada International та Anti-Slavery International розробили керівні принципи звітування ГО з приводу виконання Конвенції Ради Європи про заходи щодо торгівлі людьми до групи експертів ГРЕТА.

У цілому ГО залишаються досить активними в донесенні інформації про ситуацію у власних країнах до міжнародних структур. Тому моніторингові візити міжнародних об'єднань обов'язково передбачають окремі зустрічі зі спеціалізованими ГО для отримання незалежної інформації щодо ситуації в країні.

Збір і захист персональних даних, проведення досліджень. ГО відіграють ключову роль у зборі інформації про фактичну ситуацію в сфері торгівлі людьми, оскільки вони безпосередньо взаємодіють з постраждалими, надаючи їм послуги та здійснюючи попередню ідентифікацію. В дійсності статистика ГО може відрізнитися від офіційних даних, оскільки не всі постраждали, що отримали допомогу неурядових структур, звертаються до правоохоронних органів або інших державних структур.

У багатьох країнах інформація ГО включається до національних баз даних на рівні зі статистикою, що збирається державними установами. Зокрема, в рамках проекту ЄС «До загальноєвропейської системи моніторингу торгівлі людьми» в **Португалії, Болгарії** та декількох інших країнах були розроблені системи збору даних, що включають три

²⁹ Зокрема, доповіді до Комітету з ліквідації всіх форм дискримінації щодо жінок (CEDAW) або Універсального періодичного огляду.

рівні: 1) місцеві репозитарії інформації, що містять стандартизовані та анонімні анкети потерпілих і злочинців, які заповнюються поліцією, ГО, соціальними працівниками; 2) національна база даних, яка узагальнює інформацію місцевих репозитаріїв; 3) загальноєвропейський рівень.

В інших країнах державні органи проводять роботу щодо стандартизації підходів до збору даних неурядовим сектором. Так, Міністерство соціального забезпечення **Латвії** в 2014 р. розробило вимоги до ГО, що мають право надавати послуги потерпілим від торгівлі людьми, серед яких – збір даних за допомогою стандартних шаблонів. Відповідно до умов договорів, що укладаються Міністерством з ГО, постачальники послуг повинні подавати щорічні звіти про постраждалих, які є бенефіціаріями державного фінансування послуг із соціальної реабілітації, юридичного супроводу під час розгляду кримінальних проваджень, консультацій для сімей дітей, які постраждали від торгівлі людьми.

У деяких випадках саме ГО виступають головним координатором збору даних про постраждалих від торгівлі людьми. Так, у **Нідерландах** ГО CoMensha відповідає за організацію збору даних про всіх потенційних жертв та отримує цільове фінансування від держави на виконання цієї функції³⁰. ГО володіє всебічною інформацією щодо всіх потерпілих, у тому числі дітей у країні та перенаправляє їх до найприйнятніших надавачів послуг, використовуючи власну базу даних.

Розбудова національних систем збору та узагальнення даних щодо постраждалих від торгівлі людьми зумовлює дискусії щодо посилення захисту персональних даних потерпілих у багатьох країнах. Зокрема, центри підтримки молоді в **Естонії** дедалі частіше відмовляються від повідомлень про випадки торгівлі людьми, наголошуючи, що стандарти захисту даних про неповнолітніх постраждалих порушуються, якщо не отримано згоду батьків³¹. Мережею ГО з протидії торгівлі жінками та насильству щодо мігрантів у **Німеччині** (КОК e.V.) у співпраці з La Strada International у 2012–2014 рр. реалізовувався проект datACT, спрямований на розвиток спроможності європейських ГО в захисті конфіденційності потерпілих та інформування постраждалих щодо їх права на захист особистих даних. У рамках проекту були створені партнерства з захисту даних між ГО, національними координаторами та доповідачами, державними статистичними органами та установами, що відповідають за захист даних.

Крім регулярного збору фактичних даних, дослідження залишаються важливим джерелом інформації для розуміння кращих шляхів попередження торгівлі людьми і захисту постраждалих. У всіх країнах – підписантах Конвенції проводяться незалежні оцінки, тематика яких охоплює поширеність торгівлі людьми в суспільстві, фактори ризику та «профілі» постраждалих, рівень обізнаності населення щодо торгівлі людьми, географію переміщень і форми експлуатації, потреби постраждалих у період реабілітації тощо. Джерела фінансування досліджень різняться та визначаються наявністю політичних пріоритетів уряду.

Вочевидь, проведення масштабних вибіркового обстежень населення потребує залучення позабюджетних коштів (технічної допомоги міжнародних донорів, фінансуван-

³⁰ GRETA (2018). Report concerning the implementation of the Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings by the Netherlands. P 13. URL: <https://rm.coe.int/greta-2018-19-fgr-nld-en/16808e70ca>

³¹ GRETA (2018). Report concerning the implementation of the Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings by Estonia. URL: <https://rm.coe.int/greta-2018-6-fgr-est-en/16808b292c>

ня міжнародних об'єднань, приватних фондів та інших благодійних внесків). Водночас існує низка успішних прикладів, коли цільові дослідження проводяться за рахунок державних ресурсів, а фінансування невеликих проектів відбувається за рахунок бюджетних програм профільних державних установ. Залучення ГО до організації польового етапу досліджень, що проводяться державними та академічними структурами, надає суттєві переваги, оскільки представники ГО мають безпосередній доступ до постраждалих від торгівлі людьми, які користуються їхніми послугами та можуть легко рекрутувати респондентів. Серед нестандартних тем досліджень привертає увагу звіт «Прихована сторона проституції – говорять покупці сексу», підготовлений ГО Lifeline та Естонським жіночим центром досліджень у рамках кампанії проти проституції. У **Нідерландах** декілька ГО (Jade Zorggroep, PMW Humanitas, FairWork та Fier), які надають притулок чоловікам, що постраждали від торгівлі людьми, реалізували дослідницький проект щодо сексуальної експлуатації постраждалих чоловіків. Результати показали, що багато з них страждають від серйозних психосоціальних проблем, але соціальні працівники схильні недооцінювати ці наслідки.

Підготовка фахівців, які задіяні до протидії торгівлі людьми. У всіх країнах – підписантах Конвенції ГО відіграють ключову роль в організації спеціалізованої підготовки фахівців. Тематика навчання охоплює норми національного законодавства, підходи до ідентифікації постраждалих, оцінку факторів ризику, інструменти надання допомоги потерпілим і захисту їх прав, у тому числі на отримання компенсацій. Питання протидії торгівлі людьми включені до навчальних програм профільних закладів вищої освіти; до розробки цих курсів запрошують експертів спеціалізованих ГО. Участь ГО в міжнародних і національних конференціях та круглих столах також сприяє налагодженню обміну інформацією, використання їх знань і досвіду при розробці заходів і програм. Ці зусилля важливі не лише в контексті розробки політики, але й з точки зору підходу, що заснований на правах людини, неупередженого ставлення до постраждалих.

Підготовка фахівців є важливим напрямом діяльності НПД, які розробляються урядами, та передбачає залучення експертизи ГО. Форми такої підготовки включають проведення спеціальних тренінгів і семінарів для цільових аудиторій, а також внутрішнє навчання (on-job training), тобто залучення експертів ГО до поточної діяльності службовців, у рамках якого вони можуть передавати власний досвід і надавати різнопланову експертизу. Серед цільових груп, які зазвичай охоплюються спеціальними тренінгами, – представники правоохоронних органів і судді, прикордонники, соціальні та медичні працівники, освітяни та журналісти тощо. В **Албанії, Молдові та Бельгії** окрему увагу було приділено навчанню представників дипломатичних служб, коли за участі ГО проводилися спеціальні тренінги для співробітників посольств і консульств інших країн щодо покращання їх навиків ідентифікації та перенаправлення постраждалих. Болгарія звітує про досвід проведення тренінгу «Торгівля людьми: соціальна та універсальна проблеми. Соціальна інклюзія та реінтеграція постраждалих» для представників православної церкви. У Молдові існує практика проведення спільних тренінгів для всіх учасників мультидисциплінарних команд, що мають на меті посилення їх колективної спроможності надавати скоординовану допомогу та захищати постраждалих від торгівлі людьми.

В усіх моніторингових звітах ГРЕТА наголошується на активній участі ГО в організації тренінгів для профільних фахівців у співпраці з національними координуючими органами та міжнародними організаціями, зокрема МОМ. У навчальній практиці широко застосовується електронне навчання, створюються онлайн-курси, що розміщуються у вільному доступі на електронних платформах. ГО готують і розповсюджують інформа-

ційні матеріали (листівки, буклети, посібники) для профільних службовців, що містять інформацію стосовно алгоритму дій у випадку виявлення постраждалих від торгівлі людьми, шляхів перенаправлення та відповідної законодавчої бази.

Міністерство соціальних справ **Естонії** здійснює щорічне фінансування для підготовки різних фахівців з питань, пов'язаних з протидією торгівлі людьми. Тренінги охоплюють соціальних працівників, працівників поліції, прокурорів, суддів, інспекторів праці та інших фахівців, які беруть участь у наданні допомоги та захисту постраждалих. Наприклад, у 2016 р. було організовано спільне навчання співробітників поліції, інспекторів праці та працівників податкової та митної служби з метою поліпшення їх співпраці у виявленні та розслідуванні випадків торгівлі людьми з метою трудової експлуатації. Проведення окремих тренінгів ГО було профінансовано через систему державних закупівель. Проте, на думку ГО, державні кошти, виділені на ці цілі, були недостатніми, а фінансування донорів припинилося.

Огляд інформації щодо участі ГО в підготовці фахівців дає підстави для висновку, що в багатьох випадках обсяги та зміст навчання залишаються недостатніми. Серед причин існуючих прогалин – брак кваліфікованих тренерів, які володіють необхідною підготовкою, та висока плинність фахівців, що працюють з питаннями торгівлі людьми у державних структурах, через що нові спеціалісти не завжди встигають отримати необхідну підготовку. Навчальні програми, які пропонуються здобувачам, подекуди забезпечують лише загальний вступ до розуміння проблеми, не надають практичних навиків щодо вирішення конкретних проблем і потреб постраждалих. Крім того, навчальні матеріали не завжди враховують національний контекст, оскільки ґрунтуються на документах, що розроблені міжнародними організаціями. На рівні окремих держав не існує системи погодження або стандартизації різнопланових навчальних курсів, участь у таких тренінгах не є обов'язковою для персоналу.

Фандрейзинг та фінансування заходів із протидії торгівлі людьми. Відповідно до міжнародних стандартів, саме держава зобов'язана забезпечувати необхідний мінімальний пакет підтримки постраждалих осіб, а отже, і належний рівень фінансування тих послуг, надання яких делегується ГО. Механізми державної фінансової підтримки ГО включають пряме фінансування, грантові проекти, тендерні закупівлі, розвиток приватно-публічних партнерств тощо.

Зокрема, Національна рада з питань соціального страхування в **Естонії** укладає контракти з ГО на надання послуг постраждалим від торгівлі людьми через проведення відкритого тендеру. За даними звіту до ГРЕТА в 2018 р., цією можливістю скористалися провідні ГО країни («Лінія життя», що працює з дорослими постраждалими та «Дитячі містечка», що підтримує дітей), а річний бюджет фінансування їх послуг становив 132 400 євро. Медична допомога та послуги перекладу для потенційних і виявлених постраждалих від торгівлі людьми охоплюються окремими програмами.

В **Іспанії** ГО отримують гранти від Міністерства охорони здоров'я, соціальних послуг та рівності, а також від Міністерства з питань зайнятості та соціальної безпеки, на організацію превентивних заходів, проведення інформаційних кампаній, адміністрування притулків та допомогу постраждалим у реабілітації. Міністерство внутрішніх справ **Польщі** фінансує діяльність Національного центру консультацій та інтервенцій з питань протидії торгівлі людьми, до складу якого входять представники ГО, а також підтримує роботу двох притулків.

Завдяки доповненням до Закону «Про соціальні послуги» в **Білорусі** (2015 р.), спеціалізовані ГО отримали можливість подавати заявки на державне фінансування послуг для

постраждалих від торгівлі людьми. Проте, за даними останнього звіту ГРЕТА, державні ресурси для надання психологічної допомоги постраждалим отримало лише Білоруське Товариство Червоного Хреста в м. Ліда (держава компенсувала 25% ставки психолога).

Інша проблема пов'язана з нестійкістю фінансування ГО. Зокрема, в **Італії** проекти, що підтримуються за рахунок коштів державних установ, можуть тривати не більше ніж 15 місяців. Після цього ГО повинні подавати нові заявки на участь у тендерах, щоб продовжувати розпочаті проекти. З огляду на те, що більшість місцевих ГО, які спеціалізуються на протидії торгівлі людьми, є невеликими об'єднаннями, для них складно підтримувати сталість роботи на таких умовах.

Тому в умовах обмеженості ресурсів ГО є важливими суб'єктами фандрейзингу, тобто залучення додаткових коштів від міжнародних об'єднань, приватних інвесторів, які реалізують соціально відповідальні проекти, та благодійників. За даними звітів до ГРЕТА, навіть ті ГО, які користуються можливостями державного фінансування в наданні послуг для постраждалих від торгівлі людьми, успішно залучають додаткові ресурси від інших донорів (у **Вірменії, Боснії та Герцеговині, Бельгії, Ірландії, Італії, Латвії, Румунії, Словаччині та Словенії**). Водночас через це вони вимушені витратити значну частину робочого часу на пошук додаткового фінансування, підготовку та подання заявок і проектний менеджмент, проведення додаткових фінансових аудитів відповідно до вимог фінансування проектів. Невеликим ГО, які працюють на місцевому рівні, досить складно конкурувати за розподіл ресурсів з великими неурядовими мережами міжнародного рівня. Конкуренцію ГО дедалі становлять організації приватного сектору (агенції, що надають юридичні послуги, психологічні клініки тощо), які зацікавлені в отриманні бюджетного фінансування та долучаються до державних тендерів на закупівлю спеціалізованих послуг для постраждалих від торгівлі людьми.

2.3. Роль громадських об'єднань у запобіганні торгівлі людьми

У Конвенції декларується, що держави мають впроваджувати широкий спектр превентивних заходів для протидії всім формам торгівлі людьми. Конвенція також закликає держави активно залучати представників громадянського суспільства до реалізації цих заходів. ГО беруть активну участь у підвищенні обізнаності населення щодо форм і причин торгівлі людьми, ризиків потрапляння в такі ситуації, послуг, які надаються потерпілим, і контактів об'єднань, які їх надають, проактивному виявленні постраждалих, реалізації заходів зі скорочення попиту на їхні послуги та покращання навичок представників ЗМІ у висвітленні цієї чутливої тематики.

Реалізація заходів із підвищення обізнаності населення. Існує багато прикладів ефективної співпраці ГО з державними установами в реалізації кампаній з підвищення обізнаності населення щодо різних форм торгівлі людьми, ризиків потрапляння в такі ситуації та ознайомлення з правами постраждалих, трудових мігрантів та інших вразливих груп. Так, у рамках проекту **іспанська ГО «ASSEM»** у співпраці з іншими європейськими ГО провела кампанію "C!", також відому під назвою «Відкрий очі!», яка надавала інформацію у формі відеороликів щодо різних форм трудової експлуатації та методів вербування потенційних жертв. У 2018 р. у **Північній Македонії** була започаткована кампанія #OpenYourEyes, що реалізувалась у співпраці з Національною комісією

єю з протидії торгівлі людьми, Бюро з питань розвитку та освіти, ГО «Open Gate – Ла Страда» та іншими ГО для підвищення обізнаності молоді щодо небезпеки, пов'язаною з торгівлею людьми. Ця кампанія широко використовувала сучасні інформаційно-комунікаційні технології для якнайбільшого привернення уваги молоді.

Кампанія за участі ГО з підвищення обізнаності щодо торгівлі людьми в **Естонії** під назвою «1 життя» (2017 р.) охоплювала найбільші міста країни та фінансувалася державними агенціями. Під час кампанії інформація поширювалася за допомогою мережі Інтернет (YouTube) і соціальних медіа (Facebook), реклами в торгових центрах, кіно-театрах, на автобусних станціях, в аеропортах та порту Таллінна, а також на поромках. Пізніше була проведена оцінка впливу кампанії на цільові групи населення шляхом організації фокус-груп та онлайн-опитування 300 респондентів.

В **Азербайджані** ГО «Чистий світ» долучилася до підготовки короткометражного фільму про торгівлю людьми на телеканалі ANS13 та відеокліпів для соціальних медіа.

Цікавим прикладом роботи з цільовими групами населення є проект WATCH, що був реалізований Центром з протидії торгівлі дітьми та дорослими в співпраці з ГО в **Нідерландах** у 2017 р. У рамках проекту розроблялася реклама для пошуку осіб, які шукають в Інтернеті дітей для отримання сексуальних послуг. Якщо такі особи заходили за рекламним посиланням, вони автоматично отримували попередження про те, що вони перебувають під моніторингом і можуть бути покарані. Такі запобіжні дії мали на меті продемонструвати клієнтам, що вони не самотні в мережі, і їх неправомірні дії можуть відслідковуватися.

Ключову роль у реалізації превентивної діяльності відіграють «гарячі» інформаційні лінії, які адмініструються ГО в багатьох країнах – підписантах Конвенції. Ці інформаційні сервіси надають безкоштовні консультації щодо безпечної міграції, ризиків торгівлі людьми та можливостей отримання допомоги для постраждалих від торгівлі людьми. Телефонні лінії підтримки часто створюються у партнерстві з державними установами та можуть мати національне або регіональне покриття. З жовтня 2004 р. ГО «Життя завтра» підтримує гарячу телефонну лінію в **Естонії**, яка надає інформацію про працевлаштування, навчання або одруження за кордоном. Інформаційні послуги доступні щодня з 10:00 до 18:00 та надають можливість одночасного прийняття дзвінків естонською, російською, англійською, українською, польською та фінською мовами. ГО CoMensha в **Нідерландах** підтримує роботу гарячої лінії для повідомлення про випадки торгівлі людьми, що працює з понеділка по п'ятницю (9:00 – 17:00), приймає звернення голландською та англійською мовами, як телефоном, так і електронною поштою.

Першою ГО, яка почала діяльність з попередження торгівлі людьми та надання допомоги постраждалим в Україні за допомогою консультування на телефоні, у 1997 р. стала ГО «Ла Страда – Україна» (до лютого 2016 р. – Міжнародний жіночий правозахисний центр «Ла Страда – Україна»). Перший телефон був київським міським номером, який планувався для використання як «гаряча» лінія тільки по вівторках з 10 ранку до 16 вечора, але абоненти телефонували, не звертаючи увагу на день та час. У 2003 р. отримано безкоштовний номер по всій Україні і лінія стає Національною. До питань з протидії торгівлі людьми додалися проблеми домашнього насильства, а згодом і гендерної дискримінації. У 2016 р. розпочато цілодобове консультування. Так 4-годинна робота переросла в цілодобову та щоденну (24/7).

У 2006 р. за підтримки Міжнародної організації з міграції в Україні, відкрилась безкоштовна Національна гаряча лінія з протидії торгівлі людьми та консультування мігрантів, яка має короткий номер 527.

Нарешті, гарним прикладом ефективної превентивної діяльності, що реалізується ГО, є залучення до такої роботи безпосередніх потерпілих від торгівлі людьми, а також представників груп ризику. Їх участь може бути організована різними способами – від волонтерської участі в заходах щодо підвищення обізнаності та адвокації до найму таких співробітників до персоналу ГО або контрахтування їх для надання певних послуг і продукції, пов'язаних з діяльністю ГО.

Навчання представників ЗМІ стосовно висвітлення інформації про торгівлю людьми. Співробітництво з медіа є ключовим фактором успішної реалізації зусиль щодо розслідування випадків торгівлі людьми, підвищення обізнаності населення та викриття злочинців. Завдання ЗМІ часто розглядаються як просте відтворення фактів, цифр і цитат, що не пропонує аналізу або інтерпретацій, однак впливає на суспільну думку. Складність проблеми та висока замовчуваність про випадки торгівлі людьми визначають потребу в спеціальній підготовці журналістів, які працюють з цією тематикою, а поширені настанови на стигматизацію потерпілих – необхідність дотримання етичних засад і неупередженого ставлення до постраждалих у висвітленні інформації. Тому представники ЗМІ долучаються до програм спеціальної підготовки, які розробляють для них спеціалізовані ГО.

Країни – підписанти Конвенції звітують про успішні приклади співпраці ГО з мас-медіа в реалізації превентивних програм. Зокрема, в **Албанії** було створено Медіа-консультативний форум, що об'єднує фахівців провідних ЗМІ, на засіданнях якого вирішувалися питання, пов'язані з протидією торгівлі людьми та повідомленнями про такі випадки у ЗМІ. В **Іспанії** ГО «AMPAMP» підготувала посібник «Керівництво для професіоналів ЗМІ з питань міграції», що досі розповсюджується серед представників медіа. У **Сербії** було видано навчальний посібник «Протидія торгівлі людьми» для журналістів, створений ГО «ASTRA», що надає інформацію та рекомендації щодо написання статей усім, хто пише або хоче написати про проблему торгівлі людьми.

Заходи щодо скорочення попиту на використання послуг від постраждалих від торгівлі людьми. Іншою тенденцією в розширенні сфери та охоплення превентивної роботи є співпраця між ГО та приватним сектором, включаючи глобальні та транснаціональні корпорації. Якщо спочатку ці відносини були результатом фандрейзингу, то протягом останніх років ці партнерства набувають нових форм. Так, ГО проводять тренінги для співробітників приватних підприємств щодо ризиків наймання постраждалих від торгівлі людьми, адвокації прав працівників і неприпустимості трудової експлуатації. Наприклад, La Strada International та її партнери впровадили дворічний проект «Залучення ГО та бізнесу до вирішення проблем у сфері торгівлі людьми».

Соціально-відповідальні підприємства можуть інтегрувати питання протидії трудовій експлуатації до власних бізнес-стратегій. Це сприятиме покращанню репутації компаній як чутливих до правозахисної проблематики, а отже, привабленню клієнтів та інвесторів, які керуються етичними настановами. Інакше кажучи, просвітницька робота ГО покликана сприяти усвідомленню бізнесом фінансових, правових і репутаційних ризиків, з якими підприємства можуть стикатися, якщо допускають зловживання та експлуатацію у межах своїх операцій. Деякі ГО мають досвід консультування підприємств щодо перевірки дотримання прав працівників, запобігання образливим і упередженим практикам. Водночас завдяки такому партнерству ГО отримують можливості додаткового залучення коштів із недержавних джерел, що збільшує їх незалежність і зміцнює спроможність критично контролювати діяльність уряду.

Проактивні заходи раннього виявлення постраждалих від торгівлі людьми

Проактивні заходи щодо попередження торгівлі людьми важливі, оскільки дають можливість своєчасно виявити потенційних жертв, запобігти їх експлуатації та надати необхідну допомогу. Неурядовий сектор відіграє провідну роль у застосуванні проактивних стратегій, оскільки ГО мають низку переваг, порівняно з державними установами. Вони володіють кращою спроможністю до роботи на низовому рівні, мережування та інтеграції до місцевих громад, характеризуються вищою мобільністю працівників, чиї функціональні обов'язки менше регламентовані, а також користуються більшою довірою населення. Тому більшість ініціатив з проактивного виявлення постраждалих від торгівлі людьми або організованих мереж протидії торгівлі людьми передбачають залучення експертів ГО.

В **Албанії** (2013–2014) та **Північній Македонії** були реалізовані успішні моделі роботи мобільних груп із раннього виявлення потенційних жертв торгівлі людьми. Ці мобільні групи склалися з поліцейського та двох соціальних працівників притулків, що адмініструються ГО. Мобільні групи відвідували місця підвищених ризиків для торгівлі людьми, зокрема нічні клуби і центри компактного перебування мігрантів, а також спрямовували свої зусилля на вразливі групи населення (громади ромів та єгиптян, діти у складних життєвих обставинах). У 2014 р. ці заходи призвели до виявлення 94 потенційних жертв в Албанії (40 дорослих і 54 дитини). У Північній Македонії ця практика була визнана ефективною, тому Нацкомісія з питань торгівлі людьми й Міністерство праці та соціальної політики ініціювали включення мобільних груп до роботи національного механізму протидії торгівлі людьми на постійних засадах.

Правилами ідентифікації постраждалих від торгівлі людьми в **Азербайджані** також передбачено проведення проактивних заходів ідентифікації, таких як рейди в установах, де можуть надаватися сексуальні послуги, моніторинг будівельних майданчиків, ринків, станцій транспортного сполучення, рейди на «чорні» трудові біржі, де працевлаштовуються мігранти, моніторинг реклами в ЗМІ та Інтернеті, а також інформування спеціалізованих підрозділів поліції про ознаки можливої торгівлі людьми за даними інспекцій з питань праці, соціальних, освітніх і медичних установ. Водночас експерти ГРЕТА зазначають, що ідентифікація потерпілих від торгівлі людьми залишається недостатньо проактивною, а в процесі ідентифікації бракує участі громадянського суспільства. Більшість виявлених постраждалих були ідентифіковані в країні призначення або самостійно звернулися по допомогу після повернення.

У **Болгарії** важливу роль у проактивному запобіганні торгівлі людьми у ромських громадах відіграє Мережа медіаторів з питань здоров'я. До складу Мережі входить більше 170 учасників (медичні та соціальні працівники, соціологи, психологи, фахівці з питань інтеграції етнічних меншин тощо), до завдань яких належить забезпечення доступу до медичних і соціальних послуг для представників вразливих громад. Часто самі медіатори мають ромське походження. Вони мають підготовку для роботи із ситуаціями ризику та інформують відповідні установи у випадку, якщо підозрюють можливість торгівлі людьми

2.4. Роль громадських об'єднань в організації захисту постраждалих від торгівлі людьми

У багатьох державах розвиваються стратегічні партнерства між національними та/або місцевими державними установами та ГО в рамках механізму перенаправлення постраждалих від торгівлі людьми. Ця співпраця може регулюватися спеціальними нормативними актами або окремими угодами, де окреслено ролі, завдання та відповідальність різних зацікавлених сторін у процесі ідентифікації, перенаправлення, надання допомоги та захисту постраждалих (наприклад, у **Північній Македонії, Сербії, Туреччині та Великій Британії**)³². ГО можуть безпосередньо контактувати з постраждалими та потенційними жертвами, встановлювати відносини довіри та полегшувати їх доступ до невідкладної допомоги та реабілітації. У своїй моніторинговій діяльності ГРЕТА регулярно закликає спеціалізовані ГО долучатися до міжвідомчих зусиль з виявлення та захисту постраждалих і наголошує, що такі партнерства є визнанням їх знань, експертизи та компетентності.

Ідентифікація та перенаправлення постраждалих. Питання ідентифікації постраждалих посідає центральне місце в протидії, оскільки самі постраждалі не завжди спроможні ідентифікувати себе як потерпілих від злочину. Процес ідентифікації постраждалих потребує значного досвіду та високої кваліфікації підготовлених фахівців, особливо у випадках, коли це стосується дітей. У деяких країнах існують приклади, коли до процесу визначення потерпілих залучаються компетентні фахівці різних установ та ГО, а критерії ідентифікації не залежать від готовності постраждалих до співпраці з правоохоронними органами в розслідуванні злочинів.

У деяких країнах ГО на офіційному рівні включені до ідентифікаційних механізмів, які використовуються для надання постраждалим від торгівлі людьми статусу потерпілих осіб. Так, у **Вірменії, Грузії та Латвії** ГО є офіційними учасниками державних ідентифікаційних систем надання статусу постраждалої особи та визначення її права на отримання допомоги та підтримки. Законом про боротьбу з торгівлею людьми в Молдові надаються однакові повноваження щодо ідентифікації постраждалих від торгівлі людьми як компетентним органам державної влади, так і ГО. При цьому вони мають право самостійно ухвалювати відповідні рішення або надавати спільний висновок. ГО «Ла Страда – Молдова» у партнерстві з МОМ були розроблені Керівні принципи ідентифікації постраждалих від торгівлі людьми, що використовуються як практичний інструмент ефективного розпізнавання постраждалих. Уряд Молдови схвалив ці Керівні принципи як офіційний інструмент для роботи всіх сторін, залучених до Національного механізму перенаправлення потерпілих.

Експерти ГРЕТА відзначають високий рівень співпраці ГО та державних інститутів у протидії торгівлі людьми у **Вірменії**. Згідно з новим Законом «Про боротьбу з торгівлею людьми» (2015 р.), в країні переглянуто Національний механізм перенаправлення постраждалих від торгівлі людьми та створено Комісію з ідентифікації постраждалих. Крім представників державних структур (Міністерство праці та соціальних питань, Генеральна прокуратура, поліція тощо) до складу Комісії входять ГО, які спеціалізуються на роботі з постраждалими³³. Представники ГО мають рівне право голосу щодо ви-

³² 6th General Report on GRETA's Activities. Council of Europe. 2017. P. 31. URL: <https://rm.coe.int/168-0706a42>

³³ Порядок розгляду та відбору представників ГО до Ідентифікаційної комісії затверджується спеціальним Наказом Уряду (№ 851 від 30.07.2015 р.).

знання потерпілих, незалежно від їх співпраці з правоохоронними органами. Рішення про надання статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми, або віднесення до спеціальної категорії постраждалих (особи віком до 18 років) ухвалюється відкритим голосуванням і вимагає простої більшості голосів³⁴. Якщо в процесі голосування думки членів Комісії розділяються, то голоси представників ГО мають пріоритет, за умови що вони збігаються між собою. У випадку, якщо голоси представників ГО в Комісії відрізняються, вирішальним є голос Голови Комісії. Крім того, декілька місцевих ГО (зокрема, «УМКОР» та «Надія та допомога») уклали меморандуми про взаєморозуміння з Радою з питань протидії торгівлі людьми і мають право проводити попередню ідентифікацію постраждалих. Організація, яка направляє потенційну постраждалу особу до Комісії, має підготувати пакет документів з інформацією про особу та надавати їй супровід при проходженні співбесіди із Комісією.

Незважаючи на загальне визнання необхідності міжвідомчого підходу до протидії торгівлі людьми, ГО іноді повідомляють про обмеження їх спроможності діяти самостійно. Так, у контексті поточної міграційної кризи в Європі деякі ГО інформували ГРЕТА про труднощі стосовно доступу до пунктів прийому та утримання нелегальних мігрантів і біженців. Внаслідок цього деякі ризики торгівлі людьми можуть залишатися непоміченими, а постраждалі не отримують належної підтримки та доступу до правосуддя. Існують випадки, коли ГО мають доступ до центрів тимчасового перебування мігрантів, але не володіють повноваженнями для проведення дієвої ідентифікації постраждалих від торгівлі людьми.

Після завершення процесу ідентифікації, ГО долучаються до визначення потреб постраждалих від торгівлі людьми у різноплановій допомозі, інформують їх про наявні послуги та сприяють у забезпеченні їх доступу до необхідних служб і установ.

Надання послуг постраждалим. Стаття 12 Конвенції вимагає від Сторін вживати заходи для надання допомоги потерпілим у їх фізичному, психологічному та соціальному відновленні з урахуванням потреб безпеки та захисту, у співпраці з ГО та іншими спеціалізованими установами. Доступність допомоги не повинна залежати від готовності постраждалих виступати свідками та має надаватися всім, без жодної дискримінації за будь-якими ознаками, з урахуванням особливих потреб вразливих груп населення. Допомога постраждалим повинна включати безпечне проживання, психологічну та матеріальну підтримку, екстрену медичну допомогу, послуги перекладу, юридичне консультування та надання інформації, а також доступ дітей до освіти. Саме ГО здатні забезпечувати безпечне та нейтральне середовище, в якому постраждалі можуть відновлюватися, маючи доступ до всіх служб підтримки. ГО також володіють досвідом у реалізації тривалих програм реабілітації постраждалих, підтримуючи їх в облаштуванні подальшого життя, отриманні фінансової незалежності, дозволу на проживання в країні та соціальній інтеграції. Тому в більшості країн ГО тісно співпрацюють з державними службами, а подекуди володіють офіційним мандатом на надання певних послуг.

Така співпраця може організовуватися в різні способи: в одних країнах державні органи влади проводять тендери або встановлюють інші способи контрахтування ГО для надання послуг постраждалим. У зазначених випадках ГО надають послуги, посилаючись на державне фінансування, але додатково можуть залучати інші ресурси від донорів (наприклад, у Вірменії, Боснії та Герцеговині, Бельгії, Ірландії, Італії, Латвії, Румунії, Словаччині та Словенії). У випадку державного фінансування особлива

³⁴ Правила процедури ідентифікації постраждалих були затверджені указом Уряду № 1200-N від 15.10.2015 р.

увага має приділятися дотриманню прозорості та недискримінації в процесі прийняття рішень; державні структури також повинні поважати незалежність, плюралізм думок і різноманітність ГО.

Зокрема, у **Латвії** постраждали від торгівлі людьми користуються можливостями 6-місячної програми допомоги, що фінансується державою, та ґрунтується на заяві правоохоронного органу або ГО, що підтверджує статус потерпілого. Допомога включає надання безпечного проживання, медичного обслуговування, психологічної та правової допомоги, доступу до освітньої та професійної підготовки. Спеціалізовані послуги надають ГО, що контрактовані урядовими структурами через державні закупівлі.

Допомога потерпілим від торгівлі людьми в **Азербайджані** надається державними установами, хоча деякі послуги на практиці делегуються ГО. У підпорядкуванні Державній міграційній службі перебуває центр перебування нелегальних мігрантів і прийому шукачів притулку. Крім цього, дві ГО («Чистий світ» та Громадська спілка регіонального розвитку «Тамас») адмініструють притулки для жінок, які постраждали від торгівлі людьми. Згідно з оцінками ГРЕТА, потужності державного притулку використовуються недостатньо, тоді як притулки ГО працюють з максимальним навантаженням. Потерпілі від торгівлі людьми віддають перевагу неурядовим притулком, оскільки вони пропонують індивідуальний підхід та неформальне середовище. Хоча Міністерство праці та соціального захисту населення періодично оголошує тендери на послуги ГО, на момент підготовки звіту жоден із нерядових притулків не зміг отримати фінансування через складнощі з акредитацією організації.

У **Хорватії** надання допомоги координується на місцевому рівні мобільними групами, що складаються з кваліфікованих представників соціальних служб, Хорватського Червоного Хреста та ГО, які працюють у сфері протидії торгівлі людьми. Постраждалих від торгівлі людьми перенаправляють до мобільної команди, що працює на території, де було виявлено потерпілого. У подальшому саме ця група відповідає за складання індивідуального плану допомоги та захисту, адаптованого до віку та потреб постраждалих. Пізніше вони користуються можливостями професійної підготовки, а служби зайнятості вживають спеціальних заходів для сприяння їх інтеграції на ринок праці, у тому числі шляхом субсидування робочих місць (від 75% до 100% заробітної плати) на рівні з іншими вразливими групами населення. При цьому роботодавці, які користуються субсидіями, не володіють інформацією про статус вразливості працівників.

У деяких країнах органи влади залучають ГО до розробки стандартів якості послуг для підтримки постраждалих від торгівлі людьми. Так, у **Румунії** Національна агенція з протидії торгівлі людьми розробляла стандарти підтримки спільно з ГО («Люди для людей», ADPARE, Центр демократії «Ратіу»), пізніше, ці стандарти були схвалені урядом. У **Великій Британії** провідна роль у розробці стандартів підтримки належить ГО «Фонд торгівлі людьми».

У певних країнах існують проблеми щодо забезпечення розміщення та догляду дітей, які постраждали від торгівлі людьми, зокрема дітей, позбавлених батьківського піклування або роз'єднаних з власними сім'ями. Для вирішення цих проблем в **Естонії** реалізується ініціатива SOS «Дитячі містечка», де надається проживання та допомога різним категоріям дітей у складних життєвих обставинах, у тому числі дітей, які постраждали від торгівлі людьми. ГО «Save the Children» у **Вірменії** уклала угоду з державними установами щодо надання психологічної підтримки дітям, у тому числі дітям, які постраждали від торгівлі людьми, під час опитування в поліції. У відділках були обладнані спеціальні, дружні для дітей приміщення, а поліцейські отримали спеціальну

підготовку для слідчої роботи з дітьми. Схожі ініціативи з обладнання кімнат для проведення інтерв'ю з дітьми, які постраждали від торгівлі людьми, реалізувала ГО «Ла Страда» в **Молдові**.

Сприяння в отриманні дозволу на проживання, репатріації та поверненні. Конвенція вимагає розвитку програм репатріації із залученням національних або міжнародних інституцій та ГО, які б сприяли уникненню ревіктимізації потерпілих та реінтеграції їх у суспільство. Реалізація таких програм потребує розвитку міжнародної співпраці між державними структурами та ГО в різних країнах. Зокрема, в **Норвегії** працює така програма добровільного повернення постраждалих, що здійснюється в партнерстві компетентних органів і ГО Норвегії та країн їх походження.

Водночас ГО надають сприяння в отриманні дозволу на проживання тим постраждалим від торгівлі людьми, які не бажають або не можуть повернутися до країни походження. В **Італії** передбачено два підходи до отримання дозволу на проживання в рамках соціального захисту постраждалих від торгівлі людьми: «соціальний шлях», коли ГО або державна соціальна установа подає запит на такий дозвіл для ідентифікованих ними постраждалих, та «юридичний шлях», коли постраждалі співпрацюють з поліцією та прокуратурою в рамках кримінального провадження.

Згідно з частиною 1 статті 14 Конвенції Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми, держави повинні надавати дозвіл на проживання іноземцям або особам без громадянства, які постраждали від торгівлі людьми: а) компетентний орган вважає, що їхнє перебування необхідне з причини їхнього особистого становища; б) компетентний орган вважає, що їхнє перебування необхідне для співробітництва з компетентними органами у процесуальних діях з розслідування або кримінального переслідування. Україна імплементувала це положення через вибір лише другої ситуації. Так, іноземець та особа без громадянства, яка має статус особи, яка постраждала від торгівлі людьми на території **України**, має право на тимчасове перебування в Україні строком до трьох місяців, який може бути продовжено у разі необхідності, зокрема у зв'язку з їхньою участю як постраждалих або свідків у кримінальному процесі. Якщо існують обґрунтовані підстави вважати, що життю, фізичному чи психічному здоров'ю або свободі та недоторканності такої особи загрожуватиме небезпека у разі повернення її в країну походження після завершення строку її перебування в Україні, то цій особі може бути продовжено статус особи для одержання дозволу на перебування на території України. Якщо ця особа безперервно проживала на території України протягом 3 років з дня встановлення їй статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми, їй надається право на отримання дозволу на імміграцію в порядку, встановленому законодавством³⁵. Відповідні дозволи видаються Кабінетом Міністрів України в межах щорічної квоти на імміграцію. Щодо реалізації іноземцями та особами без громадянства права на отримання дозволу на імміграцію після спливу 3 років з моменту встановлення їм статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми, то з 2014 р. до 2017 р. таких дозволів іноземцям та особам без громадянства не надавалось.

Показовою є практика України щодо видворення іноземців, які постраждали від торгівлі людьми і при цьому ще не отримали статусу осіб, постраждалих від торгівлі людьми. Так, ГРЕТА наводить кейс, який стосувався затримання в Україні 24 іноземних працівників підпільної майстерні з пошиття одягу. Державна міграційна служба замість сприяння у забезпеченні їх реабілітації принаймні протягом 30-денного періоду реабілі-

³⁵ Закон України «Про протидію торгівлі людьми» від 20.09.2011 р. № 3739-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3739-17>

тації та обмірковування, як це передбачено в статті 13 Конвенції, одразу подала позов щодо їх видворення і суд його задовольнив. Рішення було відмінене в апеляційному порядку тільки завдяки втручання представників громадської організації³⁶.

Згідно з даними МОМ, протягом 2003–2019 рр. по допомогу як постраждалих від торгівлі людьми до них звернулося 502 іноземця (з Молдови, Російської Федерації, Киргизстану, Узбекистану, Білорусі, В'єтнаму, Афганістану, Пакистану, Чеської Республіки, Індії, Нігерії, Камеруну, Гвінеї та Грузії); серед них багато могли б звернутися за дозволом на імміграцію.

2.5. Сприяння в доступі до правосуддя та правова підтримка постраждалих під час розслідування злочинів

Організації громадянського суспільства мають великий досвід у наданні правової підтримки постраждалим від торгівлі людьми, включаючи ідентифікацію потерпілих, подання судових позовів проти торгівців людьми, надання консультацій потерпілим і свідкам під час розгляду кримінальних проваджень, представництво їх інтересів під час судового розгляду, в тому числі з метою отримання компенсацій, навчання фахівців у сфері кримінального правосуддя та залучення до судових процесів як незалежних експертів.

Розробка програм захисту постраждалих і свідків торгівлі людьми Т. Натепер широко визнано, що можливості успішного переслідування злочинців залежать від захисту прав тих людей, які постраждали від торгівлі людьми. Постраждалі неохоче дають свідчення, побоюючись помсти кривдників, тому належний захист є важливим для збору доказової бази. Потерпілі також повинні бути психологічно підготовлені, аби свідчити в судах, вони мають усвідомлювати власні права та потреби. Лише за умови відчуття безпеки, поваги та неупередженого ставлення вони добровільно братимуть участь у розслідуванні злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми, та свідчитимуть у судових процесах. Тому ГО, навіть не беручи безпосередньої участі в розслідуванні кримінальних проваджень, здатні сприяти успішності таких зусиль із переслідування злочинців, надаючи постраждалим належну підтримку та захист. У **Нідерландах** з 2010 р. працює спеціальна програма захисту постраждалих і свідків торгівлі людьми, що була розроблена в співпраці з ГО. Не менш важливим аспектом правозахисної діяльності ГО є сприяння в отриманні компенсації потерпілими.

Представництво постраждалих у судових процесах. Існують успішні практики, коли ГО співпрацюють зі спеціалізованими юристами, які мають значний досвід представництва інтересів постраждалих в судових процесах та добре усвідомлюють необхідність уникнення вторинної віктимізації. Проте для потерпілих не завжди доступні можливості безкоштовної правової допомоги. Тому в деяких країнах ГО встановлюють партнерські відносини з адвокатами, асоціаціями юристів та юридичними фірмами, аби системно залучати їх до надання правової підтримки. Низка ГО створили власні мережі спеціалізованих адвокатів (наприклад, ГО «Комітет проти сучасного рабства» у **Фран-**

³⁶ ГРЕТА (2018)20. Доповідь про впровадження Україною Конвенції Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми. За результатами другого раунду моніторингу. URL: file:///C:/Users/User/Downloads/20190123134020_GRETA_2018_UKR_copy.pdf

ції, «Астра» в **Сербії**, Асоціація ASGI в Італії) та виробили систему різних ресурсів для розвитку потенціалу тих юристів, які працюють з постраждалими від торгівлі людьми. Правозахисні ГО (наприклад, «Адвокати вулиць» в **Данії**) також співпрацюють з іншими ГО, щоб надавати постраждалим доступ до правосуддя та засобів правового захисту. Вони підтримують і представляють потерпілих протягом судових процесів, у тому числі цивільні позови.

Успішним прикладом спільної кампанії ГО та дій щодо захисту прав постраждалих є проект COMP.ACT – Європейська акція з метою надання компенсацій постраждалим від торгівлі людьми (2009–2012 рр.). Проект координувався «La Strada International» та «Anti-Slavery International» разом з 13 іншими ГО. Партнерські ГО провели дослідження на національному та європейському рівнях щодо існуючої практики надання компенсацій постраждалим від торгівлі людьми, а також труднощів і перешкод, із якими вони стикаються в процесі отримання компенсацій. Пізніше були створені національні коаліції з просування можливостей відшкодування та забезпечення доступу постраждалих до правосуддя. У рамках проекту партнерські організації підтримали понад 50 постраждалих від торгівлі людьми, які претендували на компенсацію, а найбільша отримана сума становила 54 000 євро.

Адвокати та правозахисні ГО залишаються в авангарді зусиль щодо заохочення поваги до постраждалих від торгівлі людьми, захисту їх гідності та просування неупередженого ставлення відповідно до міжнародних стандартів. Крім того, вони просувають ефективно застосування судових практик, щоб убезпечити постраждалих від торгівлі людьми від покарання за їх участь у будь-яких незаконних діях через примус з боку злочинних мереж і торгівців людьми. Перспективна ініціатива реалізується в партнерстві Нідерландського Гельсінського комітету та Ради Європи, що покликана сприяти створенню мережі юристів і ГО, які надаватимуть правову допомогу постраждалим від торгівлі людьми, з метою покращення їхнього раннього доступу до правової допомоги, а також загального доступу до правосуддя.

Надання незалежної правової експертизи з питань торгівлі людьми. Деякі ГО є високо спеціалізованими у своїй роботі з протидії торгівлі людьми та володіють значними експертними знаннями з цих питань. Відповідно, вони запрошуються до судів як незалежні експерти для надання допомоги в розумінні психологічних наслідків торгівлі людьми для постраждалих, побічних травматичних ефектів і потреб потерпілих, оскільки це може впливати на їхню поведінку. Експерти ГО також надають судам інформаційну підтримку щодо ситуації з торгівлею людьми в інших країнах, звідки походять потенційні постраждалі, факторів ризику та форм організації злочинних мереж. Так, ГО «ЕСРАТ» у **Великій Британії** систематично співпрацює з прокуратурою та поліцією, надаючи незалежну експерту оцінку в судах, у тому числі щодо ситуації з торгівлі людьми в країнах походження постраждалих, оцінки ризиків і ситуацій вербування.

Висновки

Розглянуті моделі та практики участі ГО в реалізації заходів щодо протидії торгівлі людьми в країнах – підписантах Конвенції цілком можуть бути реалізовані і в українських реаліях, а їх запровадження в багатьох випадках визначається лише наявністю політичної волі. Вітчизняне законодавство визнає взаємодію органів виконавчої влади

з ГО і міжнародними організаціями одним із базових принципів протидії торгівлі людьми, а ГО визнаються рівноправними суб'єктами, які можуть брати участь у здійсненні заходів щодо попередження та протидії торгівлі людьми³⁷. Завдання і заходи щодо виконання Державної соціальної програми протидії торгівлі людьми на період до 2020 року³⁸ також передбачають залучення ГО (за згодою) до виконання всіх заходів щодо удосконалення нормативно-правової бази у сфері протидії торгівлі людьми, реалізації інформаційних кампаній, ідентифікації осіб, які постраждали від торгівлі людьми, серед внутрішньо переміщених осіб, участі в розробці програм підвищення кваліфікації для профільних фахівців з питань торгівлі людьми та програм державних закладів освіти, здійснення моніторингу стану виконання законодавства у сфері протидії торгівлі людьми та діяльності закладів надання допомоги (реабілітації) постраждалим особам, проведення комплексних соціологічних досліджень, розвитку міжнародного співробітництва тощо.

³⁷ Закон України «Про протидію торгівлі людьми».

³⁸ Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної соціальної програми протидії торгівлі людьми на період до 2020 року» від 24.02.2016 р. № 111. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/111-2016-%D0%BF>

РОЗДІЛ 3. РОЛЬ ГРОМАДСЬКИХ ОБ'ЄДНАНЬ УКРАЇНИ: ВІД DE JURE ДО DE FACTO (1995–2019 рр.)

3.1. Висвітлення ролі та місця громадських об'єднань в українському законодавстві та державних програмах

Право громадян України на свободу об'єднання у громадські організації для здійснення та захисту своїх прав і свобод, задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів, крім обмежень, встановлених законом в інтересах національної безпеки та громадського порядку, охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей, закріплено в статті 36 Конституції України. Зазначене право відображає в основному Законі України положення таких міжнародних документів, як Загальна декларація прав людини (стаття 20) та Міжнародний пакт про громадянські і політичні права щодо свободи асоціації (стаття 22).

Закон України «Про об'єднання громадян»³⁹ (прийнятий у 1992 р., втратив чинність у 2012 р.) крім засад утворення та діяльності громадських об'єднань в Україні визначав напрями співпраці ГО з державними органами влади. Проте закон прописував інформаційно-дорадчий характер такої співпраці з особливим нахилом у бік дотримання гендерної рівності. Так, відповідно до статті 20 закону, зареєстровані об'єднання громадян наділялися такими правами:

- одержувати від органів державної влади й управління та органів місцевого самоврядування інформацію, необхідну для реалізації своїх цілей і завдань;
- вносити пропозиції до органів влади й управління;
- брати участь у розробленні проектів рішень з питань гендерної рівності, що приймаються органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування;
- делегувати своїх представників до складу консультативно-дорадчих органів з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, що утворюються при органах виконавчої влади та органах місцевого самоврядування;
- проводити моніторинг з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків.

Наступний рівень взаємодії громадських об'єднань з органами державної влади знайшов відображення у *Постанові Кабінету Міністрів України «Деякі питання щодо забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики»* (2004 р.)⁴⁰. Положення Постанови запроваджували створення громадських рад при

³⁹ Закон України «Про об'єднання громадян» від 16.06.1992 р. № 2460-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2460-12>

⁴⁰ Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання щодо забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики» від 15.10.2004 р. N 1378. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1378-2004-%D0%BF>

центральных, місцевих органах виконавчої влади з питань формування та реалізації державної політики, а також Громадської ради при Кабінеті Міністрів України як консультативно-дорадчого органу для координації діяльності зазначених рад. Постанова визначала механізм залучення ГО до управління державними справами шляхом участі у консультаціях щодо проектів нормативно-правових актів, проектів державних і регіональних програм тощо. Передбачалося входження представників ГО до громадських рад; їхня участь разом з відповідним органом державної влади у формуванні орієнтовного плану проведення консультацій з громадськістю; ініціювання проведення консультацій з питань, які не передбачені орієнтовним планом; участь у публічних громадських обговореннях (конференціях, семінарах, форумах, громадських слуханнях, «круглих столах», зборах, зустрічах з громадськістю, громадських приймальнях тощо), подання пропозицій до державних органів.

Дещо оновлений порядок проведення консультацій з громадськістю та типові положення про громадські ради були затверджені *Постановою Кабінету Міністрів України «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики»⁴¹* у 2010 р.

Законодавче регулювання взаємодії громадянського суспільства з українською державою набуло активного розвитку наприкінці першої декади ХХІ ст., що обумовлено виконанням положень Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. Так, у 2007 році Кабінетом Міністрів України було видано *Розпорядження щодо схвалення Концепції сприяння органами виконавчої влади розвитку громадянського суспільства*⁴² (втрата чинності у червні 2012 р.). Концепція звертала увагу на необхідності налагодження комунікацій між органами виконавчої влади та інститутами громадянського суспільства (до яких зараховувалися ГО), сприяння міжнародному співробітництву ГО з іноземними громадськими та міжнародними неурядовими організаціями, запровадження механізму державного замовлення на надання інститутами окремих послуг на конкурсних засадах. Серед форм взаємодії ГО та державних органів Концепція передбачала участь ГО у розробленні та обговоренні проектів нормативно-правових актів, здійснення контролю за діяльністю органів виконавчої влади у формі громадського моніторингу, експертизи їх ефективності, подання органам виконавчої влади експертних пропозицій; утворення спільних консультативно-дорадчих та експертних органів, рад, комісій, груп; співпраця щодо підготовки та перепідготовки кадрів, спільного навчання державних службовців та представників ГО навичкам ефективної взаємодії.

У 2012 р. Указом Президента України було затверджено *Стратегію державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні та першочергові заходи щодо її реалізації*⁴³, де серед іншого підкреслювалася необхідність широкого залучення ГО до надання соціальних послуг за рахунок коштів Державного бюджету України та місцевих бюджетів, а також запровадження обов'язкового планування у Державному бюджеті України видатків на державну фінансову підтримку інститутів громадянського суспільства.

⁴¹ Постанова Кабінету Міністрів України «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики» від 03.11.2010 р. N 996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-2010-%D0%BF>

⁴² Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції сприяння органами виконавчої влади розвитку громадянського суспільства» від 21.11.2007 р. N 1035-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1035-2007-%D1%80>

⁴³ Указ Президента України «Про Стратегію державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні та першочергові заходи щодо її реалізації» від 24.03.2012 р. № 212/2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/212/2012>

Зазначені пріоритети Стратегії знайшли подальше відображення у новому Законі України «Про громадські об'єднання» (2013 р.)⁴⁴, який містить численні нововведення та більш повно відображає сучасні потреби громадських об'єднань, порівняно з попереднім законом. Так, сфера взаємодії ГО та органів державної влади була розширена положеннями закону щодо діяльності громадських об'єднань зі статусом юридичної особи. Таким ГО надається право на підприємницьку діяльність, право на отримання фінансової підтримки за рахунок коштів Державного бюджету України та місцевих бюджетів (з обов'язковим веденням звітності), можливість брати участь у виконанні державного замовлення.

У процесі взаємодії ГО з державними структурами в участі ГО в реалізації НДП можуть виникати певні проблеми:

- відсутність доступу ГО до державної фінансової підтримки через її обмежений обсяг та небажання державних структур підтримувати ГО;
- надання переваги державним і комунальним підприємствам та установам при замовленні соціальних та інших послуг;
- брак прозорих конкурсних процедур і надання необґрунтованих переваг окремим видам об'єднань громадянського суспільства;
- ускладнення реалізації проектів ГО за фінансової підтримки держави внаслідок надмірно коротких термінів, протягом яких вона надається;
- існування обмежень на види витрат, що можуть бути профінансовані за рахунок бюджетних коштів, тощо.

Ще в кінці 90-х років почало формуватися законодавство щодо протидії торгівлі людьми, у положеннях якого вказувалося про залучення ГО. Так, вже у першій Державній програмі з протидії торгівлі людьми («Програма запобігання торгівлі жінками та дітьми»⁴⁵, 1999 р.) серед виконавців визначено ГО, благодійні фонди та Уповноважений Верховної Ради України з прав людини. ГО відіграли велику роль в ініціюванні створення та написання цієї та всіх наступних Програм, а залучення ГО передбачалось у такій діяльності:

- дослідницька робота (видання матеріалів щодо міжнародного досвіду запобігання, боротьби та надання допомоги постраждалим від торгівлі людьми);
- організація здобуття безробітними жінками професій, що користуються попитом на ринку праці; продовження проведення регіональних семінарів для жінок «Моя власна справа»;
- залучення позабюджетних коштів для кредитування малого бізнесу та підтримки підприємницької діяльності жінок;
- сприяння створенню реабілітаційно-кризових центрів і притулків для цієї категорії постраждалих; надання цим закладам об'єднаної, методичної та матеріальної допомоги;
- консультативна діяльність (створення на базі центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді постійно діючих «гарячих ліній», «телефонів довіри», соціально-правових консультацій);

⁴⁴ Закон України «Про громадські об'єднання» від 22.03.2012 р. № 4572-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17>

⁴⁵ Постанова Кабінету Міністрів України «Про Програму запобігання торгівлі жінками та дітьми» від 25.09.1999 р. № 1768. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1768-99-%D0%BF>

- участь у щорічних нарадах, семінарах для координації зусиль між усіма залученими органами;
- підвищення кваліфікації спеціалістів, які працюють у цій сфері:
 - проведення регіональних семінарів для працівників «гарячих ліній», «телефонів довіри», волонтерів; надання їм постійної методичної, інформаційної та практичної допомоги;
 - розробка й запровадження системи підготовки та перепідготовки спеціалістів органів і закладів освіти, соціального захисту, соціальних служб для молоді;
 - проведення відповідних семінарів для працівників дипломатичних представництв і консульських установ, працівників відділів реєстрації актів цивільного стану, нотаріусів, працівників центральних органів виконавчої влади, правоохоронних органів, міграційних і прикордонних служб, системи освіти, соціального захисту та охорони здоров'я;
- просвітницька діяльність (підготовка та видання програм, інформаційних матеріалів з правового виховання, захисту інтересів жінок та дітей для закладів загальної та вищої освіти; розповсюдження матеріалів наукового, правового та інформаційного характеру з питань захисту прав жінок, запобігання торгівлі жінками; просвітницька діяльність серед груп ризику);
- інформаційно-просвітницька кампанія у ЗМІ (випуск і розповсюдження спеціальних видань: інформаційні бюлетені, брошури, пам'ятки тощо; заснування у друкованих ЗМІ рубрик «Права жінок» та «Права дітей»; створення документальних, публіцистичних і художніх фільмів, телерадіопередач з питань правового захисту жінок та дітей);
- міжнародне співробітництво (взаємодія з відповідними неурядовими організаціями зарубіжних країн; співпраця з МОМ, відповідними державними органами та неурядовими організаціями США).

Заходи «Комплексної програми протидії торгівлі людьми на 2002–2005 роки»⁴⁶ (2002 р.) охоплювали вже більшу кількість груп ризику потрапляння у торгівлю людьми. Відповідно, планувалося залучати ГО до діяльності, що була розпочата у попередній Програмі, та до нових заходів органів державної влади. Так, передбачалося продовження участі ГО у проведенні семінарів для працівників «гарячих ліній» і залучених міністерств та відомств, видавничій діяльності інформаційних матеріалів, інформаційно-просвітницькій діяльності у ЗМІ та серед груп ризику, у розробці спецкурсу з питань запобігання торгівлі людьми для обласних інститутів післядипломної педагогічної освіти та для педагогічних закладів вищої освіти; продовжувати брати участь у наданні постраждалим необхідної медичної, психологічної, правової допомоги та у розбудові мережі реінтеграційних і антикризових центрів.

Державна програма також започатковувала процес створення Міжвідомчої координаційної ради з питань протидії торгівлі людьми та регіональних постійно діючих комісії з питань координації зусиль та обміну інформацією, до якого запрошувалися ГО. Зокрема, «Ла Страда – Україна» приєдналася до Міжвідомчої координаційної ради у 2003 р.

⁴⁶ Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Комплексної програми протидії торгівлі людьми на 2002–2005 роки».

Серед нових заходів Програми із залученням ГО можна навести такі:

- інформаційно-консультативна діяльність серед таких груп ризику, як молодь, трудові мігранти, незаконні мігранти, громадяни, які виїжджають за кордон (незалежно від мети подорожі);
- дослідницька діяльність (проведення соціологічних і кримінологічних досліджень з проблем торгівлі людьми; дослідження щодо методик виявлення постраждалих від торгівлі людьми у регіонах з високим рівнем потрапляння осіб у ситуацію торгівлі людьми);
- видання Енциклопедії правових знань для дітей і молоді;
- адвокаційна діяльність (розроблення механізму ефективного захисту осіб, які беруть участь у розслідуванні злочинів і судовому розгляді кримінальних справ, пов'язаних з торгівлею людьми).

«Державна програма протидії торгівлі людьми на період до 2010 року»⁴⁷ розроблялась у 2006 р. До основних завдань Державної програми було віднесено співробітництво з громадськими та міжнародними організаціями та фондами, що провадять діяльність, пов'язану з протидією торгівлі людьми.

Програмою передбачалася спільна діяльність державних органів влади з ГО у таких заходах:

- аналіз та моніторинг українського законодавства з питань протидії торгівлі людьми;
- створення та участь у робочих експертних групах при регіональних постійно діючих комісіях з питань обміну інформацією про запобігання торгівлі людьми та координації зусиль у боротьбі з нею;
- проведення навчання державних службовців з питань протидії торгівлі дітьми;
- продовження інформаційно-роз'яснювальної роботи у ЗМІ з акцентом на наслідки нелегального виїзду за кордон з метою працевлаштування, а також висвітлення у ЗМІ роботи щодо запобігання, боротьби та надання допомоги постраждалим від торгівлі людьми;
- надання громадянам України, які постраждали від торгівлі людьми, юридичної допомоги в поверненні додому;
- сприяння працевлаштуванню та перекваліфікації постраждалих;
- моніторинг діяльності центрів реабілітації постраждалих і центрів соціально-психологічної реабілітації дітей;
- проведення щорічних конкурсів серед неурядових об'єднань щодо створення соціальної реклами на тему протидії торгівлі людьми та надання послуг постраждалим особам.

*Закон України «Про протидію торгівлі людьми»*⁴⁸ (2011 р.), незважаючи на певні недоліки, став важливим підсумковим етапом у гармонізації українського національного законодавства з міжнародними нормами. Так, Законом запроваджено Національний

⁴⁷ Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної програми протидії торгівлі людьми на період до 2010 року» від 07.03.2007 р. - 410. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/410-2007-%D0%BF>

⁴⁸ Закон України «Про протидію торгівлі людьми».

механізм взаємодії суб'єктів, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми, з особливою увагою на потреби постраждалої особи та пошук закладу, що ці потреби може задовольнити.

Важливим пунктом Закону є визначення суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми, до яких також віднесені громадські організації (поряд з органами виконавчої влади та місцевого самоврядування, закладами допомоги особам, які постраждали від торгівлі людьми, окремими громадянами, установами та організаціями різних форм власності).

Автори «Державної цільової соціальної програми протидії торгівлі людьми на період до 2015 року»⁴⁹ (2012 р.) визначили співпрацю державних органів з ГО як оптимальний варіант розв'язання проблеми торгівлі людьми та надання допомоги постраждалим. Водночас визначені напрями взаємодії стали повторенням попередніх державних програм:

- організація інформаційно-роз'яснювальної роботи серед населення;
- підвищення професійного рівня спеціалістів, які надають допомогу постраждалим, здійснюють їх реабілітацію та соціальну реінтеграцію;
- проведення моніторингу ефективності заходів державної політики у сфері протидії торгівлі людьми;
- підвищення якості надання послуг постраждалим від торгівлі людьми.

Одним з результатів виконання заходів п'ятої «Державної соціальної програми протидії торгівлі людьми на період до 2020 року»⁵⁰ (2016 р.) визначено посилення ефективності взаємодії органів виконавчої влади, міжнародних об'єднань, громадських об'єднань та інших юридичних осіб, що виконують різні функції у сфері протидії торгівлі людьми. ГО також офіційно зазначені серед виконавців Програми.

Серед основних напрямів взаємодії визначено:

- удосконалення нормативно-правової бази у сфері протидії торгівлі людьми (серед іншого, робота над розробкою індикаторів виявлення постраждалих серед осіб без громадянства та внутрішньо переміщених осіб);
- здійснення моніторингу у сфері протидії торгівлі людьми;
- проведення інформаційно-просвітницьких заходів (зокрема для ВПО);
- ідентифікація осіб, які постраждали від торгівлі людьми серед ВПО;
- розміщення в ЗМІ повідомлень стосовно фактів досудових розслідувань у кримінальному провадженні;
- дослідницька діяльність (проведення комплексних соціологічних досліджень з метою оцінки поширення різних форм експлуатації та торгівлі людьми);
- проведення навчання (підвищення кваліфікації) суб'єктів надання вторинної правової допомоги;

⁴⁹ Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної цільової соціальної програми протидії торгівлі людьми на період до 2015 року» від 21.03.2012 р. № 350. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/350-2012-%D0%BF>

⁵⁰ Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної соціальної програми протидії торгівлі людьми на період до 2020 року» від 24.02.2016 р. № 111. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/111-2016-%D0%BF>

- впровадження механізму соціального замовлення послуг, що надаються недержавними суб'єктами;
- розробка навчальних матеріалів і курсів з питань надання допомоги постраждалим у програми державних закладів освіти;
- розроблення комплексної міжвідомчої статистичної звітності з питань протидії торгівлі людьми.

Узагальнені зміни розуміння ролі та функцій ГО в процесі протидії та попередження ризиків торгівлі людьми, узагальнені в табл. 3.1.

У 1998 р. при Уповноваженому Верховної Ради України з прав людини було створено Координаційну раду щодо запобігання торгівлі людьми, до роботи якої приєднався Міжнародний жіночий правозахисний центр «Ла Страда – Україна» (далі «Ла Страда – Україна»).

У грудні 2002 р. при Кабінеті Міністрів України було створено Міжвідомчу координаційну раду з питань протидії торгівлі людьми⁵¹, як консультативно-дорадчий орган з метою координації здійснення заходів щодо протидії торгівлі людьми.

П'ять років по тому, у 2007 р. питання протидії торгівлі людьми в Україні були віднесені до компетенції новоствореної Міжвідомчої ради з питань сім'ї, гендерної рівності, демографічного розвитку, запобігання насильству в сім'ї та протидії торгівлі людьми⁵² при Кабінеті Міністрів України.

Крім того, з метою оперативного узгодження діяльності на державному рівні щодо протидії торгівлі людьми в Україні протягом декількох років діяла Експертна робоча група з питань попередження насильства в сім'ї та протидії торгівлі людьми⁵³, до складу якої також входять громадські організації (наприклад, «Ла Страда – Україна» з 2003 р.). Експертна робоча група спочатку діяла при Міжвідомчій координаційній раді з питань протидії торгівлі людьми, а з вересня 2007 р. – при Міжвідомчій раді з питань сім'ї, гендерної рівності, демографічного розвитку та протидії торгівлі людьми. У кінці 2013 р. низка громадських організацій, у тому числі і «Ла Страда – Україна» вийшли із складу консультаційних і дорадчих органів на знак протесту проти політики тодішнього Уряду.

⁵¹ Постанова Кабінету Міністрів України «Про утворення Міжвідомчої координаційної ради з питань протидії торгівлі людьми» від 25.12.2002 р. N 1961. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1961-2002-%D0%BF>

⁵² Постанова Кабінету Міністрів України «Про консультативно-дорадчий орган з питань сім'ї, гендерної рівності, демографічного розвитку, запобігання та протидії домашньому насильству та протидії торгівлі людьми» від 05.09.2007 р. № 1087. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1087-2007-%D0%B-F#n60>

⁵³ Наказ Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту «Про створення Експертної робочої групи з питань попередження насильства в сім'ї та протидії торгівлі людьми» від 16.07.2007 р. № 2546. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/MUS6035>

Табл. 3.1. Функції ГО в протидії та попередженні в торгівлі людьми в рамках відповідних державних програм протягом 1999–2019 рр.

Державна програма	Роль/функції ГО
<p>Програма запобігання торгівлі жінками та дітьми» (1999 р.)</p>	<ul style="list-style-type: none"> • організація здобуття безробітними жінками професій, що користуються попитом на ринку праці; продовження проведення регіональних семінарів для жінок «Моя власна справа»; • залучення позабюджетних коштів для кредитування малого бізнесу і підтримки підприємницької діяльності жінок; • сприяння створенню реабілітаційно-кризових центрів і притулків для цієї категорії постраждалих; надання цим закладам об'єднаної, методичної та матеріальної допомоги; • консультативна діяльність (створення на базі центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді постійно діючих «гарячих ліній», «телефонів довіри», соціально-правових консультацій); • участь у щорічних нарадах, семінарах для координації зусиль між усіма залученими органами; • підвищення кваліфікації спеціалістів, які працюють у цій сфері: - проведення регіональних семінарів для працівників «гарячих ліній», «телефонів довіри», волонтерів; надання їм постійної методичної, інформаційної та практичної допомоги; - розробка і запровадження системи підготовки та перепідготовки спеціалістів органів і закладів освіти, соціального захисту, соціальних служб для молоді; - проведення відповідних семінарів для працівників дипломатичних представництв і консульських установ, працівників відділів реєстрації актів цивільного стану, нотаріусів, працівників центральних органів виконавчої влади, правоохоронних органів, міграційних і прикордонних служб, системи освіти, соціального захисту та охорони здоров'я; • просвітницька діяльність (підготовка та видання програм, інформаційних матеріалів з правового виховання, захисту інтересів жінок та дітей для закладів загальної та вищої освіти; розповсюдження матеріалів наукового, правового та інформаційного характеру з питань захисту прав жінок, запобігання торгівлі жінками; просвітницька діяльність серед груп ризику); • інформаційно-просвітницька кампанія у ЗМІ (випуск і розповсюдження спеціальних видань: інформаційні бюлетені, брошури, пам'ятки тощо; заснування у друкованих ЗМІ рубрик «Права жінок» та «Права дітей»); створення документальних, публіцистичних і художніх фільмів, телерадіопередач з питань правового захисту жінок та дітей); • міжнародне співробітництво
<p>Комплексна програма протидії торгівлі людьми на 2002–2005 роки» (2002 р.)</p>	<ul style="list-style-type: none"> • дослідницька діяльність (проведення соціологічних досліджень з проблем торгівлі людьми; дослідження щодо методик виявлення жертв торгівлі людьми у регіонах з високим рівнем потрапляння осіб у ситуацію торгівлі людьми); • видання Енциклопедії правових знань для дітей і молоді; • адвокаційна діяльність (розроблення механізму ефективного захисту осіб, які беруть участь у розслідуванні злочинів та судовому розгляді кримінальних справ, пов'язаних з торгівлею людьми)

Державна програма	Роль/функції ГО
<p>Державна програма протидії торгівлі людьми на період до 2010 року (2007 р.)</p>	<ul style="list-style-type: none"> • аналіз та моніторинг українського законодавства з питань протидії торгівлі людьми; • створення та участь у робочих експертних групах при регіональних постійно діючих комісіях з питань обміну інформацією про запобігання торгівлі людьми та координації зусиль у боротьбі з нею; • сприяти працевлаштуванню та перекваліфікації постраждалих; • здійснювати моніторинг діяльності центрів реабілітації постраждалих і центрів соціально-психологічної реабілітації дітей; • проведення щорічних конкурсів серед неурядових об'єднань щодо створення соціальної реклами на тему протидії торгівлі людьми та надання послуг постраждалим особам
<p>Державна цільова соціальна програма протидії торгівлі людьми на період до 2015 року (2012 р.)</p>	<p>Дублювання тих функцій, які були визначені у попередніх програмах</p>
<p>Державна соціальна програма протидії торгівлі людьми на період до 2020 року (2016 р.)</p>	<ul style="list-style-type: none"> • ідентифікація осіб, які постраждали від торгівлі людьми серед ВПО; • впровадження механізму соціального замовлення послуг, що надаються недержавними суб'єктами; • розроблення комплексної міжвідомчої статистичної звітності з питань протидії торгівлі людьми

Діяльність громадських об'єднань під час Революції Гідності та на початку збройного конфлікту на Сході України створили необхідність законодавчого закріплення нової ролі громадянського суспільства. У результаті у 2016 р. Указом Президента України⁵⁴ було прийнято *Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016–2020 роки*. Стратегічними напрямками нової Стратегії було визначено: врегулювання питання обов'язкового планування у Державному бюджеті України і місцевих бюджетах видатків на надання на конкурсних засадах фінансової підтримки для виконання проектів ГО, вироблення єдиних критеріїв щодо надання фінансової підтримки та запровадження єдиного конкурсного порядку відбору проектів ГО; підвищення ефективності процедур участі ГО у формуванні та реалізації державної, регіональної політики, вирішення питань місцевого значення; забезпечення рівного доступу ГО до надання соціальних та інших суспільно значущих послуг за рахунок бюджетних коштів; забезпечення рівних умов участі ГО у процедурах публічних закупівель; удосконалення механізмів фінансової підтримки соціального підприємництва; забезпечення права неприбуткових ГО здійснювати підприємницьку діяльність та надання таким ГО права користуватися державним і комунальним майном на пільгових засадах тощо.

3.2. Діяльність громадських об'єднань з протидії торгівлі людьми в Україні як відповідь на виклики часу

Історія громадських об'єднань, які працюють у сфері протидії торгівлі людьми в Україні, розпочалась у 1997 р. з діяльності Програми «Ла Страда: Запобігання торгівлі жінками в країнах Центральної та Східної Європи» за ініціативи неурядових об'єднань Нідерландів, Польщі та Чеської Республіки. У березні 1998 р. було зареєстровано Міжнародний жіночий правозахисний центр «Ла Страда – Україна» – авторитетну ГО, яка працює у сфері запобігання торгівлі людьми, особливо жінками та дітьми⁵⁵. З 2016 р. організація перереєстрована як Громадська організація «Ла Страда – Україна», а сфера діяльності ще в кінці століття розширилася спочатку на чоловіків, а потім і на інші дотичні до теми торгівлі людьми теми – гендерну дискримінацію та насильство.

З часом громадські організації, які зараз працюють у сфері протидії торгівлі людьми, виникали й в інших регіонах України. Кілька слів про найуспішніших з них. Так, у 1996 р. була створена ГО на Півдні України - Громадський рух «Віра, Надія, Любов» (Одеська обл.)⁵⁶, метою діяльності якої був захист прав соціально неадаптованих груп суспільства, профілактика ВІЛ/СНІДу, формування основ здорового способу життя, а з 1997 р. – робота з працівниками комерційного сексу. Пізніше ця організація приєдналась і до боротьби з торгівлею людьми. У 1998 р. було засновано дві громадські організації у західному регіоні України: Тернопільський міський жіночий клуб «Відродження

⁵⁴ Указ Президента України «Про сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні» від 26.02.2016 р. № 68. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/682016-19805>

⁵⁵ Історія Центру. ГО «Ла Страда – Україна». URL: https://la-strada.org.ua/ucp_mod_content_show_istoriya-tsentr.html

⁵⁶ Громадський рух «Віра, Надія, Любов». URL: <http://www.vnl.com.ua/?fbclid=IwAR23HDfBNt6yddHpr-1B12TgAzbvZ9ECAkkaTFDg2Nq2L9Ew0SBRJlBr1X8>

нації»⁵⁷ та ГО «Центр «Жіночі перспективи»⁵⁸ у Львівській області, що спеціалізується на діяльності щодо захисту прав жінок в Україні та гендерної рівності. Через деякий час ці ГО почали працювати й за напрямом протидії торгівлі людьми. Вінницька обласна правозахисна організація «Джерело надії» була створена в 2006 р., визначивши серед основних напрямів своєї роботи захист, соціалізацію та повноцінну реалізацію прав, свобод і можливостей людей, постраждалих від торгівлі людьми⁵⁹. До впливових об'єднань, які працюють у сфері протидії торгівлі людьми, належить Міжнародний благодійний фонд «Карітас України», яка має понад 20 регіональних об'єднань у 15-ти областях України та більше ніж тисячу співробітників і волонтерів⁶⁰. Всі ці організації також створювалися для роботи з певними категоріями населення, але з часом перейнялися проблемою торгівлі людьми та приєдналися до боротьби з цим явищем.

У 2011 р. в Україні було створено Всеукраїнську коаліцію громадських об'єднань з протидії торгівлі людьми⁶¹, до складу якої увійшли 18 організації з 12-ти областей та АР Крим, які працювали у сфері захисту прав потерпілих від торгівлі людьми: Вінницька обласна правозахисна організація «Джерело надії» та ГО «Прогресивні жінки» (Вінницька обл.), Дніпропетровська обласна ГО «Промінь» (Дніпропетровська обл.), ГЖО «Веста» (Закарпатська обл.), Благодійний фонд «Карітас Івано-Франківськ УГКЦ» (Івано-Франківська обл.), ГО «Центр «Жіночі перспективи», Міжнародний благодійний фонд «Карітас України» (Львівська обл.), Фонд «Любисток» (Миколаївська обл.), Громадський рух «Віра, Надія, Любов» та ГО «Аніма» (Одеська обл.), ГО «Родинний дім» (Полтавська обл.), Міський жіночий клуб «Відродження нації» (Тернопільська обл.), Харківська міська організація Міжнародної організації «Жіноча громада» та обласна ГО «Твоє право» (Харківська обл.), Херсонський обласний центр «Успішна жінка» (Херсонська обл.), ГО «Есперо» (Хмельницька обл.), Чернівецьке обласне громадське об'єднання «Сучасник» (Чернівецька обл.), Севастопольська міська молодіжна ГО «Молодіжний центр жіночих ініціатив» (АР Крим).

Сьогодні Всеукраїнська коаліція громадських об'єднань з протидії торгівлі людьми налічує 31 об'єднань-членів з усіх областей України. У деяких областях (Вінницькій, Волинській, Запорізькій, Полтавській і Хмельницькій) до Коаліції входять по дві організації, а в Харківській області працюють три організації – члени Коаліції (рис. 3.2).

Питання торгівлі дітьми з метою сексуальної експлуатації, використання в порнографії та проституції виявилось гострим для України. У 2006 р. була створена Всеукраїнська мережа проти комерційної сексуальної експлуатації дітей (членами мережі є 20 ГО), яка стала членом міжнародної мережі ЕКПАТ, в яку сьогодні входять 96 країн. Члени мережі проводили вуличні акції, освітні заходи, інформаційні кампанії тощо, під час яких розповідали про проблему торгівлі дітьми з метою комерційної сексуальної експлуатації.

Деякий час діяльність Всеукраїнської мережі підтримувала Міжнародна організація ЕКПАТ та ЕКПАТ Нідерландів, але зараз фінансової та технічної підтримки немає, а діяльність мережі потребує більшої активності та фінансування, оскільки проблема сексуальної експлуатації дітей і торгівлі дітьми не зникла.

⁵⁷ Тернопільський міський жіночий клуб «Відродження нації». URL: <https://www.facebook.com/vidrod-zhennya/>

⁵⁸ ГО «Центр Жіночі перспективи». URL: <http://women.lviv.ua/about-us/>

⁵⁹ ВОПО «Джерело надії». URL: http://springofhope.org.ua/?page_id=127

⁶⁰ БО «Карітас України». URL: <https://caritas-ua.org/karitas-v-ukrayini/> не відкрилась сторінка

⁶¹ В Україні створено коаліцію громадських організацій щодо протидії торгівлі людьми. РЦ Гурт. URL: <https://gurt.org.ua/news/recent/10957/>

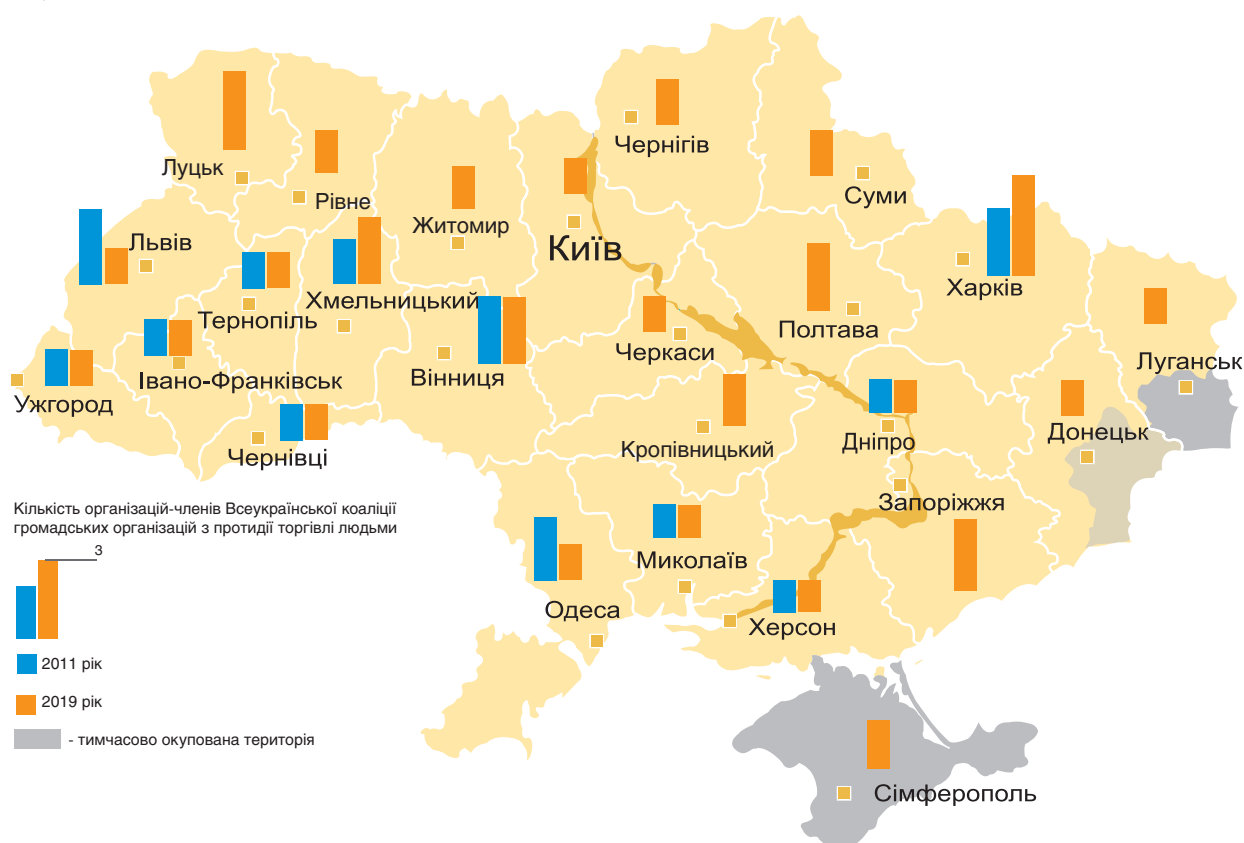

Рис. 3.2. Кількість об'єднань – членів Всеукраїнської коаліції громадських об'єднань з протидії торгівлі людьми за 2011 та 2019 роки

Необхідно зазначити, що тематика діяльності ГО, які працюють у сфері протидії торгівлі людьми, є набагато ширшою. Навіть під час заснування наприкінці 90-х років ХХ ст. вони визначали більш широкий спектр напрямів роботи, що охоплював низку правозахисних питань: протидію дискримінації, реалізацію гендерної політики, боротьбу з гендерно зумовленим насильством, допомогу вразливим категоріям населення тощо. Це обумовлено самою специфікою функціонування громадських об'єднань, які першими відчувають потреби і є достатньо гнучкими для негайного реагування на потреби та проблеми громад і суспільства.

Зміни в напрямках діяльності ГО тісно пов'язані з етапами формування та реалізації державної політики протидії торгівлі людьми та необхідністю реагувати на нові зовнішні та внутрішні виклики, пов'язані з розгортанням війни на Сході країни, формуванням масштабних потоків внутрішньо переміщених осіб, євроінтеграційними прагненнями України тощо. Відповідно, можна виокремити три основні етапи становлення напрямів діяльності ГО, які працюють у сфері протидії торгівлі людьми:

- **1 етап (1990-ті роки):** розвиток перших ГО та закріплення правозахисних питань у порядку денному їх діяльності – захист вразливих категорій населення, протидія дискримінації, в тому числі за ознакою статі, протидії сексуальній експлуатації та торгівлі людьми;
- **2 етап (2000–2013 рр.):** активний розвиток протидії торгівлі людьми та пов'язаних напрямів правозахисної діяльності, що відбувався паралельно з становленням державної політики, формуванням законодавства та інституціоналізацією протидії торгівлі людьми;

- протидія сексуальній експлуатації дітей («Ла Страда - Україна», Громадський рух «Віра, Надія, Любов», ГО «Школа Рівних Можливостей», БФ «Благополуччя дітей»)⁶²;
- ВІЛ/СНІД (Громадський рух «Віра, Надія, Любов», «Карітас України», ТМЖК «Відродження нації», ГО «Соціум ХХІ»);
- допомога громадянам України, які повертаються із-за кордону або постраждали від торгівлі людьми в межах країни («Ла Страда – Україна», «Карітас України», «ОПП «ВЗАЄМОДІЯ»);
- робота з шукачами притулку та біженцями (Громадський рух «Віра, Надія, Любов»);
- робота з особами, які перебувають у місцях позбавлення волі (Громадський рух «Віра, Надія, Любов», «Карітас України»);
- допомога узалежненим особам (Громадський рух «Віра, Надія, Любов», «Карітас України»);
- підтримка жіночих і правозахисних об'єднань (ГО «Центр «Жіночі перспективи», ГО «Ла Страда – Україна»);
- гендерна рівність («Ла Страда – Україна», ГО «Центр «Жіночі перспективи», ГО «Школа рівних можливостей»);
- протидія домашньому насильству («Ла Страда – Україна», ГО «Школа рівних можливостей»);
- **3 етап (після 2014 р.):** розширення напрямів діяльності ГО у зв'язку з виникненням нових гуманітарних потреб через розгортання війни на Сході України:
 - протидія домашньому насильству («ВОПО «Джерело надії», ГО «Центр «Жіночі перспективи», ТМЖК «Відродження нації»);
 - допомога ВПО (ВОПО «Джерело надії», «Карітас України», Громадський рух «Віра, Надія, Любов», «ТМЖК «Відродження нації», ГО «Школа рівних можливостей», ГО «Промінь Дніпро» та інші);
 - допомога у створенні мікропідприємств для ВПО (ГО «Веста», ВОПО «Джерело надії», БФ «Карітас Івано-Франківськ УГКЦ», «ТМЖК «Відродження нації, »);
 - допомога ветеранам АТО та членам їхніх сімей (ГО «Центр «Жіночі перспективи»);
 - допомога трудовим мігрантам та членам їхніх родин («Карітас України», ГО «Ла Страда – Україна»);
 - волонтерство (ВОПО «Джерело надії», «Карітас України»).

У сфері протидії торгівлі людьми та надання правової допомоги постраждалим після 2014 р. почала працювати Українська Гельсінська спілка з прав людини.

У цілому ГО залишаються гнучкими та динамічними структурами, які швидко реагують на нові виклики, що виникають у суспільно-політичному та соціально-економічному житті України та працюють в інтересах громадян.

⁶² У дужках наведено приклади ГО, перелік не є повним.

3.3. Форми діяльності громадських об'єднань

За результатами оцінки діяльності громадських об'єднань з протидії торгівлі людьми, можна виокремити такі форми їхньої діяльності:

- удосконалення вітчизняного законодавства про громадські організації з визначенням ефективного механізму, їх залучення до формування державної політики у сфері протидії торгівлі людьми;
- участь у розробленні та впровадженні національних і місцевих програм із протидії та захисту постраждалих від торгівлі людьми;
- моніторинг діяльності владних органів, насамперед, здійснення контролю за ходом реалізації державних програм із протидії та захисту постраждалих від торгівлі людьми;
- організація та проведення різноманітних заходів (тренінгів, семінарів, круглих столів, брифінгів, масових акцій, інформаційних кампаній) та ін., а також участь у форумах, спільних проектах з міжнародними громадськими організаціями;
- налагодження зв'язків з міжнародними організаціями, поширення в Україні змісту та основних положень міжнародно-правових документів з прав людини та протидії торгівлі людьми;
- створення та подальше забезпечення діяльності «гарячих ліній» з питань торгівлі людьми;
- створення мережі об'єднань, які б надавали соціальну допомогу потерпілим, що постраждали від торгівлі людьми за місцем їхнього проживання (реабілітаційних центрів, притулків);
- сприяння підвищенню рівня правової грамотності населення та захист прав громадян, які постраждали від торгівлі людьми;
- здійснення інформаційно-пропагандистської діяльності (особливо серед молоді) з метою інформування про масштаби торгівлі людьми, основні причини цього явища та алгоритм дій у разі потрапляння в ситуацію торгівлі людьми;
- навчання фахівців, які задіяні до роботи з попередження та протидії торгівлі людьми, організація спеціальних інформаційних і тренінгових центрів;
- розробка методичних матеріалів і методичного забезпечення, проведення тематичних досліджень і презентації результатів для розробників політики та широкого загалу⁶³.

Основною перевагою ГО перед органами державної влади⁶⁴ залишається їхня гнучкість, можливість швидко реагувати на раптово виникаючі ситуації, певна свобода у виборі форм і методів діяльності.

⁶³ Шевчук Т.А. Роль громадських організацій у протидії торгівлі людьми. Актуальні питання протидії кіберзлочинності та торгівлі людьми. Харків, 2017. С. 70–73. URL: <http://univd.edu.ua/science-issue/issue/1887>

⁶⁴ Балакірева О.М., Бондар Т.В., Галустян Ю.М., Горбунова О.Г. Секс-бізнес в Україні: спроба соціального аналізу. Київ: Український інститут соціальних досліджень, 2001. 159 с.

3.3.1. Попередження випадків торгівлі людьми

ГО беруть активну участь у роботі щодо попередження торгівлі людьми, зокрема щодо інформування громадськості щодо цієї проблеми. Інформаційні зусилля ГО спрямовуються як на цільові групи ризику (молодь, безробітні), так і на спеціалістів із різних державних інституцій, які дотичні до виконання Закону України «Про протидію торгівлі людьми» на місцях, інші ГО, а також на первинну профілактику з усім населенням України. Так, у 2011 та 2015 роках було проведено Всеукраїнський автопробіг «На запчастини – тільки машини!», метою якого було попередження населення України про проблему торгівлі людьми з метою незаконної трансплантації органів. Зокрема, у 2015 р. у заході взяли участь 30 830 осіб, а 72 особи, які постраждали від торгівлі людьми, звернулися до різних інституцій. У 2016 р. в цій акції взяли участь 16 областей⁶⁵, в якій Громадський рух «Віра, Надія, Любов» (Одеська обл.), «ТМЖК «Відродження нації» (м. Тернопіль), були організаторами. Жіночий інформаційно-консультативний центр (м. Житомир), БО «Світло нації» (м. Полтава), ГО Обласна інформаційно-консультативна служба з актуальних питань жіноцтва (м. Кропивницький), Асоціація місцевого розвитку «Велес» (Волинська область), ВОПО «Джерело надії» (м. Вінниця) з нагоди Міжнародного дня боротьби проти рабства провела вуличну акцію «Молодь не для рабства»⁶⁶. Сучасні форми роботи з попередження торгівлі людьми використовує ГО «Школа рівних можливостей», серед яких діалоги за допомогою форум-театру, вистави Гендерного інтерактивного театру, флеш-моби, ігри на станціях, демонстрація фільму «Не продавайся!» – все за участю дітей та молоді.

Приклади інформаційно-просвітницьких заходів спрямовані на спеціалістів, які працюють у сфері протидії торгівлі людьми: ГО «Промінь Дніпро» провела спільне навчання працівників міліції та соціальних працівників з питань надання допомоги постраждалим від торгівлі людьми (2014); ВОПО «Джерело надії» проводила тренінги «Протидія торгівлі людьми: виклики сьогодення» (2019) для представників центрів зайнятості Вінницької області⁶⁷.

Подібних прикладів роботи громадських організацій можна наводити сотні: вони охоплюють як населення, так і фахівців, які працюють у сфері протидії торгівлі людьми, і мають на меті підвищення кваліфікації та знань.

Серед напрямів профілактичної та методичної роботи ГО є розробка, друк і розповсюдження навчально-методичних матеріалів. У 1998 р. Міністерство освіти і науки України видало лист із рекомендаціями щодо організації виховної роботи по запобіганню торгівлі жінками. У закладах освіти України спільно з «Ла Страда – Україна» розпочато лекторську роботу, проводилися зустрічі з учителями та учнями і стали виходити у світ навчально-методичні посібники для педагогів, викладачів, студентів, представників правоохоронних органів і неурядових організацій. Так, «Ла Страда – Україна» спільно з Міністерством освіти і науки України за підтримки Агентства США з міжнародного розвитку, Посольства Великої Британії в Україні ще у 1999 р. випустила навчально-методичний посібник «Запобігання торгівлі людьми», який був розповсюджений у кожний

⁶⁵ Прес-анонс. Проведення акції «На запчастини – тільки машини!». До Міжнародного дня боротьби за скасування рабства, який відзначають 2 грудня. URL: <http://www.ozis.org.ua/akcia-na-zapcastini-tilki-masini-do-miznarodnogo-dna-borotbi-za-skasuvanna-rabstva>

⁶⁶ ВОПО «Джерело надії». Вулична акція «молодь не для рабства». URL: http://springofhope.org.ua/?page_id=872

⁶⁷ ВОПО «Джерело надії». Тренінг «Протидія торгівлі людьми: виклики сьогодення». URL: <http://springofhope.org.ua/?p=2816>

заклад загальної середньої та вищої (1–2 рівнів акредитації) освіти для користування вчителями. Виданий двома мовами – українською та російською, посібник використовувався й в інших країнах, а за його аналогією були підготовлені посібники в Молдові (2002 р.) та Білорусі (2004 р.). Крім того, ГО «Ла Страда – Україна» розробила та видала «Посібник по наданню допомоги потерпілим від торгівлі людьми», у 2001 р. – посібник «Як організувати діяльність по попередженню торгівлі людьми», у 2005 р. – навчально-методичний посібник «Запобігання торгівлі людьми та експлуатація дітей», у 2008 р. – навчально-методичний посібник «Запобігання торгівлі людьми в системі професійно-технічної освіти», у 2011 р. вийшли матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні питання запобігання та протидії торгівлі людьми».

Інші організації також видають друком свої нароби: ГО «Школа рівних Можливостей» випустила навчально-методичний посібник для фахівців, студентів та дітей «Вчилося себе захищати: Скажемо «НІ!» торгівлі дітьми» (2008 р.).

Серед публікацій Українського фонду «Благополуччя дітей» у сфері протидії торгівлі людьми є: програма та методичні посібники «Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція» для учнів 7–11 класів з питань попередження торгівлі людьми (видання 2012, 2014 та 2017 років); навчально-методичний посібник для інститутів післядипломної педагогічної освіти «Упровадження програми виховної роботи з учнями щодо питань протидії торгівлі людьми «Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція»» (2014 р.); навчальний посібник для учнів закладів професійно-технічної освіти «Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція»: упровадження програми виховної роботи з підлітками щодо питань протидії торгівлі людьми (2014 р.); комікси «Твоє життя – твій вибір» (2011 р.); настільна гра «Рожеві окуляри» (2010 р.) та настільна гра «Галопом по Європах» (2010 р.).

3.3.2. Взаємодія з органами державної влади

Діяльність громадських об'єднань у виробленні, коригуванні та моніторингу державної політики щодо протидії торгівлі людьми відбувається за кількома напрямками, одним з яких є участь у Міжвідомчій координаційній раді. Втім, взаємодія потребує вдосконалення. Громадські організації висловлюють побажання щодо більш тісної співпраці⁶⁸, серед іншого, щодо збільшення кількості зустрічей Міжвідомчої ради у справах сім'ї, гендерної рівності, демографічного розвитку, попередження домашнього насильства та протидії торгівлі людьми при Кабінеті Міністрів України.

Крім того, залучення громадських організацій до розробки Державних програм не гарантує повної реалізації їхніх пропозицій. Так, пропозиції ГО до Державної соціальної програми з протидії торгівлі людьми на період до 2020 року були враховані лише частково, а питання координації є болючим і йому потрібно приділити більше уваги.

Одним з вагомих напрямів діяльності громадських об'єднань є **моніторинг виконання державних програм з протидії торгівлі людьми в регіонах**. ГО «Ла Страда – Україна» постійно проводить моніторинг виконання Державних програм протидії торгівлі людьми. У 2008 р. ГО «Ла Страда – Україна» випустила збірник інформаційно-методичних матеріалів «Моніторинг реалізації державної програми протидії торгівлі людьми до 2010 р.» У вересні 2009 р. Центром видано книгу «Стан виконання Державної

⁶⁸ Хофф С. Отчет по оценке рекомендации ГРЕТА. Международная ассоциация «Ла Страда». Ноябрь, 2017. С. 19. URL: <https://www.genderperspectives.by/images/british/output.pdf>

програми протидії торгівлі людьми на період до 2010 р. в Україні: результати моніторингу за 2007–2008 рр.».

У 2010 р. на базі ГО «Ла Страда – Україна» створено Моніторингову групу, яка почала готувати моніторингові звіти та подавати звіти до міжнародних моніторингових інституцій. Моніторинг виконання Державної програми протидії торгівлі людьми на період до 2010 року, Моніторингова група на чолі з ГО «Ла Страда – Україна» проведено в 11 областях України (АР Крим, Волинській, Івано-Франківській, Луганській, Львівській, Миколаївській, Рівненській, Одеській, Харківській та ін.).

Пізніше вийшла ще одна публікація: «Моніторинг впровадження державної політики у сфері протидії торгівлі людьми: 2013 рік», а в 2014 р. – Навчально-методичний посібник «Механізми моніторингу протидії торгівлі людьми».

У 2018 р. ГО «Ла Страда – Україна» активізувала роботу Незалежної Моніторингової групи, до якої увійшло багато громадських організацій для здійснення моніторингової діяльності в Україні з протидії торгівлі людьми, і яка провела Моніторинг виконання Державної соціальної програми протидії торгівлі людьми до 2020 року, базуючись на аналізі Звіту, представленого Міністерством соціальної політики України за 2017 р., та розробила рекомендації для успішного виконання та звітування щодо наступних років.

Всеукраїнською Коаліцією громадських об'єднань, які діють у сфері протидії торгівлі людьми, також здійснюються відповідні проекти з моніторингу державної політики в областях України, серед яких «Здійснення громадського контролю за виконанням політики протидії торгівлі людьми» з регіональними компонентами. Серед заходів проекту:

- моніторинг виконання регіональних програм дій і виділення заявленого фінансування;
- збір інформації по областях для формування щоквартального моніторингового дайджесту Коаліції;
- проведення постійної консультативної підтримки Департаментів соціального захисту населення ОДА і відповідних структур міст обласного значення областей щодо надання допомоги постраждалим особам та діяльності у сфері протидії торгівлі людьми;
- адвокаційні ініціативи щодо затвердження документів, розроблених Коаліцією (методичних рекомендацій щодо моніторингу НМВ, проведення інформаційно-просвітницьких заходів, критеріїв ідентифікації осіб, які постраждали від торгівлі людьми);
- організація регіонального компонента Всеукраїнської інформаційної кампанії, присвяченої Всесвітньому дню протидії торгівлі людьми;
- сприяння виділенню коштів на фінансування заходів щодо протидії торгівлі людьми в обласних бюджетах і в бюджетах міст обласного значення тощо.

У цілому до моніторингової діяльності долучалися багато громадських організацій, які проводили і проводять свою діяльність на місцевому або регіональному рівнях.

Проведення навчання для співробітників міністерств і відомств, які працюють у сфері протидії торгівлі людьми, є однією із суттєвих форм взаємодії ГО з державною та місцевою владою. Важливість постійного підвищення кваліфікації спеціалістів органів державної влади обумовлено не тільки швидкою зміною форм торгівлі людьми та методів, які використовують злочинні угруповання, але й високою плінністю кадрів в українських органах влади.

Після самостійної проробленої роботи з підготовки вчителів стало зрозумілим, що є велика потреба у навчанні, тому ГО «Ла Страда –Україна» у 2000 р. створила Національну тренерську мережу, яка стала працювати самостійно майже в усіх областях України та АР Крим. З 2000 р. по 2018 рік до тренерської мережі ввійшло 260 тренерів і тренерок, які провели 28 295 профілактичних заходів з 753 555 представниками/цями цільових груп. Маючи позитивний досвід роботи з вчителями, ГО «Ла Страда – Україна» розпочала проведення семінарів і тренінгів для соціальних працівників і співробітників правоохоронних органів (також для новостворених Департаментів боротьби зі злочинами, пов'язаними з торгівлею людьми)⁶⁹, що сприяло навчанню або підвищенню кваліфікації державних службовців у регіонах України.

Навчанням спеціалістів, які працюють у сфері протидії торгівлі людьми, займаються й інші ГО. Так, наприклад, ГО «Центр «Жіночі перспективи» реалізовано навчально-методичні семінари з організації та проведення інформаційно-просвітницької роботи з протидії торгівлі людьми, в тому числі дітьми для представників навчально-виховних закладів (психологів і педагогів із спеціальних шкіл, шкіл-інтернатів, навчально-реабілітаційних центрів Львівської області) (листопад 2018 р.).

Представники Громадського руху «Віра, Надія, Любов» виступили тренерами тематичного семінару з підвищення кваліфікації керівників, спеціалістів структурних підрозділів управлінь соціального захисту населення райдержадміністрацій Одеської області «Механізм реалізації державної політики у сфері протидії торгівлі людьми», що відбувся в Національній Академії державного управління при Президентові України (червень, 2015 р.)⁷⁰.

У грудні 2009 р. – липні 2010 р. ГО «Соціум XXI»⁷¹ розроблено та проведено чотиритижневі модульні курси, в яких взяли участь 17 соціальних працівників, педагогів і лідерів місцевих громад з Львівської, Івано-Франківської, Донецької областей та АР Крим. Курси проходили на базі Школи соціальної роботи імені В.І. Полтавця за підтримки Представництва МОМ в Україні⁷².

Крім того, у грудні 2008 р. організацією здійснено проект «Протидія торгівлі людьми» за підтримки Представництва МОМ в Україні, метою якого стала підготовка викладачів закладів вищої освіти з різних регіонів України до самостійної організації та викладання спеціалізованого курсу «Протидії торгівлі людьми» на кафедрах соціальної роботи, соціальної педагогіки, психології. У рамках проекту було проведено тренінг для 25 викладачів українських університетів «Організація та викладання спеціалізованого курсу «Протидія торгівлі людьми» на базі Національного університету «Киево-Могилянська академія» (Школа соціальної роботи), м. Київ⁷³.

⁶⁹ Кіпень В.П. Допомога постраждалим від торгівлі людьми: аналітичний звіт. Донецьк: Донецький інститут соціальних досліджень і політичного аналізу. 2010. URL: http://www.isdpa.org.ua/sites/default/files/dopomoga_postrazhdalim_vid_torgivli_lyudmi_analitichniy_zvit.pdf

⁷⁰ Громадський рух «Віра, Надія, Любов». Діяльність. URL: http://www.vnl.com.ua/index.php?option=com_content&view=category&id=40&Itemid=161&lang=ru

⁷¹ Громадська організація «Молодіжний центр з проблем трансформації соціальної сфери «СОЦІУМ-XXI», створена у 1998 р. випускниками, студентами та викладачами Школи соціальної роботи Національного університету «Киево-Могилянська академія» з метою впровадження новітніх технологій роботи з людьми, які належать до вразливих груп населення. (Див.: Хто ми. ГО «Соціум XXI». URL: http://www.socium.kiev.ua/index.php?option=com_content&task=blogcategory&id=13&Itemid=26).

⁷² Модульний курс «Практична соціальна робота». ГО «Соціум XXI». URL: http://www.socium.kiev.ua/index.php?option=com_content&task=blogcategory&id=15&Itemid=39&limit=2&limitstart=4

⁷³ Протидія торгівлі людьми. ГО «Соціум XXI». URL: http://www.socium.kiev.ua/index.php?option=com_content&task=blogcategory&id=15&Itemid=39&limit=2&limitstart=6

У березні – вересні 2007 р. члени ГО «Соціум XXI» реалізовували проект «Протидія торгівлі людьми та захист постраждалих осіб в Україні» за підтримки Представництва МОМ в Україні, що передбачав розробку навчального курсу для підготовки фахівців із соціальної роботи. Результатом проекту стало створення навчального курсу «Протидія торгівлі людьми та захист постраждалих осіб в Україні» для викладання у закладах вищої освіти за напрямом «Соціальна робота». У межах проекту було розроблено та видано тиражем 500 примірників методичних рекомендацій для викладання навчального курсу, створено електронну версію посібника, поширено посібник серед навчальних закладів і наукових бібліотек України, включено курс до навчальної програми підготовки бакалаврів соціальної роботи в НаУКМА⁷⁴.

У лютому 2009 р. була створена робоча група з розробки стандартів соціальних послуг у сфері протидії торгівлі людьми, до складу якої увійшли експерти органів державної влади, міжнародних (МОМ, ОБСЄ) та громадських організацій (Кримський ресурсний центр, ОКУ «Луганський обласний Центр роботи з жінками», ГО «Центр «Жіночі перспективи», «Успішна жінка», ГО «Ла Страда – Україна»), незалежний експерт з розробки стандартів соціальних послуг. Протягом року було проведено дослідження міжнародної та національної практики формування та застосування стандартів соціальних послуг; визначено основні типи стандартів, їх ієрархію у соціальній сфері; здійснено аналіз української законодавчої бази щодо соціальних стандартів; сформовано типову структуру стандартів соціальних послуг; визначено послуги, для яких необхідно розробляти стандарти, та їх місце у структурі системи соціального захисту та соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю; розроблено проекти інструкції щодо порядку здійснення соціальної роботи у сфері протидії торгівлі людьми, положення про роботу ГО та проект стандартів соціальних послуг у сфері протидії торгівлі людьми. Три розроблені стандарти були затверджені наказами Міністерства соціальної політики України в 2012 р.:

- «Про затвердження Порядку встановлення статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми» (№ 282),
- «Про затвердження Порядку виплати одноразової матеріальної допомоги особам, які постраждали від торгівлі людьми» (№ 660),
- «Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми» (№ 783).

ГО також **проводять дослідження** різних аспектів діяльності у сфері протидії торгівлі людьми: аналіз українського законодавства щодо протидії торгівлі людьми, вивчення кращих практик роботи у цій сфері, аналіз потреб різних цільових груп. Перші наукові розробки були започатковані ГО «Ла Страда – Україна» ще в 1999 р., пізніше напрями досліджень суттєво розширилися (табл. 3.3.2).

Поряд з проведенням тематичних наукових досліджень, ГО беруть участь у підготовці щорічної доповіді правозахисних організацій «Права людини в Україні», яка координується Українською Гельсінською спілкою з прав людини. Зокрема, ГО готувалися розділи: «Права жінок та гендерна дискримінація» та «Торгівля людьми як порушення прав людини».

⁷⁴ Протидія торгівлі людьми та захист постраждалих осіб в Україні. ГО «Соціум XXI». URL: http://www.socium.kiev.ua/index.php?option=com_content&task=blogcategory&id=15&Itemid=39&limit=2&limitstart=8

Табл. 3.3.2. Дослідження, що проводилися ГО в Україні щодо торгівлі людьми

Рік	Назва дослідження	Організація/донор
1999	Дослідження українського законодавства з торгівлі людьми	ГО «Ла Страда – Україна», Інститут прав людини імені Л. Больцмана (Відень)
2001	Дослідження проблем здоров'я потерпілих від торгівлі людьми	ГО «Ла Страда – Україна», Лондонська школа гігієни і тропічної медицини
2001	Проблеми захисту свідків і потерпілих під час кримінальних процесів проти торговців людьми	ГО «Ла Страда – Україна», Anti-Slavery International
2003	Проблема торгівлі людьми з ціллю сексуальної і трудової експлуатації	НДІ праці і зайнятості НАН України, Інститут соціології НАН України, «Ла Страда – Україна», за сприяння МОП
2006	Проблеми дітей трудових мігрантів: аналіз ситуації: <ul style="list-style-type: none"> вплив трудової міграції на становище дітей, на психоемоційний стан, поведінку дітей та скоєння дітьми вчинків девіантного характеру 	«Ла Страда-Україна», УІСД
2007	Торгівля людьми в Південно-Східній Європі: проблеми та перспективи: <ul style="list-style-type: none"> проаналізовано ситуацію з торгівлею людьми в кількох країнах; надано рекомендації з протидії торгівлі людьми 	«Ла Страда – Україна», Кіровоградський юридичний інститут ХНУВС, мережа АРІАДНА за сприяння Міністерства закордонних справ Греції, Міністерства закордонних справ Норвегії, Посольства Канади в Греції
2008	Трудова міграція з України, Білорусі та Молдови в Російську Федерацію: тенденції та зв'язок з торгівлею людьми: <ul style="list-style-type: none"> сучасні тенденції трудової міграції; аналіз нормативно-правових документів; опитування громадської думки з питань актуальності проблеми трудової міграції та ставлення до трудових мігрантів 	«Ла Страда – Україна», «Ла Страда – Молдова», Білоруська асоціація молодих християнських жінок, Кіровоградський юридичний інститут ХНУВС при підтримці Міністерства закордонних справ Королівства Данії
2009	Дослідження міжнародної та національної практики формування і застосування стандартів соціальних послуг: <ul style="list-style-type: none"> визначено основні типи стандартів, їх ієрархію у соціальній сфері; здійснено аналіз української законодавчої бази щодо соціальних стандартів; сформовано типову структуру стандартів соціальних послуг; визначено послуги, для яких необхідно розробляти стандарти та їх місце у структурі системи соціального захисту та соціальної роботи із сім'ями, дітьми та молоддю; розроблено проекти інструкції щодо порядку здійснення соціальної роботи у сфері протидії торгівлі людьми, положення про роботу ГО та проект стандартів соціальних послуг у сфері протидії торгівлі людьми, які планується затвердити наказами Мініс'ямолодьспорту 	Робоча група з розробки стандартів соціальних послуг у сфері протидії торгівлі людьми: експерти органів державної влади, міжнародних (МОМ, ОБСЄ) та громадських організацій (Кримський ресурсний центр, ОКУ «Пуганський обласний Центр роботи з жінками», «Центр «Жіночі перспективи», «Успішна жінка»), незалежний експерт з розробки стандартів соціальних послуг
2009	Трудова міграція в Україні в умовах фінансово- економічної кризи: <ol style="list-style-type: none"> вивчення міграційних процесів з України з метою працевлаштування в умовах економічної кризи, нових тенденцій і випадків порушення прав українських мігрантів на прикладі трудової міграції з України в Грецію 	ГО «Ла Страда – Україна»
2009	Дослідження нормативно-правової бази для визначення відповідності українського законодавства вимогам Факультативного протоколу щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції та дитячої порнографії до Конвенції ООН з прав дитини: <ul style="list-style-type: none"> підготовлено аналітичний звіт, що містить аналіз чинного законодавства України, та рекомендації по його вдосконаленню, огляд міжнародних стандартів у сфері захисту дітей від сексуального насильства та експлуатації, досвіду іноземних держав 	ГО «Ла Страда – Україна» за сприяння Представництва Дитячого Фонду ООН ЮНІСЕФ в Україні

Рік	Назва дослідження	Організація/донор
2010	Українська Греція: причини, проблеми, перспективи: <ul style="list-style-type: none"> • комплексне дослідження за результатами опитування трудових мігрантів в Греції; • вплив економічної кризи на становище мігрантів і міграційні настрої населення 	ГО «Ла Страда – Україна» за фінансової підтримки Європейської Комісії
2011	Аналіз відповідності українського законодавства положенням Конвенції Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми: <ul style="list-style-type: none"> • з'ясовано стан готовності України до імплементації положень цієї Конвенції та рівень впровадження її норм у державну політику 	ГО «Ла Страда – Україна»
2011	Успішні практики інформаційно-просвітницької роботи з цільовою аудиторією <ul style="list-style-type: none"> • проаналізовано досвід провідних українських громадських об'єднань, які працюють у сфері протидії торгівлі людьми в Україні; • видано методичні рекомендації «Інформаційно-просвітницька робота з протидії торгівлі людьми» 	ГО «Соціум XXI» за підтримки Представництва МОМ в Україні та Швейцарської Конфедерації
2011	Стан впровадження навчальних програм (тем) з питань запобігання торгівлі людьми в системі підготовки педагогічних та соціальних працівників вищими навчальними закладами: <ul style="list-style-type: none"> • зібрано та узагальнено інформацію стосовно наявності у навчальних програмах закладів вищої освіти та обсягу спекурсів, окремих тем і питань щодо проблематики торгівлі людьми та експлуатації дітей 	ГО «Ла Страда – Україна» спільно з Інститутом інноваційних технологій та змісту освіти Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України
2012	Дитячий секс-туризм в Україні: спроба ситуаційного аналізу: <ul style="list-style-type: none"> • аналіз національного та міжнародного законодавства у сфері протидії секс-туризму; • актуальність і причини поширення та організації секс-туризму в Україні; • світові практики протидії дитячому секс-туризму 	ГО «Ла Страда – Україна» спільно з Центром соціальних експертів Інституту соціології НАН України, Кримінологічною асоціацією та Харківським національним університетом внутрішніх справ за сприяння Фондації ЮніКредіт
2013	Дослідження стану дотримання прав людини в сфері запобігання торгівлі людьми на території Харківської області	Харківська організація «Жіноча громада»
2014	Сексуальна експлуатація дітей в Україні: стан та заходи щодо протидії: <ul style="list-style-type: none"> • сучасний стан проблеми сексуальної експлуатації дітей у туризмі, порнографії, проституції, торгівлі дітьми та ранніх шлюбів; • наведено національні та світові практики протидії цим явищам 	ГО «Ла Страда – Україна», ГР «Віра. Надія. Любов», ГО «Школа рівних можливостей» за підтримки Міністерства закордонних справ Нідерландів та Defence for Children (the Netherlands)
2015	Посилення громадського контролю за інформуванням, координацією та виконанням політики з протидії торгівлі людьми	ГО «Обласна інформаційна служба з актуальних питань жіноцтва» (Кіровоградська обл.) за фінансової підтримки Представництва МОМ в Україні
2015	Оцінка ризиків потрапляння в ситуацію торгівлі людьми внутрішньо переміщених осіб в Україні	ГО «Український інститут соціальних досліджень імені Олександра Яременка», «Ла Страда – Україна», за сприяння Проекту «Орен» (Німеччина)
2015-2017	Взаємодія суб'єктів протидії торгівлі людьми: <ul style="list-style-type: none"> • визначення форм, причин і гендерних особливостей торгівлі людьми в Миколаївській області; • спеціалізовані підрозділи правоохоронних органів є основним суб'єктом протидії торгівлі людьми, на другому місці по значимості є недержавні організації 	Миколаївський благодійний фонд «Любисток»

3.3.3. Захист і допомога постраждалим від торгівлі людьми

В Україні переважна більшість постраждалих від торгівлі людьми виявляється громадськими організаціями. Крім того, інформацію про отримання можливої допомоги біля 80% постраждалих отримують саме від ГО.

«Гарячі лінії» є найефективнішим засобом виявлення постраждалих від торгівлі людьми. В Україні діють кілька національних «гарячих ліній» для консультацій постраждалих від торгівлі людьми, роботу яких здійснюють громадські організації за фінансової підтримки донорів.

Громадська Організація «Ла Страда – Україна» має досвід роботи щодо забезпечення функціонування «Гарячої» лінії з питань протидії торгівлі жінками ще з 1997 р. На разі, ГО «Ла Страда – Україна» забезпечує роботу *Національної «гарячої лінії»* з попередження домашнього насильства, торгівлі людьми та гендерної дискримінації, яка працює в цілодобовому режимі. Лінія працює за безкоштовним номером **0 800 500 335** (зі стаціонарних і мобільних номерів телефонів по всій території України) та коротким безкоштовним номером **116 123** (з усіх мобільних номерів телефонів по всій території України)⁷⁶. «Гаряча лінія» працює за принципом анонімності та конфіденційності, чим і відрізняється від державних телефонних ліній та приваблює клієнтів. У 1997–2018 рр. Національна «гаряча» лінія отримала більше ніж 354 500 дзвінків від абонентів та абоненток, серед них 47 758 дзвінків щодо попередження торгівлі людьми.

Ще одна безкоштовна Національна «гаряча лінія» створена у 2006 році за підтримки Представництва Міжнародної організації з міграції (МОМ) в Україні на базі ГО *Тернопільський міський жіночий клуб «Відродження нації» «Національна безкоштовна гаряча лінія з протидії торгівлі людьми та консультування мігрантів»*⁷⁷ (**0-800-505-501** та **527**, безкоштовний мобільний номер для абонентів усіх мобільних операторів в Україні). За період діяльності «гарячої лінії» (з серпня 2006 р. по липень 2019 р.) за консультаціями звернулася 263 461 особа, кількість ідентифікованих постраждалих від торгівлі людьми за цей період становить 1249⁷⁸.

У 1999–2004 рр. за підтримки ОКП ОБСЄ в Україні «Ла Страда – Україна» проводила навчання та забезпечила у співпраці з громадськими організаціями створення та функціонування мережі регіональних «гарячих ліній» з питань протидії торгівлі людьми в Одесі («Віра. Надія. Любов»), Харкові («Жіноча громада»), Ужгороді («Веста»), Тернополі («Відродження нації»), Луганську («Жінки Донбасу»), Вінниці («Прогресивні жінки»), Миколаєві («Любисток») та Севастополі («Молодіжний центр жіночих ініціатив»). З вересня 2000 р. до грудня 2005 р. регіональні «гарячі» лінії отримали 34 913 телефонних дзвінків з питань працевлаштування та навчання за кордоном, одруження та розлучення з іноземцями, міграції за кордон і допомоги постраждалим від торгівлі людьми⁷⁹.

⁷⁵ Сьолькнер А. Оцінка потреб Національного механізму перенаправлення постраждалих від торгівлі людьми в Україні: звіт дослідження. Київ. 2008. URL: <https://www.osce.org/uk/secretariat/37381?download=true>

⁷⁶ Робота «гарячої лінії». ГО «Ла Страда – Україна». URL: https://la-strada.org.ua/ucp_mod_materials_directioncategory_5_3.html

⁷⁷ Національна гаряча лінія з протидії торгівлі людьми та консультування мігрантів. URL: <http://www.527.org.ua/index.php/527/>

⁷⁸ Дані ГО «Відродження нації» на 30.06.2019 р.

⁷⁹ Operation of the hotline for prevention of human trafficking, second edition, International Women's Rights Protection Centre «La Strada – Ukraine» / Gen. Editor E.B. Levchenko, Kyiv: Juristconsult, 2006. 102 p.

На початку двохтисячних років місцеві «гарячі лінії» з протидії торгівлі людьми працювали також на базі центрів «Жінка для жінки», створених за підтримки Вінрок Інтернешнл (Львів, Донецьк, Дніпро, Чернівці).

Натепер діють також регіональні «гарячі» лінії, які займаються як профілактикою торгівлі людьми, так і допомогою постраждалим⁸⁰, серед яких:

- *Вінницька область.* «Гаряча лінія» з протидії домашньому насильству та торгівлі людьми (**0-800-75-04-75, (0432) 60-20-20**), з 2009 р. фінансує Вінницька обласна державна адміністрація. Інформаційні та психологічні консультації, соціальний супровід постраждалих і супровід судових процесів здійснюється ГО «Прогресивні жінки»⁸¹.
- *Харківська область.* Регіональна консультативна телефонна «гаряча лінія» з попередження торгівлі людьми на базі Харківської міської організації «Жіноча громада»⁸².
- *Закарпатська область.* «Гаряча» лінія при ЦСПД Закарпатської ОДА та інші.

Допомога постраждалим від торгівлі людьми. ГО «Ла Страда – Україна» була першою і єдиною у 1997 р., хто почав надавати допомогу постраждалим від торгівлі людьми. Це була фінансова та психологічна допомога, перенаправлення в центри соціальної реабілітації та в соціальні служби. Соціальну та правову допомогу від ГО «Ла Страда – Україна» отримало понад 2500 осіб.

Протягом тривалого часу саме ГО фактично надавали соціальну допомогу за рахунок проектів при підтримці міжнародних донорів (насамперед, MOM та Вінрок Інтернешнл), держава долучилася до цього процесу пізніше, коли було розроблено національний механізм перенаправлення. Офіційно процедура надання допомоги особі, яка постраждала від торгівлі людьми, затверджена відповідною Постановою Кабінету Міністрів України у 2012 р.⁸³, згідно з якою, дорослих направляють до центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді за місцем перебування для проведення оцінки їх потреб та отримання юридичних, психологічних, медичних, медико-консультативних та інших послуг. Якщо особа потребує тимчасового притулку, у такому випадку її направляють до територіального центру соціального обслуговування (надання соціальних послуг) або центру соціально-психологічної допомоги.

До допомоги залучаються і громадські та міжнародні організації, які можуть надати відповідні послуги, в тому числі притулки. MOM з січня 2000 р. до червня 2019 р. надала допомогу 15 862 особам, постраждалим від торгівлі людьми, яка включала правову, медичну, фінансову допомогу, психологічне консультування, професійне навчання тощо. Діти, постраждалі від торгівлі людьми, можуть бути влаштовані в центри соціально-психологічної реабілітації дітей (яких в Україні налічується 76) та притулки для дітей (9 притулків) з метою тривалого стаціонарного або денного перебування. Відповідні

⁸⁰ Гарячі лінії можуть слугувати важливим інструментом моніторингу, проте ця функція наразі не використовується в повному обсязі.

⁸¹ «Гаряча лінія» з протидії домашньому насильству та торгівлі людьми. ГО «Прогресивні жінки». URL: <http://www.women.vn.ua/proekty/68-hariacha-liniia-z-protydii-domashnomu-nasylstvu-ta-torhivli-liudmy>

⁸² Гаряча лінія. Всеукраїнська мережа осередків гендерної освіти. URL: <http://gendercenter.sumdu.edu.ua/index.php/phones>

⁸³ Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми» від 22.08.2012 р. № 783. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/783-2012-%D0%BF>

заклади надають комплексну соціальну, психологічну, педагогічну, медичну, правову та інші види допомоги⁸⁴.

Юридична допомога та супроводження постраждалих від торгівлі людьми в у судових справах також входить до компетенції громадських об'єднань. Повний пакет допомоги надає Міжнародна організація з міграції, включно з медичною допомогою постраждалим, і на червень 2019 р. її отримало 10 193 особи, а 3689 осіб перебувало у Київському медичному реабілітаційному центрі. Також повну допомогу надає ГО «Аболіціоністи 21-го сторіччя» (А21)⁸⁵, але притулок, який існував з 2019 по 2013 роки вже не існує, оскільки в ньому перебували переважно жінки, які постраждали від сексуальної експлуатації, а нині звертаються чоловіки, які постраждали від трудової експлуатації та не потребують проживання. Проте у разі потреби перебування в Києві під час надання повного пакета послуг особі, яка постраждала від торгівлі людьми, ГО «А21» винаймає житло.

Міжнародним благодійним фондом «Карітас України» з травня 2016 р. впроваджується проект «Підтримка діяльності мережі консультативних центрів для людей, що потерпіли від торгівлі людьми». Загальна мета проекту – сприяти соціальній і професійній інтеграції особам, які постраждали від торгівлі людьми (особам, які вважають себе постраждалими від торгівлі людьми) та запобігання торгівлі людьми шляхом надання послуг з консультування для потенційних жертв, особливо трудових мігрантів, дітей і груп ризику⁸⁶.

3.4. Донори громадських об'єднань, які здійснюють роботу з протидії торгівлі людьми

Серед донорів громадських об'єднань переважно міжнародні організації, агенції ООН, міжнародні представництва закордонних країн. Значно меншу участь бере у фінансуванні заходів щодо протидії торгівлі людьми бізнес (як закордонних країн, так і український).

Отже, серед основних донорів назвемо такі:

- Представництво МОМ в Україні.
- Організація Безпеки і Співробітництва в Європі (ОБСЄ).
- Програма розвитку ООН.
- Представництво ЄС в Україні (Європейська Комісія).
- Міністерство закордонних справ Канади.

⁸⁴ Про стан реалізації державної політики у сфері протидії торгівлі людьми за підсумками 2015 – I півріччя 2016 рр.: державна доповідь. Київ, 2016. 60 с. URL: <http://www.msp.gov.ua/timeline/Protidiya-torgivli-lyudmi.html>

⁸⁵ https://humanrights.org.ua/material/gromadska_or_ganizacijia_a21_dopomagaje_postrazhdalim_vid_torgivli_ljudmi

⁸⁶ Протидія торгівлі людьми. Благодійний фонд «Карітас-Київ». URL: <http://www.caritas-kiev.org.ua/index.php/uk/activity/tsentr-dopomohy-ditiam-vymushenykh-pereselentsiv-prostir-druzhnyi-do-dytny>

- Агентство США по міжнародному розвитку (USAID).
- Міністерство закордонних справ Королівства Норвегія.
- Міністерство закордонних справ Королівства Данії.
- Уряд Великої Британії.
- Міністерство закордонних справ Німеччини.
- Швейцарська Конфедерація.
- Програма МАТРА – Міністерство закордонних справ Нідерландів.
- Міністерство закордонних справ Республіки Польща.
- Шведське агентство з питань міжнародної співпраці та розвитку (SIDA).

Представництво Міжнародної організації з міграції (МОМ) в Україні активно працює у сфері протидії торгівлі людьми в Україні з 1998 р. Організація відіграє ключову роль у взаємодії держави, бізнесу, міжнародних і неурядових об'єднань, які працюють у цьому полі. Наразі партнерами МОМ є 25 ГО у всіх областях України, крім АР Криму та Запорізької області. У Волинській, Житомирській та Київській областях діють по дві партнерські організації⁸⁷.

Також до фінансування ГО долучаються Diakonie Katastrophenhilfe, AVON, LAMPAS Foundation (Румунія), Verein fuer Internationale Jugendarbeit (VIJ), Brot fur die Welt, The Foundation ICCO, Об'єднання Протестантських церков в Нідерландах, Open for young women (OPEN), ЕСПАТ Netherlands, Christliche Ostmission COM Switzerland, УВКБ ООН, Сігрід Траст Фонд, українські мобільні оператори (забезпечення безкоштовних дзвінків на національну «гарячу лінію»).

Велику роботу як донор саме з протидії торгівлі людьми зробила американська організація Вінрок Інтернешнл, яка працювала в Україні за цією тематикою у 1999–2002 рр.

За роки незалежності увага з боку донорів до питання протидії торгівлі людьми в Україні мала як підйоми, так і спади. Так, перед Революцією Гідності та початком збройного конфлікту на Сході України громадські організації, які працювали у сфері протидії торгівлі людьми, зазначали «втому донорів», оскільки на порядку денному в той час стояли боротьба з корупцією та підтримка демократичних перетворень в країні. З 2014 р. проблема торгівлі людьми знову набула актуальності внаслідок військових дій на території Донецької та Луганської областей, анексії АР Крим, які призвели до виникнення масового внутрішнього переміщення на території України та посилення зовнішньої трудової міграції з України. Змінилися пріоритети для донорів, які стали фокусуватись на допомозі внутрішньо переміщеним особам (ВПО). Крім того, проблема торгівлі людьми з метою сексуальної експлуатації перейшла в трудову експлуатацію, від якої більше потерпають чоловіки, і це призвело до зниження масштабів інтервенцій тих донорів, до мандату яких належать питання захисту прав жінок та протидія гендерно зумовленому насильству.

⁸⁷ Партнери. Програма протидії торгівлі людьми. Представництво МОМ в Україні. URL: <http://www.stoptrafficking.org/uk/partners#contacts>

Висновки

Аналіз українського законодавства показує зростання ролі ГО у впровадженні державної політики у сфері протидії торгівлі людьми. На практиці ГО виступають саме тими структурами, які безпосередньо працюють над протидією торгівлі людьми на місцях і максимально наближені до представників груп ризику. Серед основних напрямів діяльності таких об'єднань – інформаційні кампанії та превентивна робота з цільовими групами та широким загалом населення щодо попередження ризиків потрапляння в ситуації торгівлі людьми, моніторинг виконання відповідних державних програм, проведення навчання для залучених спеціалістів профільних міністерств і відомств, підготовка та розповсюдження навчально-методичних матеріалів, дослідницька робота, консультування на «гарячих лініях» і надання різних видів допомоги постраждалим від торгівлі людьми. Як правило, основними донорами українських ГО виступають міжнародні організації та агенції міжнародного розвитку; роль держави у фінансуванні їх діяльності залишається незначною, незважаючи на реалізацію цільових державних і регіональних програм. Тому існує потреба в більш тісній і регулярній співпраці з державними установами, взаємній координації дій і пріоритетів, підвищенні рівня імплементації пропозицій ГО в рамках державних програм, спрощення доступу ГО до державного замовлення у сфері надання соціальних послуг постраждалим від торгівлі людьми, розширення практики фінансування заходів за рахунок громадських бюджетів.

На жаль, аналіз відкритих джерел щодо діяльності ГО у сфері протидії торгівлі людьми засвідчує низьку активність цих об'єднань у висвітленні результатів власної діяльності та брак інформації про ініціативи ГО для широкої громадськості. Незначна кількість ГО мають власні веб-сайти. Крім того, більшість з існуючих Інтернет-ресурсів не надто дружні, з точки зору користувачів інформації, а їх зміст не оновлюється на постійних засадах. Хоча деякі ГО публікують інформацію про проведені заходи на сторінках соціальних мереж (переважно Facebook), стан наповнення цих ресурсів (застарілі публікації, незаповнені сторінки, неактуальні посилання), а також специфіка подання даних (відсутність можливості створення тематичних розділів) не дозволяють скласти цілісне уявлення про роботу ГО в історичній ретроспективі.

РОЗДІЛ 4. УСПІХИ ТА ПРОБЛЕМИ В ДІЯЛЬНОСТІ ВІТЧИЗНЯНИХ ГРОМАДСЬКИХ ОБ'ЄДНАНЬ З ПИТАНЬ ПРОТИДІЇ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ

4.1. Оцінка організаційного розвитку та поточних проблем у діяльності громадських об'єднань

Оцінка фактичного потенціалу ГО та їх сучасної ролі в реалізації політики протидії торгівлі людьми потребує проведення спеціального дослідження, що має ґрунтуватися на доказовій інформації. Найбільш ефективним інструментом збору таких даних є проведення інтерв'ю з представниками провідних ГО, які працюють в сфері протидії торгівлі людьми, незалежними експертами та фахівцями державних установ, що задіяні до реагування на випадки торгівлі людьми. Реалізація такого опитування дозволить краще зрозуміти роль, яку відіграють ГО в Україні в сфері протидії торгівлі людьми, виявити проблеми та виклики, з якими вони можуть стикатись у власній діяльності, та обґрунтувати перспективні напрями розбудови їх потенціалу та посилення впливу на формування національної політики.

Відповідно, в рамках дослідження були розроблені інструменти опитування, що мали на меті зібрати інформацію про діяльність ГО, а також розвиток їх взаємодії з державними установами та іншими партнерами для визначення найактуальніших проблем та оцінки успішних практик. Зокрема, були розроблені стандартизовані опитувальники для проведення напів-структурованих інтерв'ю, до яких долучилися представники ГО, що працюють у сфері протидії торгівлі людьми, у тому числі належать до Всеукраїнської коаліції громадських об'єднань з протидії торгівлі людьми (усього 23 респонденти), державних інституцій, що задіяні до формування та реалізації політики протидії торгівлі людьми (27 респондентів), представники мас-медіа, які активно висвітлюють проблеми торгівлі людьми в Україні (13 респондентів) та незалежні експерти (2 респонденти). Перелік організацій, установ та об'єднань, представники яких були залучені до опитування, представлено в додатку А.

Результати опитування засвідчили **поступову розбудову потенціалу** громадського сектору у всіх регіонах країни. Представники ГО та експерти, які з ними співпрацюють, наголошували на зростанні кількості таких об'єднань, підвищенні професійного рівня фахівців, розширенні обсягів фінансових інвестицій, які спрямовуються на підтримку їх діяльності, та, відповідно, сфер інтересів і впливу. Оцінюючи динаміку розвитку громадського сектору з кінця 1990-х років, експерти наголошували на активізації роботи ГО після прийняття Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо вдосконалення відповідальності за торгівлю людьми та втягнення в заняття проституцією» в 2006 р. На їх думку, після деякого спаду в 2010–2014 рр., упродовж останніх років спостерігається особливий сплеск громадської активності, що супроводжується сталим зростанням сектору та його переходом на якісно новий рівень розвитку:

«У 1998 році не було такого розвинутого громадянського суспільства, і рішення приймалися якось більше закритим колом»;

«У період з 2006 р. по 2010 р., це те, що відбувалося на моїх очах, вони були дуже активно залучені, громадські організації. Десь з 2010 р. по 2014 рік, як на мій погляд, на мої спостереження, був деякий «відкат» назад, не виділялися [кошти] на рівні держави»;

«Останні п'ять років у нас просто суцільний підйом йде, зростає громадська свідомість, люди об'єднуються в якісь рухи, намагаються впливати на ситуацію в країні».

Переважна більшість представників ГО також повідомили про розширення географії діяльності об'єднань протягом останніх років (рис. 4.1.1). Ці зміни пов'язані не лише зі змінами статусу (низка ГО на час заснування провадили діяльність лише на місцевому (переважно міському або обласному) рівні, тому мали статус місцевих організацій⁸⁸), але й фактичним поширенням їх проектів у інших регіонах країни, заснуванням регіональних філій і представництв. З 2014 р. близько половини опитаних ГО працюють на загальноукраїнському рівні, відповідно до положень чинного Закону України «Про громадські об'єднання»⁸⁹, хоча деякі з них так і не перереєстрували установчі документи:

«Діяльність організації поступово розширювалась... Є всеукраїнські проекти, є проекти, орієнтовані переважно на Донбас, є проекти міжнародні, коли ми працюємо з партнерами, – з Росії, Польщі та інших країн».

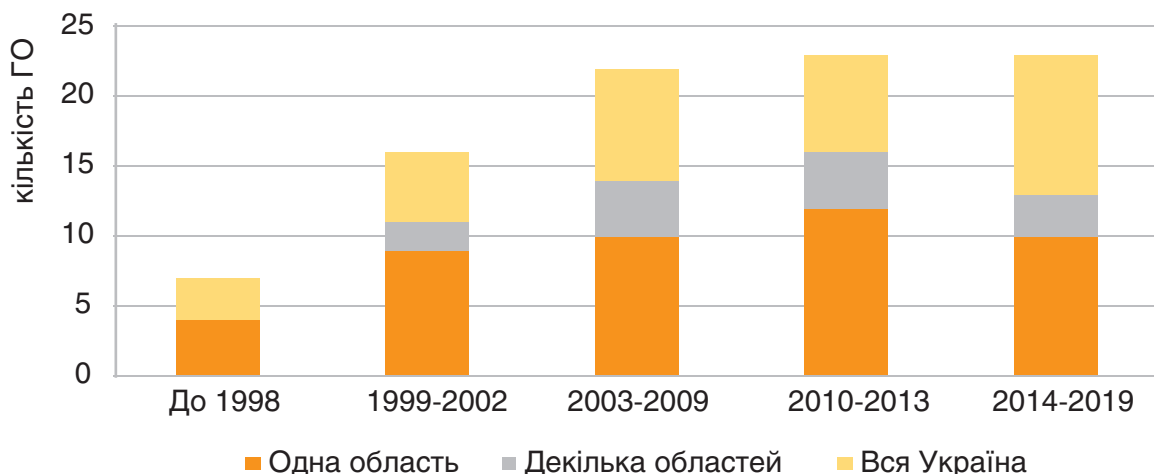

Рис. 4.1.1. Розширення географії діяльності ГО, що належать до Всеукраїнської коаліції громадських організацій, за 1998–2019 рр.

Джерело: опитування представників ГО, N = 23.

⁸⁸ Залежно від території, на яку поширювалася їх діяльність, раніше виділялися міжнародні, всеукраїнські та місцеві громадські організації. Законом України «Про громадські об'єднання» від 02.03.2012 р. відмінено територіальний статус (місцевий, всеукраїнський, міжнародний) для ГО, що надає їм можливість діяти на всій території України.

⁸⁹ Закон України «Про громадські об'єднання» від 02.03.2012 р. № 4572-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17>

В умовах зростання обсягів фінансових ресурсів, що спрямовуються на підтримку громадського сектору, поступово зростає й **диверсифікація джерел фінансування** діяльності ГО, що працюють у сфері протидії торгівлі людьми (рис. 4.1.2). Хоча основні ресурси забезпечуються за рахунок міжнародної донорської допомоги, багато з них досягли успіхів у залученні бюджетних ресурсів за рахунок соціального замовлення (кошти державного та місцевих бюджетів) або співфінансування. Крім того, деякі з ГО визнають, що бюджетні ресурси поступово стають постійним джерелом їх фінансування, хоча розмір асигнувань залишається незначним:

«90% коштів дають донорські організації, у межах 10% – обласний бюджет... Ну, можливо, ще декілька відсотків за рахунок членських внесків, пожертв, спонсорів»;

«Вже третій рік поспіль нам виділяються невеликі кошти з обласної цільової програми з протидії торгівлі людьми. Там невеликі кошти – 19 тисяч, цього року 25 тисяч. Ну і на конкурсній основі, оголошуються конкурси для громадських організацій, там також до 30 тисяч суми бувають».

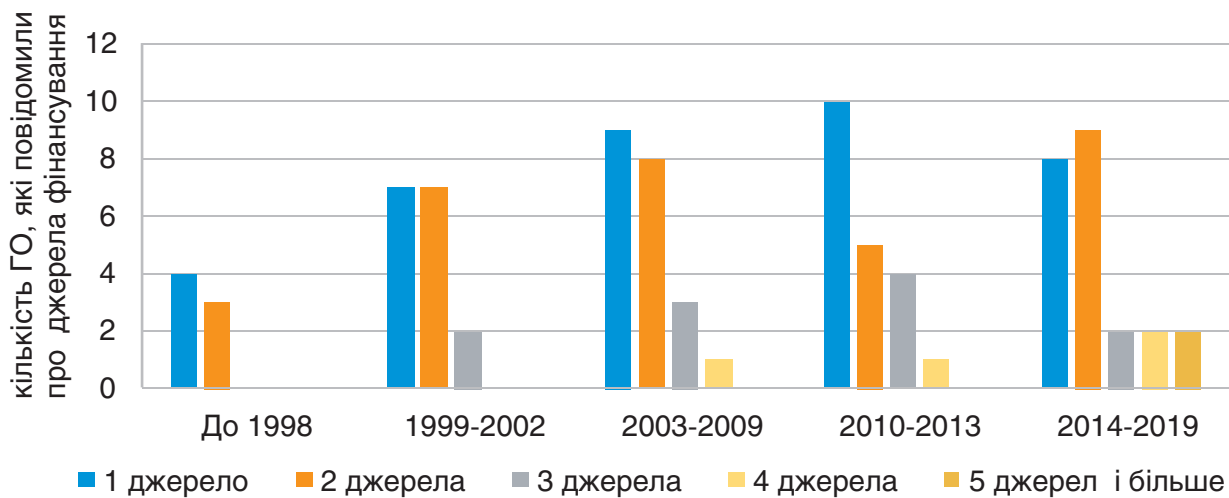

Рис. 4.1.2. Диверсифікація джерел фінансування ГО, що належать до Всеукраїнської коаліції громадських організацій, за 1998–2019 рр.

Джерело: опитування представників ГО, N = 23.

Деякі ГО повідомляють про досвід підтримки з боку бізнесових структур (мобільних операторів, ІТ компаній тощо), хоча в розвинутих країнах існують успішні практики фінансової підтримки організацій, які працюють у сфері протидії торгівлі людьми, у рамках програм корпоративної соціальної відповідальності, надання контрактів на постачання послуг, замовлення тематичних тренінгів і проведення інформаційних заходів для власних співробітників і широкого загалу. Деякі з ГО згадували про співпрацю з підприємствами у наданні можливостей професійного навчання та подальшого працевлаштування постраждалих від торгівлі людьми:

«Бізнес-структури, якщо це соціально-відповідальний бізнес, то на прикладі нашої організації вони надають кошти для друку інформаційних матеріалів для ідентифікації, самоідентифікації постраждалих осіб. Вони можуть взяти на роботу осіб, які постраждали від торгівлі людьми, і навіть такі були, що люди не мали кваліфікації потрібної для цього роботодавця і за кошт роботодавця відбувалася перекваліфікація цих осіб і, звичайно, потім працевлаштування» (представник ГО).

До позитивних практик, які запроваджують ГО, слід віднести розвиток інноваційних форм соціального підприємництва:

«У нас засноване соціальне підприємництво – цехи, які виготовляють продукцію. Продаємо, а прибуток спрямовуємо на соціальні потреби нашої громади або організації»;

«Ми створили швейне підприємство, де навчаємо працювати жінок, які перебувають у складних життєвих обставинах, яким складно влаштуватися на іншу роботу. Це й ті жінки, які постраждали від торгівлі людьми, домашнього насильства, й ті, які пережили тяжкі захворювання, мають інвалідність».

Незважаючи на суттєве зростання обсягів міжнародної технічної допомоги, що спрямовується на розвиток громадянського суспільства в Україні, представники ГО нарікають на постійні **фінансові проблеми**. Через брак сталого фінансування проектів значна частина ресурсів організацій витрачається на фандрейзингову діяльність, підготовку проектних заявок і подальший менеджмент проектів:

«Ми державним бюджетом не користуємося. Ми фактично пишемо постійно проекти і за рахунок донорської підтримки їх реалізуємо» (представник ГО).

Брак фінансових ресурсів відзначається ГО як найважливіша проблема впродовж усього періоду дослідження (1998–2019 рр.). Водночас, відповідно до відповідей представників ГО, найбільші проблеми з фінансуванням проектів у сфері протидії торгівлі людьми спостерігалися протягом 2003–2013 рр., в наступні роки ситуація дещо покращилася (рис. 4.1.3).

В умовах обмеженого фінансування зростає й актуальність високої конкуренції за отримання грантового фінансування між ГО, які працюють у тих самих сферах діяльності або з однаковими цільовими групами:

«Раніше було лише декілька організацій, і конкуренції такої не було. Зараз більше. Більш конкурентне середовище серед ГО. Це стосується проектів, це стосується якоїсь підтримки фінансової, яку надають одні й ті самі донори» (експерт, державна установа).

Ця проблема неодноразово піднімалася респондентами, які також наголошували на слабкому зв'язку між різними об'єднаннями громадян, небажанні координувати власні пріоритети, інформувати інші організації про поточні активності та нові плани, а також брак солідарності та порозуміння між громадськими активістами.

Крім поточних проблем, фрагментарність фінансування визначає й відсутність довгострокового стратегічного планування в діяльності ГО, оскільки тематики, потреби суспільства та форми виконання не завжди збігаються з пріоритетами донорів. Тож, ГО вимушені переключатися між різними напрямками діяльності, аби залучити додаткові кошти. На організаційний розвиток донори, як правило, взагалі не виділяють коштів.

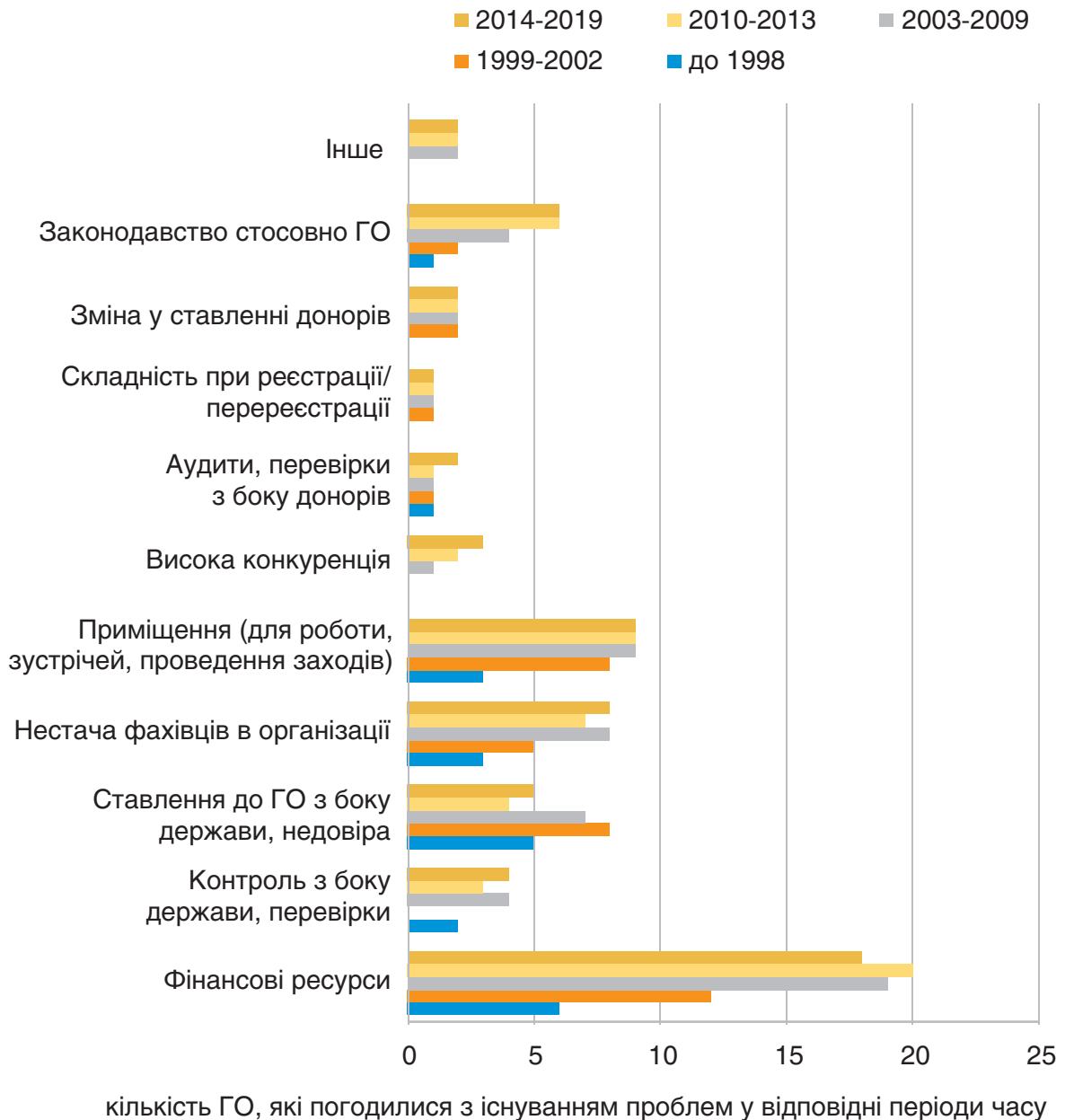

Рис. 4.1.3. Основні проблеми, з якими стикалися ГО, що працюють у сфері протидії торгівлі людьми, протягом 1998–2019 рр.

Джерело: опитування представників ГО, N = 23.

Несталість фінансування громадського сектору призводить до **кадрових проблем**. Через відсутність постійного штату співробітників у багатьох ГО, через що необхідні фахівці залучаються лише відповідно до потреб конкретних проектів, на умовах тимчасових договорів. Ця проблема залишається актуальною для третини ГО, які були

охоплені дослідженням, незважаючи на постійну підготовку нових експертів; на жаль, з часом ситуація не покращується (рис. 4.1.3). Як наслідок, лише в декількох найбільших організаціях працюють скоординовані команди фахівців, які володіють різноплановою експертизою та мають необхідний досвід роботи:

«У нас штатних працівників немає. Ми працюємо в рамках проектів, тобто у нас штату немає. Штат є тільки у великих організаціях, які мають довготривалі проекти»;

«Є проект – є працівники, немає проекту – тільки як волонтери».

Водночас багато респондентів, які представляли громадський сектор, зазначали про можливість оперативного залучення значної кількості волонтерів, які зацікавлені у вирішенні проблем на рівні місцевих громад і можуть надавати безкоштовну підтримку в реалізації потрібних ініціатив:

«За потреби ми можемо залучити і 100, і 200 волонтерів під конкретні проекти... Було таке, що й 400 людей співпрацювали з нами на рівні області безкоштовно, на волонтерських засадах».

Внаслідок цих причин переважна більшість опитаних ГО не могли оцінити особливості власного організаційного розвитку, оскільки їх представники не володіли систематизованими даними щодо динаміки штату співробітників, їх фахового рівня, особливостей професійного розвитку. Окрему проблему становить і висока плінність кадрів, що стримує діяльність ГО та визначає потребу в постійному пошуку нових фахівців, їх навчанні та професійній підготовці:

«Фахових співробітників досить складно знайти, щоб мали і знання, і практичний досвід. А головне, щоб були готові працювати в наших умовах, коли фінансування постійного немає, а робота має виконуватися весь час. Люди ж потребують допомоги і вночі, і у вихідні дні»;

«Працівники роз'їжджаються, влаштовують своє життя в інших регіонах. Хтось одружився, дітей народив, молодь – вона ж не стоїть на місці. Але це дуже виснажливо було, навчати їх, кожного тижня збирати... Це навантаження було додаткове – у вихідні дні – організувати цих людей, навчати тощо. Проте, коли я побачила результативність їх роботи – ну, не настільки вона була високою, скільки було вкладено ресурсів».

Інакше кажучи, значною проблемою для ГО є те, що витрачаються великі ресурси, як часові, так і людські, для навчання персоналу, на які донори не виділяють кошти, а люди, отримавши знання та досвід, йдуть з організацій (переходять у міжнародні агенції, на державну службу, до бізнес-структур, донорських організацій тощо).

Важливим бар'єром для **організаційного розвитку** невеликих ГО визнається відсутність власної матеріально-технічної бази (приміщення, офісного обладнання, засобів зв'язку, можливості постійно підтримувати Інтернет-ресурси або телефонні лінії):

«Не всі ГО мають власне приміщення... Щодо надання соціальних послуг, то є обов'язковою умовою свій ресурс: приміщення, людські ресурси, обладнання. Якщо ви хочете на цьому ринку працювати, то ви повинні мати місце, де ви ці послуги надаєте»;

«На жаль, у нас немає можливості постійно оновлювати Інтернет-сторінку, викладати там новини різні, заходи... Чесно кажучи, навіть річні звіти не можемо нормально підготувати, оскільки це ж і макетування, і верстка повноцінна має бути. На це потрібно шукати спеціальний проект, щоб передбачити кошти, а є багато інших нагальних потреб».

Додаткові виклики для ГО, які не мають постійного штату, у тому числі досвідчених фінансових або адміністративних менеджерів, пов'язані з необхідністю ведення фінансової документації та звітування до відповідних контролюючих органів державної влади. До того ж, різні донори, які надають підтримку ГО, мають власні вимоги до **ведення фінансової звітності та адміністрування проектної документації**, які часто не збігаються з вимогами національного законодавства. Вимоги донорів збільшилися: наявність обов'язкового переліку політик організації (кадрова, тендерна, фінансово-організаційна, антикорупційна, тренінгова тощо), форми описової та фінансової звітності; більш жорсткими стали перевірки донорського аудиту. Невеликим ГО, які не мають значного організаційного потенціалу, досить складно розбудовувати власну спроможність відповідно до численних політик, що просуваються міжнародними організаціями (зокрема, фінансово-організаційної, «зеленої», корпоративної, антикорупційної, тендерної, стосовно роботи з мас-медіа, «етичного кодексу», «правил поведінки» та антидискримінаційної), на наявність яких звертають увагу донори.

Серед позитивних тенденцій слід зазначити визнання ролі ГО з боку державних установ, оскільки деякі з респондентів згадували про недовіру з боку держави до їх діяльності на початку 2000-х років. Водночас останні зміни законодавства щодо ГО іноді оцінюються критично, зокрема в частині механізму розвитку соціального підприємства:

«Дуже тонка межа – коли ГО, яка займається соціальним підприємством, може втратити статус неприбутковості... над цим треба попрацювати ще».

Певний відбиток на можливостях організаційного розвитку ГО залишило й розгортання війни на Сході України та втрата частини території країни. Об'єднання, які мали розгалужені регіональні мережі, повідомляли про втрату регіональних представництв на окупованих територіях і неможливість підтримання зв'язку:

«У Донецьку та Луганську у нас були дуже потужні організації... Дві організації ми втратили, і мабуть людей 20, не менше, в кожній із них у нас працювало ... І Крим, у нас ще в Криму було дві організації! У Бахчисараї і в Сімферополі, офіційно зареєстровані. У Бахчисараї у нас були кримські татари, а в Сімферополі – українці. Так ми втратили одразу чотири організації»;

«Ви знаєте, деякі з наших активістів переїхали з непідконтрольних територій, працюють зараз тут з нами. Але ж деякі залишилися там, і співпрацювати з ними зараз немає можливості».

4.2. Розвиток співпраці громадських об'єднань з державними установами

Оцінюючи розвиток співпраці ГО та державних установ, всі респонденти наголошували на посиленні координації протягом останніх років і ділилися виключно позитивними враженнями:

«Якщо років 10–15 тому до громадських організацій державні органи ставилися не дуже приязно, то сьогодні – вони наші надійні партнери. Мені здається, що вони в деяких питаннях мають навіть більше можливостей, ніж держава. Не знаю, як в інших регіонах, але ми практично весь час «на телефоні» з нашими ГО – обговорюємо актуальні проблеми, радімося, плануємо спільні заходи» (експерт, представник ОДА).

Стабільно зростає й кількість ГО, які прагнуть формалізувати співпрацю з державними установами та іншими партнерами, укладаючи меморандуми та угоди про співпрацю. Переважна більшість опитаних повідомили про наявність формальних угод з міжнародними організаціями, державними установами, іншими ГО (рис. 4.2.1). Водночас має посилюватися співпраця з бізнесовими структурами, оскільки про постійну співпрацю повідомили лише п'ять з опитаних ГО.

Якщо протягом 1999–2003 рр. лише шість ГО входили до складу міжвідомчих робочих груп, координаційних рад, які займалися питаннями торгівлі людьми у різних областях України, то на момент дослідження всі опитані ГО повідомили про повноцінну участь у роботі таких структур (рис. 4.2.2).

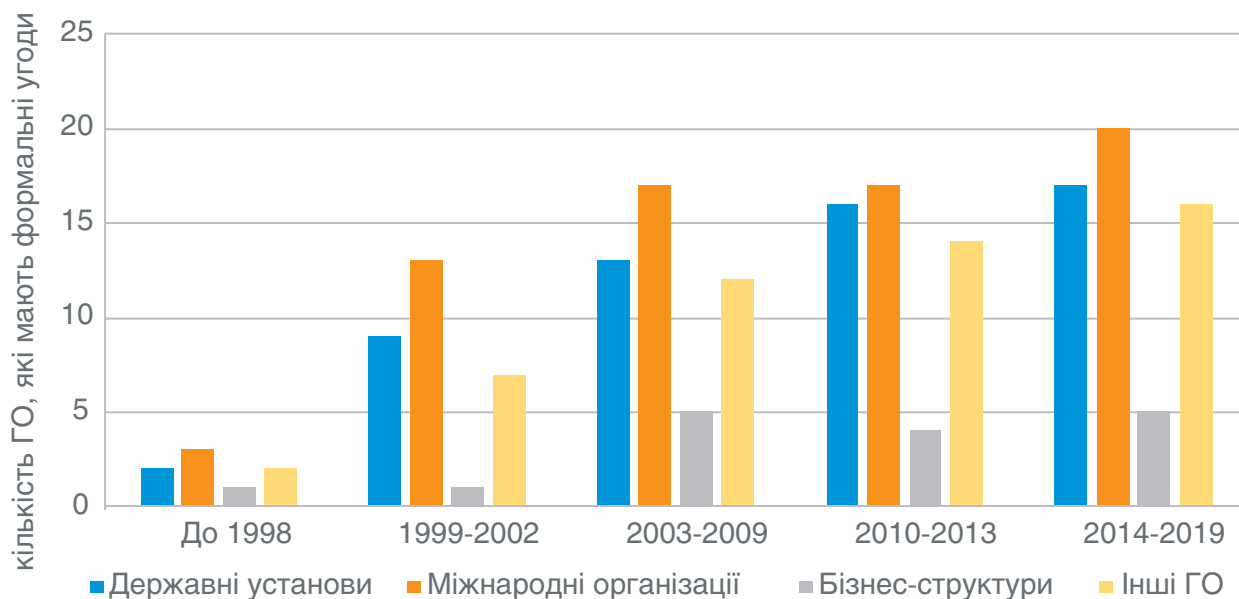

Рис. 4.2.1. Розвиток партнерства ГО, які працюють у сфері протидії торгівлі людьми, з іншими суб'єктами взаємодії за 1998–2019 рр.

Джерело: опитування представників ГО, N = 23.

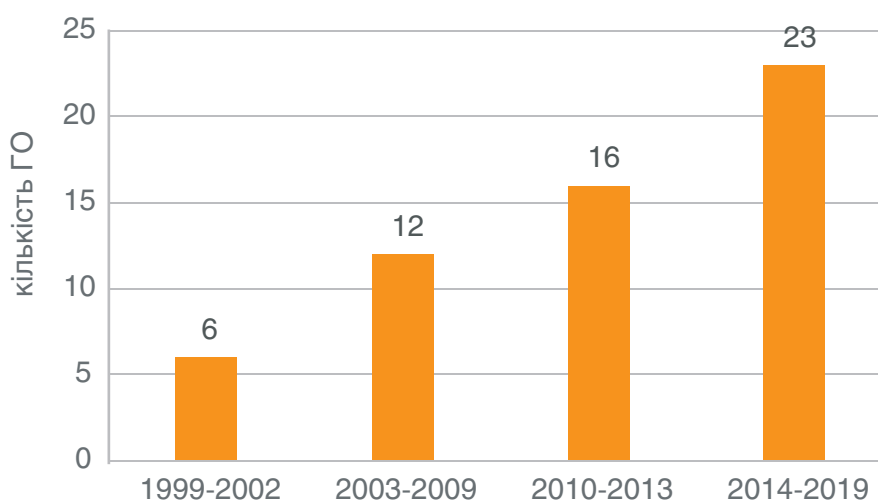

Рис. 4.2.2. Кількість ГО, які беруть участь у міжвідомчих робочих групах, координаційних радах та інших структурах

Джерело: опитування представників ГО, N = 23.

Представники ОДА наголошували, що ГО в їхніх регіонах виступають **повноцінними членами координаційних рад** з питань сім'ї, гендерної рівності, демографічного розвитку, попередження насильства в сім'ї та протидії торгівлі людьми, активно долучаються до співпраці за різними напрямками:

«У нас утворено обласну міжвідомчу раду з питань сім'ї, гендерної рівності та протидії торгівлі людьми. Відповідно, представники ГО входять до цієї ради. Ми постійно проводимо з ними засідання, тренінги, семінари (наприклад, для посадовців, відповідальних за проведення процедури встановлення статусу осіб, які постраждали від торгівлі людьми). Це стосується всієї області. Також проводимо з ними інші масові заходи, різноманітні акції. Наприклад, проведено було регіональний форум... Також проводимо разом інформаційні кампанії з питань протидії торгівлі людьми. Тобто, висвітлюємо систематично свою роботу в друкованих ЗМІ, на сайтах»;

«Представники ГО виносять на обговорення актуальні питання: наприклад, щодо торгівлі людьми остання у нас була координаційна рада, на якій порушувалося питання щодо здійснення виїздів за місцями проживання ідентифікованих громадян, які постраждали від торгівлі людьми; ми розробляємо з ними маршрути, їздимо, опитуємо цих людей»;

«ГО – повноцінні члени наших дорадчих органів. Працюють, надають рекомендації, висловлюють свою думку, обговорюють питання, які в плановому порядку виносяться на розгляд координаційної ради. Організують навчання для членів координаційної ради. Інформують про ту роботу, яку проводять самі організації. Їхня думка щодо питань, які розглядаються, теж є важливою для прийняття рішень. Думка громадського сектору, громадянського суспільства для нас є дуже важливою, щоб приймати рішення, гармонійні рішення, які враховують всі аспекти діяльності».

Опитані представники ГО також досить позитивно оцінюють роботу координаційних рад (в середньому – на 4 бали за 5-бальною шкалою), проте наголошують, що у співпраці були певні прогалини. Особливо в певні періоди часу, коли робота рад призупинялася. Серед проблемних аспектів вони називають недостатнє лобювання необхідних інституційних змін, фінансування в рамках обласних програм, інертність тощо. Переважна більшість опитаних (19 із 23-х респондентів) зазначила, що їх ГО регулярно надають пропозиції щодо вдосконалення національного законодавства, моніторингу державної політики у сфері торгівлі людьми, підготовки звітів і розробки програм протидії торгівлі людьми. Практично всі вони визнали, що їх пропозиції зазвичай враховуються.

Фахівці ОДА також зазначали, що пропозиції ГО зазвичай враховуються в процесі опрацювання **нових нормативних актів і розробки регіональних програм:**

«Наприклад, до нас заходить певний нормативний документ, і при розробці його на обласному рівні, тобто підготовці обласного плану заходів,.. ми залучаємо ГО, які надають дуже вагомні пропозиції. Ці пропозиції ми включаємо».

Представники ГО повідомляли про суттєве розширення напрямів роботи у сфері протидії торгівлі людьми протягом 1998–2019 рр. (додаток Б). Найпоширенішими напрямками були **просвітницька та інформаційна діяльність**, зокрема з представниками груп ризику, проведення навчання та тренінгів для фахівців, адвокаційні зусилля, тобто привернення уваги суспільства до проблеми торгівлі людьми, вплив на думку громадян. Саме такі ініціативи вважаються опитаними експертами найуспішнішими:

«ГО працюють на потребу суспільства. Як тільки з'являється необхідність у поширенні інформації або навчанні якоїсь цільової групи, або наданні допомоги, ГО проводить відповідні скринінги, дослідження й активізує свою діяльність у цьому напрямі. Це стосується торгівлі людьми. Коли ми розпочали – власне, ми для цього і об'єднувалися, щоб зменшити ризики потрапляння в торгівлю людьми та сприяти урегулюванню міграційних процесів. Згодом – і домашнє насильство, і булінг. Це – звернення громадян, аналіз ситуації, в тому числі репостів ЗМІ та повідомлень від офіційних представництв, на зразок поліції та соціальних служб» (представник ГО).

Деякі з опитаних експертів, які працюють на регіональному рівні, відзначали ефективність діяльності ГО в **ідентифікації постраждалих від торгівлі людьми** та перенаправленні їх до державних установ:

«Ми впроваджуємо на території нашої області механізм перенаправлення. Тобто, ГО, коли виявляють таких осіб, які постраждали від торгівлі людьми, перенаправляють до відповідальної особи, яка відповідає за проведення процедури. І, так само, ми перенаправляємо для надання допомоги таким особам саме громадським об'єднанням» (експерт, представник ОДА);

«Минулого року в області було порушено кримінальну справу, коли виявлено дуже велику кількість постраждалих, які працювали в сільському господарстві. Наша ГО вирішила питання щодо розміщення, надання матеріальної допомоги, всебічної підтримки цих осіб. Перенаправляли до нас, ми проводили процедури встановлення статусу для них, а далі вже центри соціальних служб працювали, вирішували їхні нагальні питання,.. наприклад, по відновленню паспорта. Саме наша ГО їх прийняла, розмістила, надала матеріальну допомогу та перенаправила далі» (представник ГО).

Дещо менше ГО повідомляли про залучення до розробки законодавства та здійснення моніторингу державної політики, надання правової, соціальної та психологічної підтримки особам, які постраждали від торгівлі людьми (додаток Б). Лише 16 із 23-х опитаних повідомили, що вони долучаються до проведення досліджень, 14 із них сприяють постраждалим отримати тимчасове проживання (притулок, соціальну квартиру), 11 ГО зазначили, що певним чином підтримують роботу «гарячих ліній».

ГО наголошують на суттєвому **розширенні цільових груп населення**, з якими вони працювали в рамках власних проєктів протягом 1998–2019 рр. Нині представники всіх об'єднань відносять до власних цільових груп осіб, які постраждали від торгівлі людьми та представників груп ризику, фахівців різних профілів, які працюють у сфері торгівлі людьми, в тому числі дітьми (додаток В). Дещо менша кількість ГО працює також з особами, які постраждали від домашнього або гендерно-зумовленого насильства. Менше половини опитаних серед власних цільових груп зазначили також працівників(ниць) секс-бізнесу, представників етнічних меншин. Декілька ГО надають також послуги людям, які живуть з ВІЛ. З 2014 р. всі опитані ГО працюють з внутрішньо переміщеними особами (ВПО), які стали однією з пріоритетних цільових груп населення, зважаючи на розгортання війни на Сході України та формування масштабних потоків вимушеного переселення.

Високі оцінки фахівців державних установ отримали результати проведення ГО тематичних тренінгів, навчань для спеціалістів різного профілю:

«У них виходять тренінги прекрасно, вони діляться своїм досвідом, знаннями»;

«Ви знаєте, у нас кожен фахівець працює за вузькою спеціалізацією. Нам бракує широкого погляду на проблему, нових даних, аналітики. Із цим нам допомагають як раз ГО, наводять конкретні приклади зі своєї діяльності, ми їх розбираємо, аналізуємо. Робимо висновки, як краще будувати свою роботу»;

«Громадські об'єднання можуть організовувати обмін досвідом між різними регіонами, різними групами щодо роботи в цьому напрямі».

Пріоритетними цільовими групами, для яких ГО проводять спеціальні тренінги та навчання, є представники поліції, служб зайнятості та соціальні працівники. Про роботу з цими групами фахівців повідомили практично всі опитані ГО. При цьому вони залишалися пріоритетними у всі періоди часу, що були охоплені даним дослідженням (додаток Г). Близько половини опитаних зазначають про досвід проведення навчань для медичних працівників, представників служб у справах дітей, ЗМІ, інших ГО. Серед інших цільових груп зазначають представників місцевих органів влади, закладів освіти, психологів тощо.

Опитані експерти визнають, що ГО мають належний потенціал для проведення тренінгів з різними цільовими групами – не лише посадовцями, але й вразливими категоріями населення, дітьми та молоддю, ВПО, іншими особами, які стикаються з підвищеними ризиками потрапляння в ситуації торгівлі людьми. Доступність подання інформації, використання інтерактивних підходів у навчанні, володіння навиками у сфері психології та комунікації надають можливість працювати з різними групами населення та широким загалом.

Водночас були окреслені й певні прогалини в організації тренінгів, які стосуються організаційних моментів і комунікації, попереднього узгодження навчальних програм, запрошення слухачів:

«Як постійна відвідувачка тренінгів, я іноді спостерігаю таку річ: не завжди запрошують саме тих людей, яким дійсно потрібна ця інформація. Часто приходять сторонні люди, які взагалі не «в темі», яких надсилають просто так, «для галочки»»;

«ГО вирішують питання щодо приміщення, проводять тренінг. Проте всіма організаційними моментами щодо формування груп для проходження тренінгів займаємося ми. З огляду на велике навантаження на органи соціального захисту, нині це майже неможливо. Це займає дуже багато часу, і я вважаю, що все ж таки ГО, якщо вони ініціюють проведення тренінгів, повинні самі запрошувати людей, а не перекладати це «на плечі» органів державної виконавчої влади»;

«Ми дуже хотіли би [заздалегідь] розуміти, що це за тренінги, яка програма проведення. Щоб не було так, що ми організували групу, прийшли, і тільки там почали розуміти, для чого нас сюди запросили. Крім того, ми як департамент соціального захисту населення щороку організуємо навчання з врученням сертифікатів державного зразка».

Винними у таких ситуаціях іноді є саме керівники установ, оскільки саме вони вирішують кого відрядити, а це можуть бути не ті спеціалісти, на яких спрямовано навчання.

Ще більш дискусійними виявилися експертні оцінки рівня та якості організації громадськими об'єднаннями **моніторингу політики у сфері протидії торгівлі людьми**. У цьому контексті експерти, які працюють в ОДА, позитивно виокремлювали переважно великі організації, які працюють у цій сфері багато років та мають розроблені інструменти такої оцінки:

«У нас ГО проводила моніторинг. Вони моніторили роботу державних структур саме у сфері протидії торгівлі людьми. Досить активно вони її проводили. Виїжджали в районні державні адміністрації з моніторинговими візитами»;

«У них розроблені анкети, які вони розсилають працівникам поліції, ці анкети щороку заповнюються для вивчення і здійснення моніторингу»;

«Так, «Ла Страду» я можу оцінити на дуже високому рівні, оскільки там фахівці, які і моніторингом, і всією цією роботою займаються дуже багато років. Там юристи кваліфіковані, певний науковий рівень, все якісно проводиться... А в інших організаціях, там не завжди є такі люди, з науковою підготовкою, вони більше працюють як практики».

Опитані представники ОДА визнають вагомість тієї додаткової фінансової підтримки заходів щодо протидії торгівлі людьми на місцевому рівні, яку можуть забезпечити саме ГО, завдяки власній фандрейзинговій діяльності:

«Вони дуже суттєво нам допомагають з фінансової точки зору. Для проведення будь-якого заходу потрібні хоч якісь кошти. Якщо в місцевих бюджетах це є проблемне питання, то саме ГО нам надають таку допомогу. І спільно з ними ми проводимо ряд заходів. Це і є наша співпраця... Сьогодні вже вони нам допомагають у вирішенні цих проблемних питань».

Експерти зазначають, що сьогодні саме державні органи зацікавлені в співпраці з ГО, зважаючи на вищий рівень довіри з боку громадян та їх наближеність до цільових груп населення:

«Ступінь довіри [громадян до ГО] сьогодні є вищим, ніж до державних установ. Організації, які працюють з вразливими групами, дуже добре знають своїх клієнтів і клієнток. Вони вміють комунікувати з людьми і вони дуже гнучкі. Якщо, скажімо, така махіна, як Національна поліція або Міністерство соціальної політики, мають дуже багато пріоритетів, то організації, які працюють саме у сфері протидії торгівлі людьми, усвідомлюють, що це діяльність організації, тому ресурси і змістовні, і експертні, і часові просто набагато потужніше працюють за таких умов» (експерт, представник мас-медіа).

4.3. Критерії оцінки діяльності громадських об'єднань

Як показали результати опитування представників громадського сектору та експертів, які працюють у цій сфері, нині відсутні чіткі та загальноприйняті критерії оцінювання діяльності ГО, хоча існують показники успішності їхніх проектів і заходів. Водночас опитані фахівці наголошують, що це важливий аспект, а у застосуванні об'єктивних оцінок зацікавлені як самі об'єднання, так і донори, які виділяють кошти на їх підтримку.

Експерти, які представляють державний сектор, зазначали про існування певних стандартів і механізмів оцінювання використання бюджетних коштів, які виділяються на підтримку проектів ГО:

«Якщо ГО отримала підтримку місцевого бюджету, то там є спеціальний механізм оцінювання. Якщо ми будемо співпрацювати з ГО в наданні соціальних послуг, то прописано стандарти, механізми оцінювання. Коли плануєш на рік програму соціального захисту або інші програми підтримки людей, і до цього залучається ресурс, у нас є такий програмно-цільовий метод, який використовується при використанні бюджетів».

Проте ці підходи стосуються переважно фінансових аспектів та аудиту використання коштів (дотримання вимог законодавства при проведенні тендерів, нарахуванні заробітної плати, сплаті податків, забезпеченні прозорості та підзвітності фінансових операцій). Водночас мова має йти про те, наскільки ефективними виявилися реалізовані проекти, якими є їхні соціальні результати, наскільки успішною виявилася співпраця ГО з державними установами:

«Щодо критеріїв, які хочеться ввести до моніторингу, це кількість статусів [осіб, які постраждали від торгівлі людьми], що були встановлені завдяки перенаправленню ГО. Тобто, це буде показник співпраці саме з органами виконавчої влади»;

«Результатом роботи має бути зменшення кількості постраждалих від торгівлі людьми, підвищення доступності послуг та інформації, що допомагатиме людям розуміти ризики».

Водночас опитані фахівці наголошують на важливості застосування не лише кількісних, але й якісних критеріїв оцінювання:

«Критерії – системність, кількість проведених заходів, кількість охоплених осіб такими заходами. Кількісні критерії – це однозначно., але й якість проведення таких заходів. Кожен захід має свої критерії».

Найголовнішим критерієм роботи ГО, на думку багатьох опитаних, має бути рівень довіри громадян до громадського сектору:

«Критеріями мають бути: системність, фаховість і довіра людей»;

«Оцінка – це довіра населення. Якщо населення довіряє ГО, звертається до нього з проханнями або будь чим іншим, то це сама основна оцінка, критерій роботи громадського сектору».

Висновки

Результати опитування засвідчили поступову розбудову потенціалу ГО у всіх регіонах країни, підвищення професійного рівня їхніх фахівців, розширення сфер інтересів і можливостей впливу на національну політику. Переважна більшість респондентів наголошували, що впродовж останніх років відбувається перехід на якісно новий етап розвитку громадянського суспільства, а нові внутрішні та зовнішні виклики, з якими стикається держава, призводять до особливого сплеску громадської активності.

Хоча обсяги міжнародної технічної допомоги, що спрямовується на розвиток громадянського суспільства в Україні, зростають, а джерела фінансування поступово диверсифікуються, представники ГО нарікають на брак сталої підтримки власних проєктів. Значна частина ресурсів організацій витрачається на фандрейзингову діяльність, а можливості довгострокового стратегічного планування обмежуються змінними пріоритетами донорів. Несталість фінансування призводить до відсутності постійного штату співробітників, високої плинності кадрів, необхідності пошуку та навчання нових співробітників, зважаючи на потреби конкретних проєктів. Ситуація ускладнюється й відсутністю власної матеріально-технічної бази багатьох ГО (приміщень, офісної техніки, комунікаційних каналів тощо), неможливістю підтримувати власні Інтернет-ресурси та оновлювати їх зміст. Вагомою прогалиною організаційного розвитку ГО залишається відсутність критеріїв оцінки власної діяльності, ефективності реалізованих проєктів та їхнього соціального впливу, використання системи індикаторів для моніторингу прогресу в досягненні визначених цілей і завдань.

РОЗДІЛ 5. ПРОЦЕСИ ЗМІН: ВИКЛИКИ ЧИ ПЕРСПЕКТИВИ ДЛЯ ГРОМАДСЬКИХ ОБ'ЄДНАНЬ?

5.1. Зміни інтересів, напрямів діяльності та сфер впливу громадських об'єднань ГО

В історичній ретроспективі становлення тематики протидії торгівлі людьми у діяльності вітчизняних ГО було пов'язане з попередженням торгівлі жінками в країнах Центральної та Східної Європи. Відповідно, основною цільовою аудиторією були саме жінки, а завданнями ГО – запобігання потрапляння їх в ситуації торгівлі людьми та надання допомоги постраждалим. Поступово, по мірі того, як зростало усвідомлення комплексного характеру проблеми торгівлі людьми, спектр роботи ГО став поширюватися не тільки на жінок, але й на чоловіків і дітей, окреслилося розуміння вразливості населення певних соціально-демографічних груп. Паралельно, увагу ГО привертали й «супутні», взаємопов'язані проблеми – захист прав постраждалих у випадку дискримінації, домашнього насильства, примусової проституції та сексуальної експлуатації, захист прав дітей тощо. Досить часто виявлялося, що громадський сектор мав більше можливостей оперативного реагування на нові виклики, на виникали в суспільстві, ніж державні установи. Робота цих організацій не регламентувалася жорсткими нормативними актами, внутрішніми розпорядками та інструкціями, необхідністю тривалого погодження рішень у багатьох інстанціях. ГО, особливо ті, які працюють на місцевому рівні, були помітно більше наближені до громадян, тож могли швидко реагувати на їх потреби та отримувати зворотній зв'язок.

У 2006 р. до теми торгівлі людьми додалася тема торгівлі дітьми з метою сексуальної експлуатації, втягнення дітей у порнографію та проституцію. Вже перше дослідження, проведене в 2006 р. за кошти Міжнародної організації ЕКПАТ⁹⁰, показало, що проблема комерційної сексуальної експлуатації дітей і торгівлі дітьми в Україні існує. Наступні дослідження з даної тематики були проведені в 2009 та 2015 роках.

Нові напрями роботи ГО з'явилися й у відповідь на сучасні виклики в державі, пов'язані зі змінами суспільно-політичної та економічної ситуації, збройним конфліктом, запровадженням безвізового режиму з країнами ЄС та зростанням трудової міграції:

«Звісно, ми реагуємо на ці зміни, і це має свій вплив і на нашу політику, і на нашу діяльність» (представник ГО).

⁹⁰ Resources. ECPAT. URL: <https://www.ecpat.org/resources>

Розгортання війни на Сході України та формування масштабних потоків внутрішньо переміщених осіб (ВПО), поява нових контингентів учасників бойових дій, які поверталися додому та намагалися інтегруватися до мирного життя, призвели до активізації роботи ГО з цими категоріями населення. Деякі з опитаних повідомляють і про досвід роботи з визволення військовополонених і громадян України, які незаконно утримуються на території Російської Федерації, надання підтримки їхнім родичам.

Майже всі респонденти повідомили, що їхні ГО долучалися до надання гуманітарної допомоги населенню регіонів, які постраждали від бойових дій, інформаційних і консультативних послуг, юридичної підтримки та соціально-психологічних послуг для ВПО, попередження ризиків потрапляння в ситуації торгівлі людьми тощо:

«Ми почали дуже серйозно займатися миротворчою діяльністю, працюємо багато і в «сірій зоні»;

«У 2014 р. розширилася діяльність, оскільки з'явилися ВПО. У нас почалася війна, і з'явилися учасники бойових дій. Військовополонені з'явилися, які перебували в трудовій експлуатації і в полоні в Донецьку»;

«Коли в 2014 р. у нас з'явилися ВПО зі Сходу України, то почалася робота та проекти з ними. Це і гуманітарна допомога, і соціальна, и розвиток бізнесу, навчання веденню бізнесу, грантова підтримка».

Водночас деякі представники ГО зазначають, що протягом останніх років масштаби роботи за цим напрямом зменшуються, оскільки скорочується попит на їх послуги та зростає конкуренція між організаціями:

«З 2014 р. ми активно працювали з ВПО, зараз вже не працюємо... Важко сказати, чому. Не працюємо, та й не працюємо. Зараз дуже багато ГО з'явилося, в тому числі спеціалізованих, які заснували самі ВПО. Скажімо так: організацій більше, фінансування менше, тому ми повернулися до своїх традиційних напрямів роботи. Це правильно, я думаю» (Дніпропетровська область);

«Ми займалися допомогою ВПО, з 2014 р. по 2018 р., коли це питання було актуальним. Ми працювали з цією цільовою групою: надання гуманітарної допомоги, допомога в адаптації, захист їхніх прав. Нині наші дослідження, фокус-групи не показують, що це гостре й актуальне питання для переміщених осіб. Тому цей напрям перестав у нас працювати» (Полтавська область).

Коли мова заходить про відмову від певних напрямів роботи, представники деяких ГО ділилися негативним досвідом, коли їм доводилося призупиняти роботу важливих для них проектів через зовнішні чинники:

«У 2005–2008 рр. ми були активно задіяні до антикорупційній роботі, очолювали навіть відкритий уряд в Київській області і активно працювали в цій сфері. Пере- стали працювати в антикорупційній сфері з того моменту, коли вийшов закон про обов'язкове декларування організаціями та активістами, які працюють в антикорупційній сфері... Оскільки ми не погодилися з декларуванням, ми просто відмовилися від роботи в цій сфері, хоча працювали тут дуже активно – проводили моніторинг вступних іспитів, видавали посібники, входили до всіх антико- рупційних мереж».

Зрештою, представники ГО добре усвідомлюють, що глобальні виклики, пов'язані з міжнародною кризою біженців, лібералізацію візового режиму з країнами ЄС, також впливатимуть на Україну. Щоб протистояти цим загрозам, вони наголошують на необхідності мережування, створення стратегічних партнерств з іншими об'єднаннями й державними установами та формування міжнародних коаліцій. Не менш важливим завданням вважають вони й підвищення обізнаності щодо міжнародних правових норм і механізмів протидії торгівлі людьми, обмін досвідом з експертами в інших країнах, налагодження з ними постійних комунікаційних каналів. Відповідно, ГО поступово виходять на новий рівень розвитку, володіючи фаховою експертизою та потужним досвідом, та значною мірою впливають на формування порядку денного у сфері протидії торгівлі людьми, розробку та адвокацію важливих ініціатив, представлення інтересів і потреб громадян.

5.2. Сильні сторони та слабкі сторони громадських об'єднань у процесі сучасних трансформаційних змін

В умовах, коли ГО є повноцінними суб'єктами формування та імплементації політики протидії торгівлі людьми на всіх рівнях, важливо розуміти їхні переваги та слабкі сторони, порівняно з іншими учасниками цього процесу. Спрямування зусиль громадського сектору саме на ті сфери та види діяльності, де вони здатні показати найкращі результати, сприятиме розбудові ефективного та скоординованого механізму протидії, підвищенню якості послуг, які надаються громадянам, та зменшенню масштабів торгівлі людьми в Україні.

Сильні сторони ГО пов'язані з більшою незалежністю управлінських рішень, використанням більш гнучких форм зайнятості працівників, хоча донори вимагають наявність багатьох регламентних документів, політик. Сьогодні ГО володіють значним практичним досвідом надання допомоги та захисту прав постраждалих від торгівлі людьми, добре обізнані у відповідних положеннях законодавства, спроможні залучати висококваліфікованих фахівців і численних активістів для реалізації власних заходів, володіють важливими комунікаційними навиками для мережування з партнерами та успішно опановують нові форми поширення інформації (соціальні мережі, блоги, Інтернет-канали тощо).

Респонденти, що були опитані в рамках цього дослідження, зазначають такі сильні сторони ГО, як професіоналізм та експертизу, практичний досвід, мобільність і швидкість реагування, незаангажованість, ентузіазм і відданість власній справі:

«Вони гарно володіють законодавством у цій сфері, вони дуже вдало вміють застосувати критерії щодо виявлення постраждалих осіб» (експерт, представник ОДА);

«Високий професіоналізм, небайдужість, швидке реагування на випадки домашнього насильства і професіоналізм, знання, куди перенаправити, як підтримати і супровід. Те, що є дуже важливим. Вони супроводжують достатньо довгий час людей, які потерпають» (експерт, член регіональної координаційної ради);

«Безпосередньо сильні сторони громадських об'єднань – це обізнаність. Насамперед, цим займаються люди, які переймаються проблемами. Вони вдень, вночі, і о 5-й ранку готові їм допомогти людям» (експерт, представник ОДА);

«В них немає дуже багато контролю згори та бюрократичних таких постійних моментів, дозволів, якихось довідок тощо» (експерт, представник ОДА).

Опитані експерти наголошують, що до переваг ГО належить їх наближеність до громадян, через що вони добре розуміють їх потреби та загрози, з якими можуть стикатися пересічні люди:

«Це – інформування, насамперед, людей стосовно небезпек, які є непомітними, що стосується протидії торгівлі людьми» (експерт, мас-медіа).

Фахівці зазначають також, що ГО «привносять» в країну міжнародні стандарти та контролюють їх дотримання відповідальними посадовцями. Це пов'язано з реалізацією моніторингової функції, що полягає в постійному аналізі з метою виявлення проблемних аспектів, привернення до них уваги і, відповідно, розроблення рекомендацій і пропозицій щодо покращання роботи національного механізму. ГО також беруть участь у підготовці тематичних альтернативних або «тіньових» звітів щодо дотримання країною міжнародних зобов'язань, тому подання цих звітів дозволяє привернути увагу, в тому числі міжнародної спільноти до проблемних питань.

Водночас, відповідно до оцінок респондентів, ефективність роботи ГО стримується певними організаційними недоліками, що властиві саме громадському сектору. До таких прогалин експерти та представники самих ГО віднесли брак системності роботи, довгострокового стратегічного планування, брак навиків ведення великих проєктів міжнародного рівня, відсутність постійного штату працівників і високу плінність кадрів. Проте, чи не найбільшим бар'єром для них залишається відсутність сталого фінансування та висока залежність від змінних пріоритетів і потреб донорських організацій:

«Деякі організації бралися за тему протидії торгівлі людьми, але закінчувалися міжнародні проєкти, і вони переставали цим займатись»;

«Якщо проєкт припиняє своє фінансування, ГО не завжди мають можливість знайти кошти для того, щоб продовжити ті проєкти, які були до цього. Проєкти починають існувати десь окремо, десь вони взагалі зникають, хоча вони були дуже дієвими».

Експерти привертають увагу до відсутності вимог до професійної підготовки та кваліфікації працівників ГО, незважаючи на те, що вони можуть залучатися до надання специфічних, чутливих послуг громадянам, що потребують навиків психологічної підтримки, юридичної експертизи, а також дотримання етичних засад:

«Величезна проблема, коли в ГО приходять випадкові люди. Від них часто залежить майбутня доля постраждалих, отримання ними статусу, допомоги... Питання відповідальності за порушення законодавства там бувають... Недостатньо просто бути активним та співчутливим, потрібно добре знати всі тонкощі цього процесу, аби не зашкодити людям» (представник ГО);

«Ринок соціальних послуг потребує ліцензування... Обов'язково! Спеціаліст, якого вони [ГО] мають, має бути сертифікований» (експерт, представник державної установи).

Окремим аспектом цієї проблеми є відсутність добре окресленої спеціалізації різних ГО, які часто намагаються охопити всі можливі види діяльності, що здаються актуальними, замість того, щоб поглиблювати фаховий рівень в окремих сферах:

«Мене вражає,.. коли з'являються організації, які займалися іншими речами, але вони бачать, що це «на вістрі» і починають подавати проект. Я вважаю, допоки в організації немає належної експертизи,.. людей, які працюють та мають репутацію, певні знання, певний досвід роботи з різними гравцями на цьому полі, то треба все ж таки усвідомлювати ці ризики і подаватися бодай в партнерстві з організацією, яка вже займається цим питанням» (експерт, мас-медіа).

На думку фахівців, суттєвою прогалиною організації роботи ГО залишається їх певна «закритість», прагнення «захистити» всю внутрішню інформацію від сторонніх осіб, небажання співпрацювати з колегами, особисті амбіції ключових працівників. Через це мережування ГО відбувається досить повільно, а співпраця не завжди приносить очікувані результати. Це перешкоджає формуванню партнерських стосунків та знижує рівень довіри до ГО як з боку донорів, так і з боку громадян:

«Я можу зрозуміти небажання ділитися фінансовою інформацією... Це природньо. Але коли організації приховують власні ініціативи, плани, ідеї, проводять «закриті» заходи, вибірково запрошують експертів або журналістів, це не сприяє налагодженню зав'язків і партнерств» (представник ГО).

Кабінетний аналіз, що було проведено в рамках цього дослідження, показав, що ГО дійсно приділяють мало уваги оприлюдненню результатів власної діяльності – у відкритому доступі досить складно знайти матеріали звітів, програми тренінгів, повідомлення про активності організацій у сфері протидії торгівлі людьми. Деякі організації взагалі не мають власних Інтернет-порталів, інші – не оновлюють їх зміст, навіть з мінімальною періодичністю.

Нині слабкою стороною ГО залишається й співпраця зі ЗМІ. Належне висвітлення інформації у мас-медіа потребує значної підготовчої роботи – підготовки прес-релізів, коментарів, редагування статей, організації запрошень для журналістів на інформаційні заходи. Водночас лише деякі, найбільші ГО можуть дозволити собі постійних піарників або речників, які мають стійкі контакти з представниками ЗМІ.

Окремим аспектом інформаційних прогалин є й недостатня увага до зворотного зв'язку з громадянами, чиї інтереси мають представляти ГО. Якщо працівники державних установ зобов'язані реагувати на звернення населення відповідно до чітко регламентованих процедур, у роботі ГО не передбачено таких механізмів.

Водночас самі представники ГО погоджуються, що ефективно впливати на владу можна лише через активну взаємодію зі ЗМІ, об'єднання в асоціації та рухи, звернення до міжнародних організацій та світової спільноти, публічні обговорення нагальних проблем, а також делегування своїх представників на державні посади:

«Я вважаю, що ГО мають бути більш активними. Як рекомендація – потрібно говорити про більшу представленість у міжнародних структурах і більшу «наполегливість», якщо так можна сказати, у співпраці з державними органами» (експерт, представниця Уряду);

«Проблема в тому, що коли йдеться про зміни в законодавстві,.. участь у робочих групах, по-перше, достатньо обтяжлива для представників і представниць ГО. По-друге, дуже часто їхні пропозиції вихолощуються, і немає синергії. Це пов'язано з різними аспектами і стосовно фінансування, і стосовно часової залученості, і стосовно того, що держава апріорі домінує в цих питаннях, і тільки за рахунок втручання донорів і міжнародних організацій це трохи може змінюватися і досягати певного балансу» (експерт, мас-медіа).

Висновки

Незважаючи на деякі недоліки, ГО володіють значними перевагами, що надають їм можливість впливу на формування та реалізацію політики протидії торгівлі людьми. Сильні сторони ГО пов'язані з незалежністю управлінських рішень і гнучкими формами зайнятості працівників, наближеністю до громадян і високим рівнем довіри населення. Сьогодні ГО володіють не лише фаховою експертизою, але й практичним досвідом надання допомоги та захисту прав постраждалих від торгівлі людьми, добре обізнані у відповідних положеннях законодавства, спроможні залучати численних активістів для реалізації власних заходів, володіють важливими комунікаційними навиками для мережування з партнерами та успішно опановують нові форми поширення інформації (соціальні мережі, блоги, Інтернет-канали тощо).

ВИСНОВКИ

Роль представників громадського сектору стає дедалі більш важливою у забезпеченні сталого, справедливого та інклюзивного розвитку суспільства, що ґрунтується на засадах принципу «нікого не залишати осторонь». Розбудова стратегічного партнерства з організаціями громадянського суспільства поступово визнається пріоритетом урядових структур у досягненні їх стратегічних цілей і завдань. Відповідно до принципів надання підтримки ГО у країнах розширення ЄС (2014–2020 рр.), «участь ГО є ключовим фактором забезпечення належної якості всеохоплюючого законодавства і розробки стабільних принципів політики, які відображають потреби людей та приймаються суб'єктами, яких вони найбільше стосуються»⁹¹. Важливими перевагами сектору є можливість представництва інтересів окремих, незахищених груп населення, швидка мобілізація для вирішення конкретних проблем, налагодження інформаційних каналів і мережування. Сьогодні ГО користуються високою довірою у суспільстві та володіють необхідними знаннями й навичками, незалежною експертизою, що дозволяють їм впливати на процес прийняття державно значущих рішень і розробку національної політики.

Міжнародний досвід демонструє численні приклади побудови успішних та ефективних моделей залучення ГО до організації протидії торгівлі людьми на міжнародному, національному та місцевому рівнях. Розвиток партнерств із державними установами, бізнесовим сектором, а також іншими представниками громадянського суспільства відіграє ключову роль у налагодженні дієвої співпраці. Водночас важливим є надання рівних прав і повноважень, а також можливості їх реалізації усім заінтересованим сторонам, які володіють необхідним досвідом, знаннями та експертизою в протидії торгівлі людьми, запровадження чітких, прозорих та об'єктивних критеріїв визначення потенційних партнерів.

Аналіз українського законодавства, що стосується залучення і ролі ГО та їх активностей показує зростання ролі ГО у впровадженні державної політики у сфері протидії торгівлі людьми протягом останніх двох десятиліть. У вітчизняному інституційному середовищі дедалі більше визнається роль громадського сектору у вдосконаленні та реалізації моніторингу державної політики протидії торгівлі людьми, інформаційно-просвітницькій діяльності та наданні соціальних послуг. Важливо, що змінилося й ставлення до ГО і з боку державних інституцій: громадські об'єднання сьогодні виступають повноцінними учасниками координаційних структур, їх пропозиції враховуються при формуванні національних і регіональних програм протидії торгівлі людьми, а експерти запрошуються до обговорення важливих питань.

ГО є саме тими структурами, які безпосередньо працюють над протидією торгівлі людьми на місцях і максимально наближені до представників груп ризику. Основними напрямками діяльності таких об'єднань є адвокаційна діяльність, участь у розробленні та реалізації державних програм, інформаційні кампанії і превентивна робота з цільовими групами та широким загалом населення щодо попередження ризиків потраплян-

⁹¹ ЄС, Генеральна дирекція з питань розширення, Принципи надання ЄС підтримки ГО у країнах розширення (2014–2020 рр.)(Див.: DG EnlargementGuidelinesfor EU supporttocivilsocietyinenlargementcountries, 2014-2020. URL: http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/civil_society/doc_guidelines_cs_support.pdf).

ня в ситуації торгівлі людьми, моніторинг виконання відповідних державних програм, проведення навчання для залучених спеціалістів профільних міністерств і відомств, підготовка та розповсюдження навчально-методичних матеріалів, дослідницька робота, консультування на «гарячих лініях», моніторинг дотримання принципів недискримінації, уникнення ревіктимізації постраждалих під час доступу до правосуддя, надання повного циклу послуг щодо підтримки та подальшої реабілітації, а також адвокатування створення механізму отримання компенсацій постраждалими від торгівлі людьми та надання інших видів допомоги постраждалим від торгівлі людьми.

Як правило, основними донорами українських ГО є міжнародні організації, посольства та агенції міжнародного розвитку; роль держави у фінансуванні їхньої діяльності залишається незначною, незважаючи на реалізацію цільових державних і регіональних програм, де виконавцями також є ГО. Особливо це відчутно на національному рівні, коли мова йде про державний бюджет. На регіональному та місцевому приклади фінансування ГО існують, хоча не в усіх регіонах. Тому існує потреба в більш тісній і регулярній співпраці з державними установами, взаємній координації дій і пріоритетів, підвищенні рівня імплементації пропозицій ГО в рамках державних програм, спрощення доступу ГО до державного замовлення у сфері профілактичної роботи та наданні соціальних послуг постраждалим від торгівлі людьми, розширення практики фінансування заходів за рахунок громадських бюджетів.

На жаль, аналіз відкритих джерел щодо діяльності ГО у сфері протидії торгівлі людьми засвідчує недостатнє висвітлення ними результатів власної діяльності та брак інформації про ініціативи ГО для широкої громадськості. Незначна кількість ГО мають власні веб-сайти, штатних PR-менеджерів або інших фахівців, які займаються виключно розвитком представленості організації в інформаційному полі, веденням сайту чи сторінки тощо. Основною причиною є брак ресурсів (фінансових і людських) в організації, оскільки така діяльність рідко підтримується донорами. Крім того, більшість з існуючих Інтернет-ресурсів є не надто привабливими, з точки зору користувачів інформації, а їх зміст не оновлюється на постійних засадах. Хоча деякі ГО публікують інформацію про проведені заходи на сторінках соціальних мереж (переважно Facebook), стан наповнення цих ресурсів (застарілі публікації, незаповнені сторінки, неактуальні посилання), а також специфіка подання даних (відсутність можливості створення тематичних розділів) не дозволяють скласти цілісне уявлення про роботу ГО в історичній ретроспективі.

Візуалізація діяльності ГО відбувається недостатньо. У вільному доступі часто відсутні звіти щодо діяльності ГО та результатів реалізованих проектів, інформація про їх участь у складі координаційних рад і робочих груп, а також дані про конкретні пропозиції, які вносяться ГО, ступінь імплементації цих ініціатив. Аналогічна ситуація існує й з інформацією про надання ГО різних видів допомоги постраждалим від торгівлі людьми, про контакти «гарячих» ліній, притулки тощо. На жаль, інформація, яку ГО оприлюднюють у відкритих джерелах, має фрагментарний, описовий та надто загальний характер, що ускладнює можливості користування нею для осіб, які потрапляють в ситуації торгівлі людьми, та інших користувачів даними. Проблема недостатньої візуалізації також пов'язана з браком ресурсів ГО як людських, так і фінансових.

З метою оцінки фактичного потенціалу громадського сектору в протидії торгівлі людьми було проведено опитування представників ГО, які працюють у цій сфері, профільних фахівців державних установ, які залучені до розробки політики протидії, представників мас-медіа та незалежних експертів. Результати опитування засвідчили поступову розбудову потенціалу ГО у всіх регіонах країни, підвищення професійного рівня їх фахівців, розширення сфер інтересів і можливостей впливу на національну політику, розширення цільової аудиторії та бенефіціаріїв. Переважна більшість респондентів на-

голошували, що впродовж останніх років відбувається перехід на якісно новий етап розвитку громадянського суспільства, а нові внутрішні та зовнішні виклики, з якими стикається держава, призводять до особливого сплеску громадської активності.

Хоча обсяги міжнародної технічної допомоги, що спрямовується на розвиток громадянського суспільства в Україні, зростають, а джерела фінансування поступово диверсифікуються, представники ГО нарікають на брак сталої підтримки власних проєктів. Значна частина часових ресурсів організацій витрачається на фандрейзингову діяльність, а можливості довгострокового стратегічного планування обмежуються змінними пріоритетами донорів. Також міжнародні донори висувають все більше вимог для отримання проєктів та їх виконання. Проте досить часто вимоги донорів не є можливим виконати з точки зору обмежень та особливостей національного законодавства, в першу чергу щодо фінансових процедур. Невеликим ГО, які не мають значного організаційного потенціалу, досить складно виграти проєкт, бо існує багато вимог, включаючи численні політики, які запитують міжнародні організації-донори. Крім того, при формуванні напрямків нових проєктів та грантів, донори, як правило, не радяться з ГО, які виклики в суспільстві є нагальними і важливими, і розв'язання яких проблем може взяти на себе ГО.

Несталість фінансування призводить до відсутності постійного штату співробітників, високої плинності кадрів, необхідності пошуку та навчання нових співробітників, відповідно до потреб конкретних проєктів. Ситуація ускладнюється й відсутністю власної матеріально-технічної бази багатьох ГО (приміщень, офісної техніки, комунікаційних каналів тощо), неможливістю підтримувати власні Інтернет-ресурси та оновлювати їх зміст. Певною прогалиною організаційного розвитку ГО залишається відсутність критеріїв оцінки власної діяльності, ефективності реалізованих проєктів та їх соціального впливу.

Незважаючи на ці прогалини, ГО володіють значними перевагами, що надають їм можливість впливу на формування та реалізацію політики протидії торгівлі людьми. Сильні сторони ГО пов'язані з незалежністю управлінських рішень і гнучкими формами зайнятості працівників, швидкою реакцією на проблеми, які виникають у суспільстві, наближеністю до громад, громадян і високим рівнем довіри населення. Сьогодні ГО володіють не лише фаховою експертизою, але й практичним досвідом надання допомоги та захисту прав постраждалих від торгівлі людьми, добре обізнані у відповідних положеннях законодавства, спроможні залучати численних активістів для реалізації власних заходів, володіють важливими комунікаційними навиками для мережування з партнерами та успішно опановують нові форми поширення інформації (соціальні мережі, блоги, Інтернет-канали тощо).

Роль ГО, які працюють у сфері протидії торгівлі людьми та здійснюють іншу правозахисну діяльність, суттєво змінилася протягом останніх 20-ти років: якщо наприкінці 1990-х років вони виконували функції «сторожових собак» (“watchdogs”) на захисті прав людини, які вимагали від урядових структур певних дій у відповідь на тогочасні виклики та контролювали їх виконання, то сьогодні вони є повноправними учасниками процесу формування державної політики та мають вагомий вплив на особливості її імплементації. На сучасному етапі вже державні органи звертаються за експертною та технічною підтримкою до ГО, координують з ними власні заходи та пріоритети роботи.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

Для **розбудови спроможності ГО**, які працюють з проблемою торгівлі людьми, рекомендовано:

- Постійно підвищувати фахову кваліфікацію представників ГО,
- Опанувати працівниками ГО сучасних інструментів моніторингу державних зобов'язань у сфері протидії торгівлі людьми та впливу на формування політики,
- Активно адвокатувати роль ГО як рівноцінних партнерів, в тому числі у формуванні державних політик, стратегічних планів та визначені пріоритетів донорських інституцій,
- Залучати експертів ГО до моніторингу відповідності національного законодавства до міжнародного законодавства, виконання міжнародних зобов'язань та Національних планів та програм, до розробки індикаторів та інструментів виконання завдань та заходів стосовно протидії торгівлі людьми,
- Розширяти навички інформаційної та адвокаційної роботи (вміння формувати ключові меседжі та таргетувати їх для цільових аудиторій, використовувати ефективні стратегії просування пропозицій та захисту інтересів постраждалих осіб),
- Розширяти навички ефективного залучення ЗМІ до висвітлення найактуальніших проблем та кращих результатів діяльності ГО,
- Навчати роботі з дослідницькими даними та статистикою,
- Вміти розбудовувати рівноправні партнерські відносини із державними установами для ідентифікації та наданні допомоги постраждалим від торгівлі людьми,
- Навчатись роботі з донорськими організаціями: міжнародними, бізнесом та місцевими громадами з метою отримання довготривалих проектів для планування стабільної діяльності,
- Розробляти та впроваджувати політики організації,
- Більш широко інформувати громадськість про діяльність ГО (включно за допомогою сайту та активній підтримці його роботи, соціальних мереж, мас-медіа тощо),
- Створювати коаліції, співпрацювати з іншими ГО/

Державним інституціям, які працюють у напрямку протидії торгівлі людьми, рекомендовано:

- Визнати ГО повноправними учасниками формування державної політики держави,
- Залучати фахівці ГО до експертиз, аналізу та написання законодавства, яке б відповідало найкращим зразкам світового рівня, написання Національних Програм та формування державної політики
- Включати в моніторингові групи, моніторингові процеси

- Реагувати на результати оцінки, аналізи моніторингу, які надають ГО при проведенні моніторингової діяльності
- Включати в Координаційні Ради різного рівня (Національний, обласний, місцевий),
- Замовляти соціальні послуги у ГО, такі як профілактична діяльність, правова підтримка постраждалих, соціальний супровід, робота «гарячих» ліній, дослідження, навчання державних службовців та членів територіальних громад/
- Сприяти проведенню заходів, які організовують ГО, якщо така підтримка потрібна.

Додатки

Додаток А

Перелік громадських об'єднань, державних установ та ЗМІ, представники яких були залучені до проведення опитування

Громадські об'єднання:

- 1) ГО «Промінь Дніпро», м. Дніпро;
- 2) ГО «Херсонський обласний центр «Успішна жінка»;
- 3) ЧОГМО «Сучасник», м. Чернівці;
- 4) ГО ФО «Прогресивні жінки», м. Вінниця;
- 5) БО «Світло надії», м. Полтава;
- 6) ГО «Професійна ліга соціальних працівників Сумщини»;
- 7) ЗГЖО «Веста», м. Ужгород;
- 8) Волинське громадське об'єднання «Волинські перспективи», м. Луцьк;
- 9) БФ «Ксена», м. Хмельницький;
- 10) ГО «Школа рівних можливостей», м. Київ;
- 11) ВОПО «Джерело надії», м. Вінниця;
- 12) Чернігівський громадський комітет захисту прав людини;
- 13) ГО «Центр підтримки громадських ініціатив «Чайка», м. Рівне;
- 14) ГПО «Егіда Запоріжжя», м. Запоріжжя;
- 15) ГО Обласна інформаційна служба з актуальних питань жіноцтва, м. Кропивницький;
- 16) Миколаївський фонд «Любисток», м. Миколаїв;
- 17) ГР «Віра, Надія, Любов», м. Одеса;
- 18) НГО «Жіночий інформаційно-консультативний центр», смт. Озерне Житомирської області;
- 19) ГО «Центр «Жіночі перспективи», м. Львів;
- 20) Запорізька обласна громадська організація «Об'єднання психологів та психоаналітиків «Взаємодія»;
- 21) «ТМЖК «Відродження нації», м. Тернопіль;
- 22) Український центр громадських ініціатив, м. Київ;
- 23) ГО «Ла Страда – Україна», м. Київ.

Державні установи:

- 1) Департамент соціального захисту населення Миколаївської ОДА;
- 2) Департамент соціального захисту Закарпатської ОДА, м. Ужгород;
- 3) Координаційна рада з питань сімейної політики, демографії, рівності жінок і чоловіків, попередження та протидії домашнього насильства та торгівлі людьми, м. Одеса;
- 4) Департамент соціального захисту населення Рівненської ОДА;
- 5) Львівський обласний центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді;
- 6) Департамент науки і освіти Харківської ОДА;
- 7) Департамент соціальної та молодіжної політики Вінницької ОДА;
- 8) Департамент соціальної політики Івано-Франківської ОДА;
- 9) Харківський національний університет внутрішніх справ;
- 10) Департамент соціального захисту населення Чернівецької ОДА;
- 11) Департамент соціального захисту населення Херсонської ОДА;
- 12) Управління у справах сім'ї молоді та спорту Полтавської ОДА;
- 13) Департамент освіти і науки ОДА Хмельницької ОДА;
- 14) Харківський обласний центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді;
- 15) Департамент соціального захисту населення Сумської ОДА;
- 16) Департамент сім'ї, молоді та спорту Чернігівської ОДА;
- 17) Управління у справах молоді та національно-патріотичного виховання та масових заходів, м. Краматорськ;
- 18) Миколаївський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти;
- 19) Служба у справах дітей Чернігівської ОДА;
- 20) Одеський обласний центр зайнятості;
- 21) Управління превентивної діяльності головного управління Національної поліції в Чернігівській області;
- 22) Міністерство освіти і науки України, Відділ позашкільної освіти, виховної роботи та психологічного супроводу головного управління інклюзивної спеціальної та позашкільної освіти директорату інклюзивної та позашкільної освіти;
- 23) Національна поліція, Департамент по боротьбі зі злочинами, пов'язаними з торгівлею людьми, м. Київ;
- 24) Департамент соціального захисту Дніпропетровської ОДА;
- 25) Урядова уповноважена з питань гендерної політики;
- 26) Департамент соціального захисту Кіровоградської ОДА;
- 27) Секретаріат Кабінету Міністрів України, апарат Урядової Уповноваженої з питань гендерної політики, м. Київ.

Мас-медіа, журналісти:

- 1) Deutsche Welle;
- 2) Радіо «Свобода»;
- 3) ICTV, INSPIRED;
- 4) Телеканал UA Рівне;
- 5) Українське радіо «Кропивницький» суспільної телерадіокомпанії України, Кіровоградська регіональна дирекція;
- 6) Місцева газета «Новий день», м. Херсон;
- 7) Національна телерадіокомпанія України, Запорізька регіональна дирекція;
- 8) Українське радіо;
- 9) Місцева онлайн-газета «Вгору»;
- 10) Філія суспільного мовлення, телеканал UA Суми;
- 11) Громадське радіо;
- 12) Канал «Україна», м. Київ;
- 13) ГО «Львівський прес-клуб».

Незалежні експерти:

- 1) Представниця ГО «За професійну допомогу», м. Горішні Плавні;
- 2) Агенція США з міжнародного розвитку.

Додаток Б

Зміни у напрямках роботи громадських об'єднань у сфері протидії торгівлі людьми, 1998-2019 рр., кількість опитаних ГО, які підтвердили роботу за певним напрямом у визначені періоди часу

№	Діяльність	1998 і раніше	1999–2002	2003–2009	2010–2013	2014–2019
1	Інформаційна діяльність	5	12	17	20	22
2	Просвітницька діяльність, освіта для груп ризику	5	14	12	19	23
3	Навчання, тренінги для фахівців	3	13	16	17	22
4	Адвокація (привернення уваги суспільства, вплив на думку громадян)	4	10	13	15	23
5	Вдосконалення законодавства	4	10	12	16	21
6	Робота гарячих ліній	3	12	14	8	11
7	Проведення досліджень	3	4	8	8	16
8	Моніторинг, оцінка	2	6	10	12	20
9	Надання правової підтримки (суди, міністерства)	3	5	9	13	17
10	Надання правової підтримки (відновлення/оформлення документів)	4	8	13	16	20
11	Надання соціальних послуг, матеріальна допомога	5	10	14	16	19
12	Надання психологічних послуг	6	11	15	18	19
13	Надання тимчасового проживання (притулок, соціальна квартира тощо)	2	5	10	11	14
14	Надання допомоги в працевлаштуванні	3	9	12	16	18
15	Робота з дітьми – постраждалими від торгівлі людьми або дітьми з груп ризику	2	7	12	13	17
16	Проактивне виявлення постраждалих від торгівлі людьми (робота з цільовими групами, рейди місць концентрації мігрантів, зустрічі в аеропортах і портах, рейди місць надання секс-послуг, доступ до центрів тимчасового перебування мігрантів тощо) працювали у центрах зайнятості	5	8	12	14	18
17	Інше	1	3	4	5	5

Джерело: опитування ГО, які працюють у сфері протидії торгівлі людьми, N=23.

Цільові групи, з якими працюють громадські об'єднання у сфері протидії торгівлі людьми, кількість ГО, які визначили такі цільові групи у відповідні періоди часу

№	Групи населення	1998 і раніше	1999– 2002	2003– 2009	2010– 2013	2014– 2019
1	Особи, які можуть постраждати від торгівлі людьми	3	13	18	20	23
2	Особи, які постраждали від торгівлі людьми	3	12	16	19	22
3	Люди, які живуть з ВІЛ	1	5	7	6	6
4	Працівниці/ки секс-бізнесу	2	6	10	9	9
5	Постраждалі від домашнього насильства	2	10	16	16	19
6	Постраждалі від гендерного насильства	1	9	15	16	18
7	Етнічні меншини	1	5	7	9	10
8	Діти	4	14	20	19	22
9	Молодь	5	13	20	20	22
10	Безробітні	3	13	19	19	20
11	ВПО					21
12	Населення в цілому	5	14	20	20	22
13	Фахівці (спеціалісти різних категорій), які працюють у сфері торгівлі людьми	3	13	19	20	23
14	Інші (люди з особливими потребами, особи які перебувають у місцях позбавлення волі, центрах пробації, споживачі ін'єкційних наркотиків, багатодітні сім'ї)	1	5	5	5	11

Джерело: опитування ГО, які працюють у сфері протидії, N=23.

Цільові групи спеціалізованих навчань і тренінгів з питань протидії торгівлі людьми, які проводять громадські об'єднання ГО, кількість ГО, які повідомили про організацію тренінгів з відповідними цільовими групами

№	Групи	1998 і раніше	1999–2002	2003–2009	2010–2013	2014–2019
1	Працівники поліції	2	4	13	13	20
2	Судді, прокурори, адвокати		1	6	6	9
3	Прикордонники	2	3	5	6	8
4	Медичні працівники		3	9	12	15
5	Соціальні працівники	2	7	14	17	20
6	Працівники служби у справах дітей	2	5	11	13	17
7	Представники ГО	2	5	11	13	17
8	Представники ЗМІ	2	6	12	11	12
9	Депутати місцевих/обласних рад, члени ОТГ		2	5	6	8
10	Працівники служби зайнятості	1	6	14	14	19
11	Інспектори праці		3	7	5	11
12	Представники інших організацій (ВНЗ, ПТНЗ, школи, бібліотеки, клуби, випускники старших класів, психологи, юристи)	2	4	8	8	15

Джерело: опитування ГО, які працюють у сфері протидії торгівлі людьми, N=23.

Громадська організація «Ла Страда-Україна»

Київ, 03113, а/с 26,

Тел./факс: +38 (044) 205 36 95

E-mail: info@la-strada.org.ua

Національна «гаряча» лінія з попередження домашнього насильства,
торгівлі людьми та гендерної дискримінації (дзвінки безкоштовні)

0 800 500 335 або 116 123

www.la-strada.org.ua

Facebook: @lastradaukraine

**Зміна ролей у світі, що змінюється:
аналіз ролі громадських об'єднань у діяльності
з протидії торгівлі людьми**

**Підготовлено в рамках проекту
«Адвокація для покращення реагування держави
та політики з протидії торгівлі людьми»**

Підписано до друку 17.09.2019 р.
Формат 60x84/8
Ум.друк.арк. 11,40
Замовлення №1/1
Тираж 300 штук.

Надруковано ФОП Харченко В.О.
за підтримки ТОВ «Агентство «Україна».
Адреса вид-ва ТОВ «Агентство «Україна»
01054, м. Київ, вул. Гончара, 55
(Свідоцтво про реєстрацію серії ДК №265 від 30.11.2000 р.)